

Шукасаптаті (Сімдесят оповідок папуги)

Автор Невідомий

Шукасаптаті, або Сімдесят оповідок папуги

Переклад Тамари Іваненко

СЛАВА ДОСТОЙНОМУ ГАНЕШІ

Поклонившись богині Шараді,

Обдарованій світлим знанням,

Оповім для звеселення душ

Деякі з оповідок папуги.

"Було місто, що називалося Чандрапура, і правив у ньому раджа на ім'я Вікрамасена. В тому місті жив багатий купець Харідатта, і була в нього дружина Шрінгара-сундарі, справжнє уособлення пристрасті. Його син, якого звали Маданавінода, істинне втілення насолод бога Мадани, був одружений з Прабгаваті, дочкою такого ж багатого купця Самадатти. Маданавінода був недобрий син, не слухав батькових порад, віддавався насолодам — захоплювався і грою в кості, і полюванням, і легковажними красунями, і пиятикою. І цим дуже засмучував своїх батьків. Помітивши, що Харідатту непокоїть недостойне поводження сина, приятель купця брахман Тривікрама прийшов до нього в гості, приніс вченого папугу та майну, вчену шпачиху, вручив їх і сказав: "Друже Харідатто! Бережи і цього папугу, і його дружину, як сина, і горе твоє розвіється".

Прийняв Харідатта подарунок і віддав синові, а той посадив папугу в своїй спальні у золоту клітку і став доглядати його.

Одного разу, коли вони залишилися вдвох, папуга звернувся до Мадани: "Слухай, друже,

В твоїх зажурених батьків не висихають сльози,

І сам ти через гріх такий, мов Девашарма, згинеш".

А він спитав: "Як це так?"

І папуга повідав: "Було таке місто Панчапура, а в ньому жив брахман Сатьяшарма зі своєю дружиною Дгармашилою і сином Девашармою. Девашарма, опанувавши науки і не спитавши дозволу батьків, подався в іншу країну. Там, на березі Бгагіратхи, зажив подвижницьким життям. [271]

Сидів він якось на березі Ганги, поринувши в свої молитви, а якраз у цей час чапля, пролітаючи вгорі, випорожнилась на нього. Коли ж подвижник кинув угору свій сповнений гніву погляд, то чапля, опалена полум'ям його люті, упала на землю. Після цього пішов він по милостиню у дім брахмана Нараяни. Брахманова дружина, прислуговуючи чоловікові, сказала убивці безневинного птаха, розгніваному

очікуванням милостині:

*"Я ж не чапля, що на неї
Виливаєш ти свій гнів".*

Подвижник перелякався не на жарт, побачивши, що його таємницю розгадано, і страшенно здивувався. Коли ж спитав у брахманки, звідки це їй відомо, та порадила вирушити в місто Варанасу до різника Дгармав'ядги,— той уміє розгадувати таємниці; подвижник послухався її і відразу ж подався туди. Різник, торгуючи м'ясом, з вимазаними кров'ю руками, скидався на бога смерті Яму. Він передусім, як годиться, привітав подвижника й запросив до себе додому. Спочатку шанобливо почастував своїх батьків, а потім пригостив і його. Тоді подвижник і питає: "Яким чином ота жінка дізналась, що вчинив я, і як ти розгадаєш таємниці?"

Різник на це відповів:

*"Хто своїх шанує предків,
Той дотримується дгарми
Й не впаде ні в гріх великий,
Ні в середній, ні в малий.
Той мудрець, той гідний шани,
Той святий, той вірний дгармі,
Хто батькам покірний завше
Й справедливий у житті.*

Я і та жінка так і живемо, тож нам доступна будь-яка з таємниць. А ти, що кинув своїх батьків і поневіряєшся, недостойний і розмови зі мною. Розмовляю з тобою я лише тому, що ти гість".

Вислухавши його, брахман-подвижник смиренно попросив розтлумачити геть усе. І той повів далі:

*"Хто поважних зневажає, а шановних не шанує,-
За життя тих зневажають, в рай по смерті не пускають".[272]*

Глибоко запало йому в душу повчання різника, і брахман-подвижник повернувся до своєї домівки.

Прославився він і на землі, прославився він і на тім світі.

Отож додержуй дгарми купця, породженої родом твоїм, і шануй батьків".

Вислухавши папугу, Мадана вклонився батькам, які його благословили, попрощався з дружиною, зійшов на корабель і вирушив у далекі краї.

Минуло кільканадцять днів, і дружина його занудьгувала, а злостиві приятельки почали її з пуття збивати, і зажадала вона тоді іншого чоловіка. Повчали її подруги так:

*"Є любов, доки батько живе,
Є любов, доки родич живе,
А відходять вони із життя,
І одразу зникає любов.*

А раз нема при тобі чоловіка, а юність тіла твого не дуже довговічна, втішайся та

милується з іншими".

Піддавшись на їхні слова, вона вже намірилась була йти, щоб звідати любовних утіх з чужим чоловіком — Гуначандрою, але її зупинила майна, гукнувши: "Не ходи!" — страшенно картаючи жінку. Вона хотіла скрутити голову пташці, одначе та полетіла. Прабгаваті постояла трохи, згадала свого бога-хранителя, пожувала бетелю і вже мала виходити з дому, коли раптом заговорив папуга: "Хай щастить тобі! Ти далеко зібралась йти?" — і ще про щось запитав її.

Вона вчула у словах папуги добру прикмету і, усміхнувшись, мовила: "О раджо з-між папуг! Іду я, щоб утішитися з іншим чоловіком!"

Сказав їй на це папуга: "Путнє це діло, але порядні жінки вважають його безпутнім. Що ж, коли вже надумалася, то йди, якщо в час біди не втрапиш розуму. Ну, а коли втрапиш, то доведеться тобі зазнати ганьби. Бо

Лихі люди — корисливі, прагнуть завше насолоди,-

Так повії хлопців люблять із купецької родини".

Тоді вона підійшла до нього зі своїми подругами, охочими до чоловіків, і схвильовано запитала: "Що це ти, папуго, кажеш?" — "Якщо тобі, прекрасноброва, цікаво, то йди [273] до іншого, красуне. А потім, коли заспокоїшся, треба буде вислухати цю довгу оповідку".

Почувши такі слова, вона, охоплена цікавістю, залишилася вдома, і ось що розповів їй папуга:

"Є місто Чандраваті, а в ньому правив колись цар Бгіма. Жив там багатий купець Мохана, син якого Судгана забажав зійтися з дружиною тамтешнього жителя Харідатти красунею Лакшмі, але вона того не хотіла. Тоді він звернувся до звідниці Пурни, що промишляла чужим тілом, насипав їй купу грошей і, коли якось Харідатта виїхав з міста, послав її до нього в дім на перемови. Вона власкавила Лакшмі різними підлєсливими словами, і та радісно сказала: "Що ти попросиш, те я й зроблю". І Пурна звеліла їй: "Зазнай насолоди з мужчиною, якого я обрала для тебе".

Лакшмі мовила: "Не годиться порядним жінкам так робити, але якщо вже я тобі пообіцяла, то здійсни обіцянку. І ще додала:

Коли порядні, добродійні люди

Додержують свого слова,

Як позбавляють щастя їх, до буцегарні

Кидають а чи голови стинають,— їм байдуже.

До того ж

Для порядної людини слово, нею дане,

За залізні ланцюги стократ міцніше

І за узи будь-які. Нема міцніш нічого

Слова, що дається мужем славним.

Адже досі Хара взаперті тримає калакуту,

Адже досі Курма на собі несе у безмір землю,

Адже досі Океан не виплеснув огню Вадави,-

Всі додержують обіцянки, хто слово людям дав".

Зраділа Пурна, почувши ці слова: "Справді так!" Потім, підготувавши таким чином Лакшмі, вона повела її до себе додому, де та мала зустрітися з Судганою. Але чомусь полюбовник не прийшов у призначений час,— мабуть, йому справи якісь перешкодили. Тоді охоплена пристрасстю Лакшмі сказала Пурні: "Ну, приведи хоч якогось мужчину!" А Пурна здуру і привела чоловіка самої Лакшмі. От і скажи ти, Прабгаваті, або нехай твої подружки скажуть, як їй бути, як їй додому повернутися?" — "Не знаю. Ти сам скажи!" — мовила вона.[274]

Папуга відповів: "Якщо нікуди не підеш, то скажу".

І Прабгаваті запевнила його, що не піде на побачення.

Тоді папуга скінчив оповідь: "Лакшмі, побачивши свого чоловіка, розгнівано вчепилась йому в чуб і закричала: "Ох, ти, негіднику! Ти мені завжди клявся, що в тебе, окрім мене, нема ніякої коханки. Ну, тепер я тебе впіймала на гарячому!"

Він ледве заспокоїв її різними лагідними словами й повів додому".

Почувши розповідь папуги,

Що збудила в ній і жах, і захват,

Вклалася купцева жінка спати

В товаристві подруг пустотливих.

Оце перша із сімдесяти оповідок папуги.

Так само із подружками своїми

На другий день, коли запала ніч,

Зібравшись геть іти, папугу запитала,

І от що він сказав на запитання:

"Іди, куди заманеться, струнконога.

Коли ти знаєш, як позбутися біди,

Як це вдалося Яшодеві".

Спитала тоді Прабгаваті: "Хто така Яшодеві? Якої біди вдалося позбутись їй?"

І сказав папуга: "Коли я повідаю про перепони кохання, твій гнів, напевно, спопелить мене". Вона озвалася на це: "Від друзів треба вислухувати і добре, й недобре",— і тоді папуга повів далі:

"Є таке місто Нандана, і в ньому правив цар Нандана, який мав сина Раджашекхару, а в того була дружина Шашіпрабга. Одного разу побачив її Віра, син Дганасени, і його так охопила любовна лихоманка, що він і їсти, й пити покинув. Спитала його матуся Яшодеві, що сталося, а він, заливаючись сльозами, пожалівся їй: "Недосяжна для мене царева дочка".— "Як йому тепер жити?" — спитав папуга. А Прабгаваті мовила: "Розкажи сам".[275]

Папуга сказав їй: "Що ж, Прабгаваті! Коли не підеш сьогодні з дому, я розповім тобі про це". І вона попросила: "Розкажи, будь ласка!"

Став папуга оповідати: "Так ота Яшодеві принадила одну сучку, годувала її, піклувалась про неї, обвішала всілякими прикрасами, і якось, узявши її з собою, пішла до Шашіпрабги й наодинці з нею, схлипуючи, повела таку мову: "Я і ти, і ця собака при

колишньому народженні були сестрами. Я сміливо сходилася заради втіхи з іншими мужчинами, ти — трохи обачніше, а вона зовсім не сходилася з ними. І через оті свої чесноти вона зберегла пам'ять лише про колишнє своє буття, а не про насолоди, і народилася сукою. Ти, що була занадто обережна у ставленні до насолод, зовсім не пригадуєш колишнього народження. А я, сповна й без остороги зазнавши втіх, добре пам'ятаю своє колишнє народження. Отож я, пройнята жалем, прийшла розповісти тобі про це, щоб тебе не спіткала така сама доля, як цю суку. Тому, коли тебе хто-небудь про щось проситиме, треба поступитися. Хто роздає дари, той воістину вмістилище усього благодатного! Недарма ж кажуть:

*Хто жебракує, той не просить,
А промовляє в кожному домі:
"Давать належить тим, хто просить,
А скнар спіткає наша доля".*

Тоді Шашіпрабга, вся в сльозах, обхопила її за шию і мовила: "О благодійнице моя! Зведи мене з яким-небудь мужчиною!"

Скоривши Шашіпрабгу своїй волі, Яшодеві, з відома чоловіка, привела її до себе додому і звела зі своїм сином. А Раджашекхара, якому дали грошей і подарунків та ще й сказали, що то, мовляв, приходила подруга його дружини, аж ніяк нічому не перечив.

Так царєвого синочка й царську доньку ошукавши. Велемудра Яшодеві влаштувала, що хотіла.

*Власне, якщо маєш розум ти,
Йди до іншого, прекрасноброва.
А не маєш, спать собі влягайся,
Вбережи чесноти від наруг".[276]*

Послухала Прабгаваті розповідь папути й заснула.

Оце друга з сімдесяти оповідок папути.

На другий день спитала Прабгаваті папути, чи можна їй піти? А той на це одказав:

*"Йди, красуне, що за диво,
Вже ж потішся, коли знаєш,
Як один із владарів
Спас від лиха свою душу".*

І тоді спитала Прабгаваті: "Як же це було?"

Цього разу папуга ось що їй повів:

"Є велике місто Вішала, і правив там колись раджа Сударшана, а в тому місті жив купець, якого звали Вімала. Побачивши двох його напрочуд вродливих дружин, один пройдисвіт, на прізвисько Гульвіса, якому забаглося спокусити їх обох, став благати богиню Амбіку про те, щоб вона наділила його зовнішністю самого Вімали. Набравши подоби Вімали, пройдисвіт підстеріг, коли той кудись поїхав з дому, зайшов у будинок і заходився там хазяйнувати. Найперше він поблажливістю, грошима та подарунками привернув до себе служників, власкавив обох дружин шанобливістю, подарунками і ще багато чим і навішався з ними, як його душі було завгодно. "Мабуть, оцей Вімала,

наслухавшись про те, що й багатство, і всі інші блага мінливі, став такий щедрий",— подумали служники.

Та ось повернувся додому справжній Вімала, а двері, за велінням Гульвіси, замкнені, і він, стоячи перед ними, крикнув: "Якийсь пройда пошив мене в дурні!"

Миттю з усіх боків, приваблені цікавістю, позбігалися всі його близькі й далекі родичі. Купець забув навіть про базар і подався разом з ними до охоронців міста та й гукнув перед міністрами: "О раджо, якийсь пройда пошив мене в дурні!"

І раджа послав людей, щоб розібратися в цьому ділі, але пройдисвіт і їх прихилив до себе грішми та подарунками. Улещені його щедротами, вони доповіли раджі: "О царю, справжній Вімала перебуває в палаці, а під дверима стоїть якийсь волоцюга. Тоді раджа звелів привести обох, щоб розпізнати, хто з них шахрай. Вчинився страшенний лемент, всі люди почали лаяти раджу за те, що все пішло шкереберть — бо раджа повинен злочинців карати, а добрих людей захищати. [277]

*Той вогонь, що спалахне від безталання
Доброчесних і жахних страждань народу,
Не погасне, доки вщент не спопелить
Щастя, роду, трону і держави.*

Задумався раджа: як розпізнати, хто з них є хто? "Скажи, як це зробити?" — запитав папуга у Прабгаваті.

І сам же й відповів: "Ось як вийшов раджа з такої скрути. Покликав він кожную з дружин окремо і став запитувати, коли весільний обряд справляли, які прикраси й гроші чоловік давав? Що він потім казав, і що було першої шлюбної ночі, хто його батько, з якого роду мати, якого роду він сам і якої касті?

А жінки відповідали і що одержали, і що було, і про що говорили, і як спали, і про все інше. Потім раджа допитав тих обох чоловіків і порівняв їхні відповіді. Той, котрий казав те саме, що Рукміні й Сундарі — так звали жінок — був істинний чоловік, а пройдисвіта раджа вигнав із царства. Справжній чоловік з дружинами своїми повернувся додому. От який мудрий раджа".

Дослухавши цю розповідь, Прабгаваті заснула.

Така третя з сімдесяти оповідок папуги.

Іншого разу Прабгаваті знову питає папугу, може ж, варто піти?

А папуга відповів: "Моеї поради ти не слухаєш. Не треба йти. Добре слово слід слухати, коли й дитина говорить.

*В далеку давнину, красуне дивовижна,
Брахман, слабкий на розум, не послухавсь
Дідівських велемудрих застережень,
Побрався з Вашаканою — в біду попав".*

Питає Прабгаваті: "Як же це сталося?" Розповів їй папуга: "Є селище брахманів, яке зветься Самапрабга, де жив мудрий і ревно віруючий брахман Сомашарма, а в нього була дочка-красуня, пихата Віша-канья. Її побоювались і ніхто не брав за дружину. Шукаючи нареченого для дочки, Сомашарма пустився в мандри по країні і

натрапив на брахманське селище Джанастанхана. Там жив старий і убогий брахман Говінда, за якого він і видав свою дочку. Друзі розраювали його, бо Вішаканья була наділена і вродою, і чарівністю, і різними чеснотами.[278]

Вона була юна, розумна і кмітлива, а Говінда був старий і дурний. Почала жінка оплакувати і вроду свою, і чарівність, і молодість.

*Нетямущий чоловік при мудрій жінці,
Доброчесності позбавлений коханець,
Доброчинні без копійки за душею,-
Все це негаразд.
Виїзд перед зливою страшною,
В молоді літа нестатки,
Після першого кохання-розставання,-
Ось найтяжчих три нещастя.
Читання вголос недоладне,
Спів, коли ні голосу, ні слуху,
Ту любить, котра торочить: "Ой, не треба",-
Ось найтяжчих три нещастя.*

Якось каже вона чоловікові своєму Говінді: "З тої пори, як я з батьківського дому прийшла, минуло вже багато днів. Ходімо туди, от і все".

Вирушили вони в дорогу возом, а на шляху несподівано стрівся їм вродливий молодий брахман-воїн, якого звали Вішну. І спалахнула між ним і Вішаканьею взаємна пристрасть. Люди кажуть:

*Із поглядом першим приходить кохання,-
Задума, буяння уяви, безсоння,
Знемога, байдужість до себе,
А то і притуплення всіх почуттів.
Відчай, божевілля, нестяма, загибель,-
Так десять цих ступенів люди проходять.
Десяткою стріл цих, у леті несхибних,
Мадана звитяжив, найкращий стрілець.*

Попутник пригостив подружжя бетелем. Так завоював Вішну довір'я сільського брахмана, який, остерігаючись, аби чужинець не подумав чогось негожого, сам зліз із воза, а його посадовив. Тільки-но чоловік зник за деревами, Вішну спокусив красуню, яка назвала, з якого вона роду і що коїться в її сім'ї.[279]

Коли ж чоловік закричав: "Ти злодій!" — і став видиратися на воза, то вони його просто не пустили. А Вішну, який спокусив дружину старого, ще й надавав йому стусанів. Вони вхопили один одного за чуба, але Вішну з допомогою Вішаканьї зрештою подолав Говінду. Потім Вішну пішов з нею до своєї оселі. Говінда плентався позаду і, підійшовши до села, що стояло край дороги, загорлав: "Оцей злодіяка жінку мою вкрав. Рятуйте її! Людоньки, лише на вас вся надія!"

Тоді сільський староста затримав і Вішну, і красуню. Коли він почав розпитувати,

Вішну відповів: "Та ми ж із нею повінчані. А той подорожній, як побачив мою дружину, одразу ж перейнявся до неї жагою". Говінда, коли його запитали, повторив те ж саме. Тоді староста, почувши однакові відповіді, почав розпитувати про касту і ще про всяку всячину. І раптом усі троє знову сказали одне й те ж. Як тут розібратися?" — спитав папуга.

Не знала Прабгаваті, що відповісти, і тоді він мовив: "Запитав у них староста: "Скільки днів ви їдете разом?" Вони йому одказали: "Та сьогодні лише після сніданку зустрілися". Тоді він спитав кожного з брахманів окремо: "Що в неї було на сніданок?"

От про це Говінда знав, а другий нічогісінько не відав, і староста покепкував з нього, а Говінді порадив: "Жени цю брахманку від себе геть. Сіє вона лихо і тут, і там. Недарма ж кажуть:

*П'янюгу лікаря, невігласа актора, подвижника дурного,
Вояку-боягуза, неука брахмана, віту престарого,
Державу, що в ній править парубчак, міністрів же катма,
І друга, здатного на крок підступний,
Дружину, котра, запишавшись юним віком,
Із другом сходиться свого чоловіка,
Осуджують розумні.
І хоч осуджують розумні,
Закоханий у жінку палко,
Говінда взяв її з собою
Й загинув через неї.
Не дивина, красуне:
Хто зневажає мудрих,
Той смерть свою знайде.
З Говіндою так сталося, брахманом!"[280]*

Така четверта з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день, намірившись іти, Прабгаваті спитала про це папугу, а він їй сказав:

*"Іди, зумій лиш відповісти так, як відповів
У царськім зібранні Балапандіта".*

Спитала Прабгаваті, як же це сталося, а папуга повідав їй таку історію:

"Є на світі місто Удджайїні, а правив там цар Вікра-мадітья. Його дружина цариця Камаліла була дуже знатного роду, і цар страшенно її любив. Якось він під час трапези звелів, щоб вона подала смаженої риби. Жінка йому сказала: "О повелителю! Не можу я навіть дивитись на цих мужчин, тим паче доторкатись до них". По цих словах рибини так голосно зареготали, що аж міські жителі почули. І тоді цар спитав знавця прикмет і віщуна, чому засміялася риба. Коли ж ніхто йому цього пояснити не зміг, він сказав одному з брахманів, знаменитому пу-рохіті: "Якщо ти не розтлумачиш мені, чого сміялись рибини, я накажу вигнати тебе з країни".

Пурохіта, почувши таке, попросив п'ять днів на роздуми і, засмучений, пішов додому.

Коли не знайде пурохіта відповіді на це запитання, цар його вижене. То як йому бути? Ось у чому річ".

І знову сам папуга відповів: "Балапандіта, дочка того засмученого брахмана, сказала: "Чого ти так зажурився, тату, яка причина твого смутку? Вченим людям і в горі треба високо тримати голову! Недарма ж кажуть:

*Хто у щасті не радіє,
Хто у горі не сумує,
Хто у битві непохитний,
Той окраса трьох світів.
От таких синів нечасто
Нам дарують матері".*

Тоді брахман геть усе розповів про те, що сталося, і додав: "Ось чому цар хоче вигнати мене з міста. Бо

*Ані кривдності, ні дружби, ні довір'я, ні любові
Взагалі нема на світі, а про раджу годі й мовить! [281]*

А ще ось що говорять:

*Вороні чиста їжа чи й потрібна,
Чесність — картяру, зміюці — жалість,
Мужність — євнуху, розважливість — п'яниці?
Цар щоб другом був? Де бачено, де чувано?*

До того ж

*Рікам, будь-яким тварюкам,
Із рушницею людині,
Роду царському, жіноцтву
Довірять не слід ніколи.
В лати сковані, жадливі,
Підлі і немилосердні,
Метиковані в крутіїстві,
Ніби полози — владики.
Цар вбиває, усміхнувшись,
Він в шанобі царській — злодій,
Слон вбива, приклавши лапу,
А змія — отруйним жалом.*

Хоч я з дитинства служу йому, цар мною незадоволений. Тому й доведеться мені вкупі з іншими брахманами, коли хочу жити, податись на чужину.

Як-то кажуть:

*Ради роду кинь людину,
Ради селища свій рід покинь,
Ради джананади кинь село,
Ради себе край покинь".*

Вислухала дочка батькові слова і мовить: "Все, що ти, тату, розповів, правда. Та

тільки людина без хазяїна ніде не в пошані. Недарма кажуть:

Останній буде першим, як владареві вірно служить.

Останнім буде перший, як тільки службу занедбає.

Цар любить тих, хто близько біля нього,

Хоч ті й не із вельмож чи вчених.

Відомо: владарі, жінки й ліани

Тих прихиляють, хто із ними поряд.[282]

Слуги норовлять на плечі видертись цареві,

Він же намагається їх скинути із пліч.

Ті, хто ходить біля нього, добре знають,

Що робить, як цар у добрім настрої чи в гніві.

Та й, крім того,

Для досвідом збагачених людей,

Хто знається в мистецтві і плека мету високу,

Для всіх, хто знає, як служити,

Єдиний шлях — шукать в царя притулку.

Хто за походженням а чи в стараннях

Дійшов могутності й царя зневажив,

Той буде до кінця життя свого

За це шукать спокути в старцюванні.

Якщо на когось валяться раптово

Нещастя, пошесті і той не знає

Від них ніяких засобів та ліків,

Не зможе вистоять під їхнім тиском.

Недарма кажуть:

Розумним і кмітливим, котрі знають,

Як приборкать хитрощами звірів,-

Кровожерних тигрів, левів, зміїв,-

Нікчемними здаються раджі.

До того ж

До володаря звернувшись,

Мудрий дійде високості,-

Бо ж ніде, крім гір Малаї,

Не росте сандал духмянний.

Білосніжні парасолі,

Скакуни золотогриві

І слони у дикім шалі

Поклоняються владикам.

Отже, тату, треба, щоб державець тебе шанував і був до тебе милостивий.

Не журись через цю біду. Бо [283]

Тоді, як над царем зоря зловісна

*І він під нею умишляє зле,
Збентежені міністри мудрими словами
Затьмарення із його розуму знімають.*

А тому, тату, не тривожся. Я сама розтлумачу володареві, чому ота риба сміялася, а ти зроби обмивання й попоїж".

Потім брахман пішов до царя і розповів йому про намір своєї дочки, а той покликав її, і вона, благословивши його, сказала: "Не гнівайся, володарю, на нерозумних брахманів. Хіба то дивина, що ти чув і бачив, як риба сміялася? Чи не сором тобі запитувати в мене, такої юної?

*Ніхто не зважиться з тобою, царю,
Зрівнятися небесною красою —
О ти воістину Вікрамадітья,
Що ворогів на порох спопеляє.*

Недарма кажуть:

*Від Індри — влада, а від лютості — хоробрість,
Від Ями — зненавида, від Вайшравана — статки,
Від Ями й Джанардани — доброчесність,-
Це все становить раджі плоть.*

І як мовиться в сказаннях про Бгаратів:

*Не замахнись ногою, кращий з воїв,
На одинадцять армій повелителя,
Котрий п'ятьох мав вихованців
І шани вдачею своєю заслужив.*

Чому тобі, раджо, не поміркувати б самому про рибу? Ти ж здатний сам розв'язувати всілякі сумніви, а коли хочеш почути розгадку таємниці од інших, то слухай:

*Царівна, вельми чесна, не торкнулась
Рибин: були ж бо роду чоловічого.
Тому мужчинами назвала їх,
І ті рибини засміялись.
Тепер подумай, володарю, у чім цієї шлоки смисл,
Як розуму не вистачить, то знову запитай мене.[284]*

Хіба можна сумніватися, о державцю, в чистоті цариці, яка навіть на сонце не дивиться, бо світ-сонце — мов красень чоловік?

*Ні мудреці, яким відкриті шлоки,
І таємнича їхня суть, ні сам володар,
Ні мудреці, досвідчені на шастрах,
Не відгадали, чом сміялась риба".*

Тоді Балапандіта підвелася й пішла собі, бо побачила, що все зібрання позбавлене глузду.

Папуга сказав: "Що далі було, я тобі вранці домовлю".

Послухавши його розповідь, Прабгаваті заснула.

Така п'ята з сімдесяти оповідок папуги.

От на другий день Прабгаваті й питає папугу: "Чуєш, невже цар так і не дізнався, чому риба сміялася?"

І папуга їй одказав: "Цар не збагнув суті вірша, і цілісіньку ніч не спалось йому. Недарма кажуть:

*Звідкіль узятись сну у тих,
У кого болячки й борги,
Жінки терзають непокірні
І ненависні вороги?*

Безсоння вкрай змучило царя, і він ледве діждався світанку, а вранці покликав до себе Балапандіту й мовив: "Я так і не зрозумів, дівчино, віршів, які ти вчора прочитала. Ну то скажи мені, чому риба сміялася?" — "Не питай мене,— відповіла вона.— Бо

*Доведеться шкодувати,
Мов тій купчисі бідолашній,
Якій кортіло, бач, дізнатись,
Звідкіль коржі смачні беруться?"*

Цар спитав: "Як же це так?"

І папуга вів далі: "Є таке місто, що називається Джаян-ті, а в ньому жив купецький син Суматі зі своєю коханою дружиною Падміні. Шалапутний купець розтринькав свої гроші, і вся рідня від нього відцуралася. Відома річ, що люди — друзі грошей. Як-то кажуть:

*Хто багато грошей має, той багато друзів має,
Хто за іншого багатший, той рідню численну має, [285]
Хто великі статки має, видне місце посідає,
Хто скажені гроші має, вченим всяк його вважає.*

Отож і в сказанні про Бгаратів мовиться:

*Хоч живуть, все рівно мертві, о Бгарато велемудрий,
Всі — жебрак, і недоумок, і вигнанець, і служитель.*

А ще

*У цьому світі і чужий
Є рідним, як багатий він,
А будь і рідний та бідняк —
Рідня злочинцем нарече.*

І от купець заходився збирати зілля, тріски та різне паліччя й продавати на міському майдані. Проте якоїсь днини не знайшов він у лісі ані травинки, ані хворостинки, окрім вирізьбленої з міцного дерева статуї Ганеші, Нищителя перепон, і він став думати-гадати, що йому з нею робити.

Кажуть:

*Якого злочину не вчинить зголоднілий?
Стають нещадними від злиднів люди,*

*Заради прожиття на все вони готові,
Те, що для добрих зле, для них законне.*

Та коли бідняк замахнувся, щоб розрубать статую Нищителя перепон, той промовив: "Я тобі щодня по п'ять рисових коржів з маслом і цукром даватиму. Приходь завтра вранці до мене в каплицю. Тільки гляди, нікому про це не розповідай. Як проговоришся, то все, що я сказав, не збудеться".

Купець погодився і щодня став приносити своїй жінці по п'ять рисових коржів. Вона брала їх, і сьак-так цими коржами, печеними на маслі і на цукрі, перебивалась її голодна сім'я. Частенько жінка наділяла коржами і свою рідню, а коли, бувало, пригощала й подругу Мандодарі. От якось і питає її приятелька, де беруться ті коржі, а Падміні цього не знала. Тоді приятелька пустилась на хитрощі і мовила: "Ну, коли ти не можеш мені цієї таємниці відкрити, то яка ж у нас дружба? Недарма кажуть:[286]

*Давать, і брать, і таїну розповідать, і не питають,
Самому їсти й пригощать — ось дружби певних шість ознак".*

Падміні сказала їй: "Ніколи мій чоловік не розповідав мені про цю таємницю, хоч я сто разів його питала".— "Ну,— озвалась Мандодарі,— якщо ти цього не знаєш, то марне твоє життя, врода, молодість і все інше!"

Знову Падміні спитала чоловіка, де він оте все бере.

А чоловік їй відповів так: "Доля змилостивилась! Отож кажуть:

*Із іншого материка, із океану,
Із будь-якої з сторін світу
Фортуна несподіванки приносить,
Якщо вона комусь добра бажає.
До того ж
Голодна миша, божевільна,
Прогризла в кошику діру
І в пащу до змії попала.
Наївшись мишею, змія
Відразу в ту ж діру шмигнула.
Талан і радощів призвідець,
І смерті, й старості людей".*

Чоловік, таким чином, нічогісінько їй не сказав і дружина перестала їсти.

Він їй пояснив: "Якщо я тобі розкажу, то буде велике лихо, і ти сама потім жалкуватимеш". Проте жінка стояла на своєму і, нарешті, з серцем, обтяженим таїною, чоловік розповів їй усе.

Як-то кажуть:

*Кому присуджують боги загибель,
Вони у того розум відбирають,-
Не знає той, де зло, а де добро.*

Отак, царю, втративши розум, купець Суматі розголосив таємницю. Кого зраджує добродішність, того і глузд полишає.

*Не відав Рама, хто прибрав
Газелі золотої вигляд. [287]
Брахманів запрягав Нахуша,
Арджуні в голову прийшло
Корову вкрасти у брахмана.
Син Дгарми чотирьох братів
І подругу програв у кості.
Бува, людина й добродісна
В нещасті часто глузд втрача.*

Вона, вислухавши все з чоловікових уст, відразу ж приятельці призналася, а та послала свого чоловіка з сокирою в руках до статуї Вінаяки. Туди ж ранком прийшов і чоловік Падміні. А Вінаяка їх обох обмотав сіткою і сказав чоловікові Падміні: "Ой дурень же ти. Сам себе покарав".

А потім до Вінаяки звернувся з проханням чоловік подруги, і Вінаяка віддав йому отих п'ять коржів: "Ідіть ви обидва додому!" Тоді чоловік Падміні промимрив: "От і пощезли наші коржі, що їх дав Ганеша. Тепер будеш каятися".

Схаменися, царю! Не питай мене! А то каятимешся згодом. Краще поміркуй над цією шлокою сам".

Отак сказавши правителю, Балапандіта підвелася і пішла додому.

Послухала цю розповідь Прабгаваті й заснула.

Така шоста з сімдесяти оповідок папуги.

Настав новий день, і знову Прабгаваті питає папугу: "Чуєш, пташко, то цар, нарешті, дізнався, чому риба сміялася?"

Папуга їй відповів: "Ранком цар наказав покликати Ба-лапандіту і, коли вона прийшла, запитав:

"Скажи мені все-таки, дівчинко, чому ота риба сміялася?"

А вона й мовить:

*"Не допитуй, володарю,
Будеш каятися гірко,
Як брахман той недолугий,
Що до Стхагіки пристав.*

Є на землі славна фортеця під назвою Ватсона, а там правив раджа Віра і жив брахман Кешава. Так отой брахман відмовився від спадщини, яку залишив батько. Бо ж кажуть:[288]

*Доброчесністю своєю славні кращі люди,
Пересічні — доброчесністю батьків своїх,
Нижчі — доброчесністю своїх дядьків,
А найнижчі — доброчесністю шляхетних тестів.
А також
Хто зневажає батьківське надбання?
Матері ж народжують не часто тих,*

*Хто нажитися і сам готовий,
Ще й іншим наживатися дає".*

Поміркувавши отак, пішов він блукати по світу, відвідуючи в пошуках багатства храми, тіртхи, кладовища й міста. Йшов він одного разу стомлений у пустелі і на місці спалення трупів, призначеному чотирьом жертвам Шіви і присвяченому богині Карам, побачив хижку, в якій мешкав капалика. Глянув він на подвижника, що сидів, схрестивши ноги, і став перед ним з молитовно складеними в анджа-лі руками.

Подвижник поволі вийшов зі стану глибокої задуми і сказав йому:

*"Коли і що в цім світі дати слід,
Кого звільнить від океанського буття?
В які часи якому гостю
Того сягнуть, що недосяжне?"*

І тоді брахман, здійнявши руки до неба, мовив: "Я гість твій, що прагне грошей". Подвижника брахманове нікчемство украй засмутило.

Недарма кажуть:
*Вдивляючись у прохачів,
Які слова нікчемні промовляють,
Терзаються душевно ті,
Котрим не жаль з життям розстатись.*

А ще:
*Людина доброчесна, вскочивши в халепу,
Поможе горопасі іншому в нещасті.
Так дерево сандалове, розбите вщент,
Рятує багатьох людей з біди.[289]*

Тоді повелитель йогів, капалика, мовлячи: "Щоразу, тільки-но ти доторкнешся до цього згустка, матимеш завжди п'ять сотень золотих монет",— вручив брахманові шматок кіноварі. Та ще й сказав: "Нікому цього не давай і нікому про нього не розповідай, бо шезне воно в тебе і до мене повернеться".

Узяв брахман подароване йому і на другий день ранком доторкнувся до нього, а воно дало п'ятсот монет.

І тоді попрямував він до міста Ратनावаті, де поринув у любовні втіхи з гетерою Стхагікою, яка ні сном, ні духом не знала, звідкіля в нього таке багатство.

Наставниця її, мати, сказала: "Ех ти! Цей брахман торгівлі не веде, нічим іншим не займається. Де ж він бере такі великі гроші для нас?"

Стхагіка спиталася в нього про це, але брахман нічого не розповів, і довелось їй тоді хитрощами й коханням улещувати його, аж поки він вибовкав, що все те багатство — від шматка кіноварі, і заснув. Тим часом вона викрала в нього той шматок кіноварі, а коли багатства в брахмана не стало, то й його в потилицю виштовхали з подвір'я.

Правду кажуть:
*Що то за мудрість — ошукати
Того, хто довіряється тобі?*

*Яке ж бо то геройство — вбити
Того, на грудях хто заснув у тебе?*

Брахман побачив, що шматок кіноварі зник і, волаючи, подався до палацу раджі.
"Мене пограбували",— бідкався він. І тут розпалилися чвари.

Звідниця сказала:

*"Цей шахрай мою дочку жадає,
А сам ні шеляга не має.
Демон пристрасті його підбив.
Недостойне це, ганебне діло.
Якщо люди щось вважають ницим,
Як же може раджа не схвалить?
Що кажу, то правда пресвята.
Як би кіновар плодила гроші?"*

Люди побачили, що брахман чужинець, і прогнали його, а кіновар повернулась до капалики. Отож, царю Вікрамадітья, брахман, осліплений коханням до Стхагіки, розповівши про кіновар, втратив і Стхагіку, і кіновар. Так і в тебе, царю, ні пристрасті не буде, ні кохання". [290]

Скінчивши розповідати, Балапандіта пішла додому.

Прабгаваті вислухала розповідь і міцно заснула.

Така сьома з сімдесяти оповідок папуги.

На світанку наступного дня Прабгаваті знову питає папугу, іти їй чи не йти. На що папуга озвався: "Знаєш, красуне, коли на другий день Балапандіта прийшла до царя, то вона йому сказала:

*"Не треба допитуватись, володарю! Бо
Ані в доброму, ані в лихому
Затинатися володарю не варто.
Всі частинки його тіла суцї,
Отож тіло в нього всемогутнє.
Як про все докладно розповісти,
Буде в тебе, як в дочки купця.
Хитрий намір здійснить не вдалось їй.
Станеться те саме і з тобою".
Цар спитав: "Це ж чому?"*

Балапандіта відповіла: "Є на землі місто Тріпура, а правив там цар Тривікрама; у місті тому жив купець, якого звали Сундара. Була в нього дружина Субгага — така розпусна, що купець вдавався до всього, аби не випускати її з дому. Але ще перед тим, як він став тримати її на прив'язі, вона покохалася з одним купцем, котрий жив у домівці якші. Відтоді, як перестав чоловік випускати свою жінку з дому, вона завела моду говорити подрузі: "Ти приведи, голубко, у храм якші того мужчину, а я туди прийду і з ним помилуюся. Коли піду я, підпали наш будинок, усі гаситимуть пожежу й не помітять, що мене вдома нема. А після того, як зазнаю утіх, я нишком повернусь".

Приятелька покликала купця, і він прийшов у призначене місце, куди згодом прибігла й Субгага, а сама тим часом підпалила будинок. Але коханець, якого охопила цікавість, залишив храм якші й пішов подивитись на пожежу. Субгага ждала-ждала його і, спіймавши облизня, причвалала додому, коли будинок уже згорів.

Як і в жони купця, ні в домі, ні на людях

Нічогісінько тоді не вийшло,[291]

Так і в тебе, ясноликий магараджо,

Нічогісінько путящого не вийде.

Ну, а якщо хочеш знати смисл цих рядків, то я тобі завтра сама його розтлумачу". Сказавши це, вона пішла додому.

Вислухавши цю історію, Прабгаваті й заснула.

Така восьма з сімдесяти оповідок папуги.

Настав новий день, і спитала папугу Прабгаваті: "Ну, як, пташко, довідався Вікрамадітья, чому риба сміялася?"

І озвався до неї папуга: "Так-от, красуне, сам цар ні про що не довідався. На другий день покликав він брах-манову дочку Балапандіту і мовив: "Ти ж казала, що я сам усе зрозумію. Але я так нічого й не второпав".

Відповіла йому на це Балапандіта: "Коли ти, царю, й досі не можеш дійти ладу з тим, що я тобі розтлумачила, тоді слухай: старшого над міністрами, безневинного Пушпахасу, ти запроторив до в'язниці. Скажи, за що?"

Цар їй сказав: "Воістину він Пушпахаса. Коли якось у мене на прийомі він засміявся, то з рота в нього посипалися квіти, і прославився цим Пушпахаса по всіх країнах, і почали звідтіля присилати людей, щоб ті поглянули на таке диво. А коли всі зібрались, то він і сміятися перестав, і квітів більше не вивергав. От за це й опинився у в'язниці".— "А яка ж тому причина,— спитала Балапандіта,— що міністр перестав сміятись, ти дізнався про це?" — "Та ні, про це я не дізнався",— сказав цар.

Балапандіта мовила: "Як же це так? Ти покарав людину і не впав у гріх? Недарма кажуть:

Згідно закону живе країна,

Згідно закону борониться.

Згідно закону стає володар

Захисником страждальців.

А ти все допитуєшся в мене, чого риба сміялася. То взяв би й запитав отого міністра, чому вона сміялась. Він напевно сказав би тобі, і чому сам не сміявся, і чому риба сміялася".

Тоді цар велів міністрові Пушпахасі вбратися у належну його санові одіж і, знову повернувши йому високий чин, спитав, чому риба сміялася?[292]

Міністр сказав: "Не варто, мабуть, говорити про домашні незгоди. Бо

Про душевні муки і про втрати,

Про домашні прикrostі й осмути,

Про облуди і тяжкі зневаги

Не розкаже той, хто має розум.

Та повеління царя — велике діло. І тому

На тих, хто чинить чорне зло,

Владар ласкаво не погляне.

Чому ж душею він повинен

Давать недобрі повеління,

Над сонцем і вогнем піднявшись

Своїм становищем високим?

Лиш справедливістю одною

Проміниться над нами сяйво,

Що називається державцем.

Тому ж бо він, Індоподібний,

Завжди перемагає зло.

Отож, володарю, дружина моя закохалася в іншого, а я дізнався про все і через це нещастя перестав сміятися".

Раджа, почувши про таке лихо, узяв пучок квітів і ляснув царицю по щоці, а вона вдала, ніби від того удару зомліла. Пушпахаса, тільки-но побачив це, засміявся й вивергнув цілу купу квітів. Тоді цар заспокоїв дружину і, поглядаючи на дочку брахмана, з удаваним гнівом спитав міністра: "Чого ж це ти з нашої біди смієшся?"

Міністр вклонився, зробив анджалі всьому поважному зібранню і мовив: "Володарю! Твою дружину вночі слуги побили палицями, і нічого з нею не сталося. Хіба ж не смішно, що зараз вона знепритомніла?"

Цар тоді розлючено запитав: "Ти сам бачив це чи, може, почув від когось?"

Міністр відповів: "Я сам це бачив. Ну, а коли не віриш, звели їй скинути канчуку і сам подивися".

Коли це було пророблено, цар усе зрозумів і, глянувши в обличчя міністрові і дочці брахмана, пробелькотав: "Що ж це таке?"

І сказав міністр: "Все, що розпізнала брахманова дочка в таємниці риб'ячого сміху, я зробив для тебе явним".[293]

По цих словах цар розпустив зібрання радників. Брахманова дочка і Пушпахаса пішли додому перелякані і водночас раді. А цар знайшов жінчиного коханця у скрині і вбив його; зрадливу жінку вигнав геть із своєї країни.

Сказав папуга Прабгаваті:

Так само, чарівнице, й ти не упирайсь, не затинайсь,

Бо ж люди із упертюхів, мов з Вікрамарки, завше кплять".

Вислухала Прабгаваті цю історію й заснула.

Така дев'ята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день сповнена жаги Прабгаваті спитала в папуги:

"Як маю діяти сьогодні,

О красномовцю, підкажи".

І на це папуга відповів:

*"Якщо є подруга удатна,
Що може допомогти, як Шрінгараваті, то йди".*

Спитала Прабгаваті: "А як саме?"

Папуга мовив:

"Є таке селище, Раджапура, в якому жив сімейний чоловік Деваса, що мав двох дружин — Шрінгараваті й Субгагу.

*Вони поклали боронити одна одну,
І пильнували спілку, мов зіницю ока.
Були охочі зваблювати мужчин
І славились пригодами своїми.*

От якось, коли Субгага тішилася з коханцем у себе вдома, до дверей підійшов її чоловік з лозинами в руках. Ну от і подумай, що їй було робити?"

Відповів, звісно, сам папуга: "Тоді Шрінгараваті взяла й вигнала Субгагу голяка на подвір'я.

Чоловік запитав: "Що сталося?" На це Шрінгараваті вельми шанобливо сказала: "Ти приніс ці лозини з гаю, присвяченого Дурзі, от і вселилася в Субгагу нечиста сила. Іди й пожбур їх там, звідки приніс".

А коли цей телепень подався в гай, щоб виконати її пораду, Шрінгараваті вигнала коханця".[294]

Вислухавши цю розповідь, Прабгаваті заснула.

Ось десята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день увечері, охоплена пристрастю красуня чемно сказала папузі: "Я піду, коли ти згоден?" Папуга озвався до неї:

*"Звичайно, треба йти — така у мене гадка.
Не стримати води, що рине у глибіню,
Не стримати серця, що кохати прагне!"*

Але, як ти підеш, то там треба зробити щось дивовижне. Подібно до того, що сподіяла Рамбгіка заради брахмана".

Прабгаваті спитала: "А що ж вона сподіяла?"

Папуга розповів: "Є село Дабгіло, а старостою в ньому був якийсь Вілочано, що мав дружину Рамбгіку, яка страшенно рвалася до чужих мужчин, але всі боялися її чоловіка і любощів з нею не заводили. Одного разу пішла вона з глечиком до криниці, нібито по воду, а там запримітила подорожнього, сина брахмана, і, наче жартома, почала йому бісики пускати очима, а той добре розбирався в поглядах красунь і зрозумів, на що вона натякає.

Недарма ж кажуть:

*І худобина второпа, як людина заговорить,
Коні і слони рушають, тільки слід подати знак.
Що спаде комусь на думку, мудрий легко розгадає,
Та однак потрібен розум, щоб чужі збагнути миги.
До того ж*

*Про що приховане та потаємне
Не розповість шаленими очима
Та, що палає пристрастю до тебе?
О дурнику! Чого лиш не розкажеш?
Все потаємне криється у зорі.
Очима, поглядом кокетна жінка
Чуття, жагу сердечну розкрива.
Коли ж цього не поміча мужчина,
Він безнадійний неук і невіглас,
І вже такому словом не зарадиш,
І вже з таким нічого не поробиш,
Хто не спроможний знаків суть збагнути,
Той очевидний, безнадійний дурень.[295]*

Тоді перехожий підійшов до неї й запитав: "Що ж далі робитимемо, люба?"

А вона йому й каже: "Іди слідом за мною в мій дім, ввійшовши, привітай як слід мого чоловіка, а все інше я владнаю сама. Ти повторюй лише одне слово: "Так!"

Напутивши його, вона побігла додому і одразу ж кинулась до чоловіка. Той здивувався. Тоді поставила вона додолу глечик з водою і мовила: "Придивись-но до цього молодика, повелителю!" Той озвався: "Не знаю, хто це такий".— "Та це ж,— каже вона,— тітчин син, син сестри моєї матері, якого я не бачила з самого дитинства. Він прийшов до мене в гості, а звуть його Дгавала. Я обняла його і про всі сімейні справи розпитала".

І брахман сказав: "Авжеж, так воно й було!" Потім, з дозволу чоловіка, вона повела його на кухню, пригостила, дала чисту одягу та іншими всілякими почестями улестила, і, вдоволений послухом дружини, чоловік мовив: "Голубонько, прийми свого родича, як годиться",— та й заснув.

І от саме тоді Рамбгіка примостилась на лежанці поряд з брахманом, а він їй сказав: "Ти перед чоловіком назвала мене братом, виходить, ти мені сестра, то й поводитись ми маємо, як брат і сестра.

Кажуть:

*Хай хоч голову знесуть,
Закують у ланцюги,
У тюрму за грати кинуть,
Безкінечно той щасливий,
Хто свого додержав слова.
Люба, не вчиняй того,
Що твій рід зганьбити може,
Що вважалося б за сором
Навіть і в годину скону".
А Рамбгіка заперечує: "Облиш.
Чи ж у світі є красуні,*

Батьку й матері покірні?

Для красунь за батька й матір

Приголубливі мужчини.

Бо ж кажуть:[296]

Хто повнотілою не втішиться до змори,

Коли та прийде з власного бажання?

Того вона до пекла доведе

Своїм палким і пристрасним зітханням.

Адже відомо, як у давнину

Рукміні, ошалілу від жадання,

Сам Крішна викрав, хоч вона й була

Йому за братову. Й ніщо не згасить пристрасть!

Так і Вірінчі, ласолуб, що в шалі мав свою дочку,

На небі он, немов би птах, який до лані припада.

І Харі, ошалілий на весіллі,

Уздрів свою Парваті любу

І сім'я вивергнув —

Із нього народились балакхільї.

Її зневажив, дурень,

Не упився нею.

Зчинила крик вона: "Пограбував мене він!

Рятуйте! Ой, рятуйте!"

На гамір, вигукуючи: "Що сталося? Що сталося?", поприбігали чужі люди й родичі. А як вона з цього виплуталась? Ось що цікаво".

"Ну,— вів далі папуга,— коли все оце скоїлось, переляканий брахман упав їй до ніг, благаючи: "Господине, врятуй мене! Зроблю усе, що захочеш".

Тоді вона розкидала біля нього їжу, перемішану з кисляком, запалила світильник і сказала своєму чоловікові, що саме нагодився: "Мабуть, холера в нього почалася. Тому я й закричала",— і показала чоловікові на залишки кисляку. Чоловік-телепень повірив їй і пішов собі спати, а вона, чого хотіла, того й домоглася. Брахман, удавши з себе хворого, цілісінський місяць пробув у них, а потім десь зник".

Вислухавши це, Прабгаваті заснула.

Така одинадцята з сімдесяти оповідок папуги.

От зібралася вона на другий день іти, а папуга їй і каже:

"Іди, якщо зумієш ти, мов Шобгіка, дать одвіт,

Коли, рятуючись, любас із ляку виліз на бабуль.[297]

Жив тут у селі Налауда багатий гончар Кулало, а його жінка Шобгіка дуже охоча була до чоловіків і щоразу, тільки-но гончар виходив з дому, вона втішалася по різних закутках. Одного разу, коли коханець іще був у неї, повернувся чоловік. От і скажи — що їй було робити?"

І сам папуга відповів: "Коли Шобгіка побачила, що йде чоловік, вона сказала

коханцеві: "Лізь на бабуль!"

Як вона сказала, так той і зробив, а поки видирався, зачепився за сучки і опинився на дереві голісіньким. Помітивши його на дереві, чоловік спитав: "Що це таке?" — а жінка в одвіт: "Це він, тікаючи від ворогів, скинув одержу і виліз на дерево". Тоді її чоловік обережно допоміг йому злізти зі стовбура і сам привів його до себе додому. Вони з тим забродою потім реготали удвох, затулившись долонями".

Вислухавши розповідь, Прабгаваті заснула.

Така дванадцята з сімдесяти оповідок папури.

Настав новий день, і знову питає Прабгаваті в папури дозволу піти. А папури сказав:

*"Іди, красуне, звідай щастя,
Якщо зумієш так відповісти,
Як Раджіка своєму чоловіку,
Коли вернулася брудна, в пилюці."*

Є таке місто Нагпур, а в ньому жив один купець, дружина якого Раджіка була вродлива, тільки ж дуже розпусна поведінкою своєю, але купець не знав, що вона гуляє з чужими чоловіками. От якось, коли він сів їсти, вона помітила, що дорогою прямує коханець і подає їй умовлені знаки. Тоді вона й каже: "Ой, у нас же немає масла!" І, взявши в чоловіка гроші, пішла з дому нібито купити масла, а сама десь довго пробула з коханцем. Тим часом чоловік сидів дома страшенно голодний і сердитий. От питання: як же їй тепер додому повернутися?

А ось і відповідь: вона обидві руки й обличчя пилюкою вимазала, гроші заклеїла гряззю і з'явилась додому. Коли чоловік побачив її в такому вигляді, у нього очі налилися кров'ю, і він гнівно запитав: "А це що таке?!"

Вона, ридма ридаючи, показала йому жменю пилюки й промовила: "Оце через твій гнів гроші в пилюку впали. Візьми, вони твої",— і кинула їх. А чоловік, зніжковівши, [298] став витирати їй руки й ноги своєю полою, потім заспокоїв, удавшись до пестошів".

Вислухавши цю історію, Прабгаваті заснула.

Така тринадцята з сімдесяти оповідок папури.

Зібралася на другий день стегниста господиня вже йти, а папури їй услід:

*"Цілком доречно, ясноока,
Натішитися з іншим,
Коли ти, як Дганашрі, знаєш,
Що чоловікові сказати."*

Прабгаваті спитала: "А що ж саме сказала вона?" Відповів їй на це папури:

"Є таке місто Падмаваті, а там жив купець Дганапала, який любив дружину свою Дганашрі більше за саме життя, і впливались вони радощами взаємного кохання. От якось купець узяв з собою крам і гроші, попрощався з дружиною і вирушив до іншої країни, а вона після його від'їзду неначе вмерла — з дому ані ногою.

*Не вмивалась, крихти в рот не брала,
З перевесницями не точила ляс,*

*І своє звільнила пружне тіло
Від коштовних брязкалець, прикрас.
Та з повівом вітрів з вершин Малаї,
Під журне кукання зозуль,
Гінцем пославши пахощі жасмину
І добрим вісником — гудіння бджіл,
На землю з подихом тепла прийшов Васанта,
Що пори року визначає в нас,
І навіть у спокійних, стриманих людей
Схвилювано закалатало серце.*

В свято Васанти вийшла вона на дах будинку й замилу-валася святковим містом, а
заразом осудила молодість свою і красу. Подруга з першого ж погляду зрозуміла, що
хвилює Дганашрі, і мовила: "Не марнуй, любонько, своєї молодості й краси. Недарма ж
кажуть:

*Прислухайся, прекрасностегна,
Звучать як зозулині голоси, [299]
Мов барабанів гук царя Мадани,
Коли іде Васанта по землі.
О гордливі, геть гординю! Любій послужіть людині!
Молодість така коротка, і життя в нас швидкоплинне.*

Отож скористайся молодістю для власного блага!" Відповіла їй на це Дганашрі:
"Несила мені більше терпіти. Коли можеш, то постарайся щось швидше зробити!" І
подруга звела її з одним чоловіком; а тільки-но це сталося і той побачив, що Дганашрі
цілком йому скорилася, він узяв та й відрізав їй косу. А тут несподівано з далекого
краю повернувся її чоловік. Що їй було діяти?" І сам папуга відповів: "Коли чоловік
підійшов до дверей будинку, вона сказала: "Любий, почекай трохи, поки я впораюсь!"
Він погодився. Жінка тим часом підійшла до статуї Бгатта-ріки, вклонилася їй, поклала
перед нею косу, немов жертву, і вийшла до чоловіка у прикрасах, а потім підвела його
до зображення богині і мовила: "Велителю мій! Поклонись покровительці нашого
дому!"

Поклонився він і, побачивши її косу, спитав: "Що це таке?" А дружина озивається:
"Я благала її: "Коли повернеш мого чоловіка, то я тобі, богине, косу свою відріжу". От я
зараз це й зробила".

*А він, дурненький, поклонившись богині, дуже хвалив дружину".
Послухала цю розповідь Прабгаваті та й заснула.
Така чотирнадцята з сімдесяти оповідок папуги.
От на другий день зібралась вона йти, а папуга, сміючись, і каже:
"Тож іди, якщо ти знаєш, що сказати, мов Шріядеві:
Начебто з ноги у неї вкрадено було браслета.*

Є таке місто Шаліпурам, у ньому жив купець Шаліга, а жінку його звали Джаїка, і
був у них син Гунакара, що мав дружину Шріядеві, котра любилася з купцем на ім'я

Субуддгі. І хоча люди почали вже про це язиками плескати, її чоловік віри тому не йняв. Бо кажуть:

*Добрі люди бачать добре,
А погані лиш погане.[300]
Посередні люди бачать
Лише грішне й доброчесне.
До того ж
Жінкою захоплений мужчина
Вже ні в чому не зважа на себе.
А для деяких жінок мужчина —
Наче на руці води краплина.*

Одного разу свекор побачив, що невістка спить з коханцем, і стягнув у неї з ноги браслет. Вона почула це і відразу ж прогнала коханця, а привела до себе чоловіка і лягла з ним спати; згодом розбудила його та й каже: "Твій батько зняв у мене з ноги браслет і кудись поніс його. Чи ж бачено таке, щоб свекор знімав з невістчиної ноги браслет і забирав з собою?" А чоловік і мовить: "Я вранці піду до батька, заберу браслет і віддам тобі". Коли Гунакара прийшов до батька і, лаючись, почав вимагати в нього браслет, той сказав йому: "Я тому в неї зняв браслет, що вона з коханцем спала".

А тут і Шріядеві встряла в розмову: "Таж я з твоїм сином спала! Я навіть ладна чудо зробити, щоб мені повірили. На північ від нашого села стоїть якша, а я в нього поміж ногами пройду й зостанусь цілісінька, бо хто правду каже, той у нього легко поміж ногами проходить". Погодився свекор на таку випробу, а зрадлива жінка ще вдень збігала до свого коханця і сказала йому: "Любий мій, на світанку я задля суду божого маю пройти поміж ніг якші. Ти прийди туди і, немов божевільний, міцно обніми мене за шию".

Він дав згоду на це, і вона повернулась додому. Ось на світанку запросила Шріядеві всіх достойних людей, назбирала квітів, колосків і ще чогось та й пішла до храму якші. У ставку поблизу нього зробила обмивання і хотіла було йти, щоб скласти жертву якші, аж це, як і було домовлено, кинувся до неї коханець і обійняв її обома руками за шию. "Ой! Що це?!" — вигукнула жінка і знову стала робити обмивання, а люди, які все те бачили, схопили насильника й вигнали з країни. А вона, скінчивши обмивання, підійшла до якші, поклала перед ним жертвоприношення — квіти, пахощі та ще багато чого і сказала так, щоб усі почули: "О якшо, повелителю! Коли іще хтось, крім мого чоловіка і цього насильника, хоч раз торкався мене, то хай я не [301] пройду поміж твоїми ногами!" І при тих словах вона наблизилась до ніг якші і пройшла поміж ними, а якша навіть не поворухнувся, дивуючись з її кмітливості. Жінка, чистоту якої визнали й прославили люди, попростувала додому. Отож, коли зможеш так повестись, як Шріядеві, то йди!"

Вислухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така п'ятнадцята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день зібралась вона йти і сказала: "Піду я, папуго, до іншого чоловіка!" А

папуга й мовив:

"Істина твоя — чинити за велінням духу треба.

Так Мугдгіка, хоч дурненька, навтішалася доволі".

Прабгаваті зацікавлено спитала: "А як це сталося?" І тоді папуга розповів:

"Є таке місто Відіша, а в ньому жив колись купець Джанаваллабга, дружина якого Мугдгіка була дуже розпусна й норовиста. Коли йому нарешті урвався терпець, він поскаржився родичам, що вона спить не вдома. Ті почали їй за це докоряти, а вона розприндилася й сказала: "Та це він сам ночує хтозна-де, а мене обмовляє!"

Звели їх родичі разом і розсудили так: "Хто з них з сьогоднішнього дня не ночуватиме вдома, той і винуватий". Але вона на те не зважила і, тільки-но чоловік заснув, пішла з подвір'я, а він устав, замкнув двері і знову ліг спати. От удосвіта після своїх походеньок повертається вона додому, а чоловік двері не відчиняє, вона тоді взяла й кинула в криницю велику каменюку, а сама сховалась за дверима. Чоловік подумав, що то вона, мабуть, шубовснула в криницю, і, відчинивши двері, вийшов, а жінка за його спиною прослизнула в дім і замкнула двері зсередини. Обдурений чоловік залишився надворі. "О кохана моя!" — скиглив він, піддобрюючись до неї. Вона, остерігаючись, щоб не було поголосу, тихенько прочинила двері і впустила чоловіка. Після такої оказії подружжя домовилось жити в любові. "Від сьогодні,— сказала вона,— ні я з тобою не сваритимусь, ні ти зі мною".

Послухала Прабгаваті оповідь про цю пригоду й заснула.

Така шістнадцята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день вона, рада та весела, просить у папуги дозволу піти до чужого чоловіка. [302]

Папуга сказав їй: "Все, що твоя душа бажає, роби. Недарма кажуть:

Подивившись, ногу став,

Підібгавши поли, пий.

Раз казать — то тільки правду,

Як душа велить чинить.

О струнка, хай волі серця

Підлягає той, хто може

Нагле лихо побороти

І про любу так сказати,

Як сказав брахман Гунадг'я".

Тоді питає його Прабгаваті: "Як це було?"

Папуга й став розповідати: "Жив тут завзятий у жертвоприношеннях брахман Маджука, в якого була дуже вродлива жінка на ім'я Пахіні, і він її страшенно любив, їхній син Гунадг'я, перейнявши від батька всі знання, залишив домівку й поїхав у далекий край, де в місті Джаянті вирішив прожити так, як велів його розум.

Він почав підгодовувати одного бичка ячменем, травою та всякою пашницею, і той завжди ходив за ним слідком. Якось Гунадг'я узяв за налигач бичка, а сам одягся під купецького носія і сказав звідниці гетери Мадани: "Наші воли, навантажені товарами,

прибудуть сюди на світанку, а я сьогодні прийшов сюди, щоб запасти їм корму. Спатиму там, де буде місце для мого бичка".

Коли він отак сказав, звідниця, яка хотіла урвати грошенят за постій бичка, відвела йому місце, а брахман, прив'язавши скотину, пішов до красуні. Вона дала Гунадг'ї обмитися, пригостила його, і він провів з нею ніч у любовних розкошах. А тільки-но почало на світ братися, Гунадг'я перший підвівся, зняв з красуні золотий пояс і зник. Потім прокинулась одна служниця і, не побачивши бичка на місці, спитала у звідниці: "Добродійко, що ж це таке?" А та, як дізналася, що постоялець виходив з покоїв красуні, вирішила мовчати.

Бо ж кажуть:

Про втрати багатства, про муки сердечні,

Про неподобства у власній родині,

Звідавши кпини й омани, розумний

Повік говорити не стане.[303]

Якось випадком звідниця побачила Гунадг'ю, що, саме програвшись, виходив з грального дому, тримаючи в руці грудочку крейди, і схопила його, а він закричав: "Та це ж звідниця, звідниця!"

Вона, боячись царського гніву, відпустила його і пішла до себе, а брахман іде слідом за нею і вигукує: "Звідниця, звідниця!" Нарешті, коли вони опинились на безлюдді, жінка зняла зі своєї руки золотий браслет, віддала йому, аби тільки мовчав.

Не засуджують ніколи добродішні

Тих, які, скріпивши серце,

Здатні стерпіти нещастя і вчиняти,

Як наказує їм серце".

Вислухавши цю історію, Прабгаваті заснула.

Така сімнадцята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день зібралась вона-таки йти, а папуга й каже:

"Йди у дім до іншого, красуне,

І гріха у тім не буде,

Коли маєш такий розум,

Як отой крадій гірчиці.

Є місто Шубганагарам, а в ньому жив збіднілий купець Дарідра. Одного разу заліз в його покої злодій, але не знайшовши там нічого вартого уваги, узяв жменю гірчиці, а коли вже виходив, то його схопили стражники. Як йому тепер з гірчицею на шиї, що її причепили стражники, оминати царський суд?

А відповідь на це така — кожному, хто запитував, він жалівся: "Ой, нема від гірчиці ніякого пуття". Тоді раджа звелів привести його до свого двору і сказав: "Щось я ніяк не збагну, чого це ти все про гірчицю торочиш?"

А той відказує:

"В святковий день появи Балі

Браслет один одному надіває

*З п'ятьма зернинами гірчиці,
Щоб запобігти і біді, й недугу.
Та це сьогодні ні до чого!*[304]

До того ж оті молодики прив'язали гірчицю не на руку мені, а на шию".

Раджа розсміявся й відпустив його.

Послухала цю історію Прабгаваті та й заснула.

Така вісімнадцята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день намірилась Прабгаваті йти, а папуга й мовить:

*"Як заманеться, так і дій, ляклива,
Якщо, божественна, вчинить зумієш,
Так, як Сантіка була вчинила,
Коли Сваччханду й мужа визволяла.*

Є таке місто під назвою Корахада, а в ньому правив добродісний цар Гунапрія. Жив там і купець Содгака з вірною дружиною Сантікою. А другого купця жінку звали Сваччханда, що була вкрай примхлива й розпусна. Вона все підбивала клинці до Содгаки, та ніяк не могла його спокусити. Одного разу пішов він поклонитися якшії Моноратхі, а вслід за ним у храм прошмигнула й Сваччханда, яка хитрощами, ласками та різними премудрощами таки домоглася свого.

Правду кажуть:

*На праведнім шляху мужчина доти,
Допоки почуття трима в покорі
І сором зберігає; не тоді,
Як в серце стріли поглядів уп'ються,
Що навіть скелі рушать з лука брів,
Натягнених від вуха і до вуха,
Оперені розкриллям довгих вії.*

А міські стражі помітили, що пара залишилась на самоті у храмі, взяли та й оточили його. Сантіка, як почула, що скоїлося, увечері під гучні сурми прийшла до храму якшії і сказала стражам: "Я дала обітницю поклонитися в цей день якшії і покласти в безлюдному місці їжу для нього. Ось, візьміть гроші і пропустіть мене".

Вони так і зробили — взяли гроші і впустили її в храм. Тоді вона переодяглася в одягу Сваччханди, а та — в її, і, таким чином, Сваччханда вийшла з храму, а Сантіка залишилася з чоловіком. Вранці, коли всі побачили, що купець був у храмі зі своєю жінкою, стражів присоромили". [305]

Вислухавши цю розповідь, Прабгаваті заснула.

Така дев'ятнадцята з сімдесяти оповідок папуги.

Питає Прабгаваті на другий день дозволу піти, а папуга їй і каже:

*"Іди, божественна, туди, де з іншим заживеш утіх,
Якщо, мов Келіка, свого зумієш мужа обдурить.*

На березі річки Сабграматі є селище Шанкхапур, і жив там багатий селянин, якого звали Сура, а в нього була дружина Келіка, розпусна і хитра. І от вона полюбилася з

брахманом із села Сіддгешварапура, що за річкою. Щоночі за допомогою сусідки жінка переправлялась через річку і йшла до свого коханця. Про це довідався її чоловік і сам захотів усе перевірити, але коли він підходив до берега, його помітила Келіка. Вона швиденько набрала у глечик води, уквітчала статую богині Бгаттаріки, обмила її, і як задалегідь було домовлено, сказала: "Хазяєчко, ти ж не раз говорила мені: "Якщо не обмиєш Сіддгешварі, то через п'ять днів твій чоловік помре. Коли правдиві твої слова, хай чоловік мій довго живе!"

Сусідка мовила: "Істинно так!" Чоловік, почувши це, дуже зрадів і нишком пішов додому, щоб його ніхто не помітив".

Вислухавши цю історію, Прабгаваті заснула.

Така двадцята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день, коли Прабгаваті спитала в папуги, чи можна їй піти розважитись, він сказав:

*"Це, божественна, не грішно, йди, якщо тебе в дорозі
Напоумлюватимуть у всьому буде розум Мандодарі".*

"А як саме?" — зацікавилась Прабгаваті. Папуга почав розповідати: "Є таке місто Пратіштхана, в якому правив колись золотосяйний цар Хемапрабга, а за головного міністра в нього був святий та божий Шруташіла, і жив там зі своєю дружиною Мохіні пребагатий купець Яшодгара, який віддав заміж свою дочку Мандодарі за купця Шріватса, що приїхав з Кантіпурі. Молодята любилися, мов голуб'ята. Однак сусідка-звідниця, пащекувата Дамштра-карала, звела Мандодарі з царевичем. Сталось так, що Мандодарі завагітніла, і їй, як це буває в жінок при надії, страшенно забажалось поласувати павиним м'ясом. Вона [306] засмажила улюбленого царевих павича і з'їла його. А цар, як довідався, що десь подівся павич, їсти й пити перестав, бо трапезувати він міг тільки у присутності свого улюбленця. Коли загупали барабани, сповіщаючи про те, що зник птах, одного з них торкнулася звідниця — здогадалась вона: то, мабуть, якась вагітна жінка не стерпіла і з'їла павича. Незабаром вона напросилась провідати вагітну Мандодарі. Прийняли звідницю з великими почестями.

Бо ж кажуть:

*Благородні люди ніжність виявляють до жінок,
Виявляють шанобливість до шанованих осіб,
Героїзм — у вражій стані, до наставників — увагу,
А поміж святих — поштивість, між слабих людей — покору,
Гордість до зарозумілих, до негідників — презирство,-
Ось достойних чоловіка вісім згаданих чеснот.*

Геть усе вона вивідала в довірливої Мандодари про злочасного павича, а потім узяла та й зрадила її довір'я. Недарма кажуть:

*І сам ти не звірайсь тому, хто не звіряється тобі,
Не дуже бо звірайсь тому, хто сповідається тобі.
З довіри виникає страх, який під корінь підсіка.
Бува в житті, що чоловік від жінки має щось таїть*

І від ровесників своїх, а дещо — й від своїх дітей.

Отож усе нам зважить слід, перш ніж беремось говорить.

Знову ж таки:

У слові недруга вмій розгадати смисл.

Мчать газелі необачні на закличний ріг мисливця,

Підступу не зрозумівши в пресолодких звуках.

В "Кіратарджунія" теж мовиться:

Йдуть до загибелі всі дурноверхі,

Які дурисвітів не сміють ошукать,

І ті їх гублять, ніби гострі стріли,

Які впливаються в беззахисні тіла.[307]

Випитала все підступна звідниця у купчихи й донесла міністрові, а він — цареві, а той і каже:

"Якщо сам навіч не бачив, не піднось як вірогідне,

Якщо навіть і побачив, розберися достеменно,

Що правдиве чи брехливе, що до діла чи без діла,

Що путяще чи непутнє, недоречне чи доречне.

Не могла цього зробити дружина купця над купцями мого міста. Чого сам не бачив, не слід з того кепкувати!"

Міністр покликав звідницю і сказав їй те ж саме, а вона посадовила міністра в скриню і поставила її в оселі Мандодарі, нібито на схов. А потім прийшла до неї та й каже: "От і добре, любонько, що ти павича з'їла. Бо то ж правда:

Із усіх м'ясив найкраще м'ясо оленя й газелі,

Черепахи, антилопи, павича, змії й куріпки".

І вона знову почала випитувати в молодиці про оту пригоду з павичем. А коли красуня заходилась розповідати, звідниця крадькома постукала по віку скрині, щоб міністр, який в ній причаївся, вслухався в розмову. Як же з цієї халепи купець, його жінка, його батько, а її свекор, виберуться тепер? Ось у чому загадка. Отож кажуть:

Людина в товаристві нищих

Нічого доброго не знайде,

Адже мерзотник, де не був би,

Залишиться ним назавжди.

Бо ниций тільки вміє шкодить іншим.

Допомогти чи щось поліпшить незугарний.

До їжі миша кошик прогризе,

А полагодити бракує їй уміння.

У зіткненнях із підлими людьми

Чеснотливі збавляють в тілі.

Поглянь: так із сезамового сім'я

Під гнітом точиться олія.

Доки я це все робила, збігла ніч.

*Я прокинулась — дивлюсь, о нене,
Нічогосінько немає опріч мене.[308]*

Коли купчиха помітила, що звідниця стукнула по віку скрині, то миттю все зрозуміла й повела таку мову: "То мені, люба, уві сні все привиділося. Скажіть, що б це значило?"

Почувши таке, міністр щосили вдарив по віку скрині й висадив його. Потім виліз із свого сховища, низько вклонився купчисі, а звідницю прогнав геть".

Вислухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така двадцять перша з сімдесяти оповідок папуги.

Знову питає Прабгаваті в папуги дозволу піти розважитись, а він озивається:

*"Іди, красуне, йди,— я не перечу,
Якщо ти знаєш, як Мадгука відказала".*

Прабгаваті спитала: "Що саме?"

Папуга став розповідати: "Жив у селі Дамбгіла селянин Содгака, а його жінка Мадгука покохалася з одним дядечком із сусіднього села, якого звали Сурапала. Коханець зустрічав її на стежці, коли вона несла чоловікові їсти. Жінка залишала їжу на дорозі, а сама проводила з ним час. От якось штукар Муладева узяв та й поклав у ту ж їжу верблюжини; жінка нічого не помітила і понесла її своєму чоловікові.

Той побачив верблюжину й питається в жінки: "А це що таке?" Вона швидко зрозуміла, як відповісти: "Повелителю мій, сьогодні вночі мені приснилось, начебто верблюд хотів тебе з'їсти. А я, аби ту біду відвернути, зробила так, щоб було навпаки,— хай краще ти його з'їси, ніж він тебе. їж на здоров'я, біди тепер не буде".

Чоловік утихомирився і вмовов верблюжину".

Послухала цю історію Прабгаваті та й уклалася спати.

Така двадцять друга з сімдесяти оповідок папуги.

Настав новий день, і приятельки, підмовляючи Прабгаваті зустрітися з чужим чоловіком, говорили їй:

*"Коли струмини поту із лиця сандалова змиває мазь,
Уривчасті зітхання глушать браслетів видзвін на ногах,
Коли всі помисли й чуття злилися ув однім — коханні,
Солодших не бува утіх. А інше — то буденщина жахна.
А ще кажуть:[300]*

*Сумнівно, що життя щасливе у того,
Хто людям іншим не присвячує його.
З коханою лишень зустрітися — це щастя,
Кохання — стрічі спрага, й ніщо інше.
Здоров'я — це найвище благо!
І всемогутність, і достаток,
І на землі найвища влада —
Пусте все без любовних втіх.
До того ж*

Задивлена на себе у свічадо,
З очима, сповненими ніжності по вінця,
Чекає на Парваті Хару з нетерпінням,-
Для жінки погляд милого — найвища нагорода".

І тут втрутився папуга:

"Царю, мабуть, знайти було б неважко

Такого, хто б приємне говорив.

Того, хто б гірку правду сипав прямо

І слухав би її, знайти нелегко.

До чого балачки? Ти й подруги твої,

Котрим відомо, що і як робити,

Послухайте про звідницю одну.

Подумайте й хутчій до діла!"

Прабгаваті спитала: "А що ж то за історія?" Папуга не забарився відповісти:

"Є місто Падмаваті; сяє Сонце,

Відсвічуючи многократно в стрічках вулиць,-

Коштовним вимощено їх камінням.

Здається, що виблискує сама

Змія Шаші, явившись на землю.

Правив у тому місці Сударшана.

Що й говорить! Не пропадуть його чесноти,

Здобуті запереченням омани й злої сили.

Він дбає про народ, не водяться гріхи у царстві,

Як в сяйві сонячнім не водиться нічна імла! [310]

Була в нього дружина Шрінгарасундарі. І от якось, коли вони втішалися коханням, настала спека.

Коли сонце пече і день, наче рік,

Та ще й вітер палючий — важко спеку терпіти.

Сандалова мазь, запахуца, свіжиста,

Чисті шати, й холодно-прозора вода,

І приємне, медово-солодке життя

Рятують у пору жарку пречудово.

Для тих, кому вдень слугує сандал,

Надвечір — купіль, вахляр — уночі,

Для тих, певна річ, навіть спека слугує.

І ось у таку спеку на дах свого будинку, де ввечері відпочивають, вийшов купець Чандра з дружиною Прабгаваті. Славільне сонце, хоч і зв'язане промінням, подалося на берег Західного океану.

Недарма кажуть:

Коли противиться талан,

Боротися з ним марно.

Яких би не доклав зусиль,
Яких би не доклав напруг.
Не може Сонце не зайти,
Хоч променів і безліч.
Ген там багрянцем вже слабким
Ледь-ледь воно палає,
Полу простерши до землі,
Мов Сандх'я, Діва Ночі,
Впустила глечика із рук,
Що зроблений з корала.
О велеока! В той же час
Зійшов на небосхилі
Ясновид Місяць, Молодик,
А з ним — проміння-вої,
Готові ворога, Пітьму,
До закутків загнати.
Він височіє угорі,
Немов оздоба Сходу, [311]
Один-однісінький зрина
Серед зірок незгасних
Світильником для трьох світів,
Затьмарених пітьмою.
Здійнявся він на небосхил,
Блищить, викрашає ночі лик,
Здавалося, не Місяць то,
Не Молодик, а білий знак,
Знак сплаченої податі
Блудницею нічною.

О такий порі, темної ночі, купець віддався любовним утіхам зі своєю дружиною. Народився в них син, якого нарекли Рамою, і передав йому батько усе, що сам знав. Якось Чандрі каже його жінка: "Одного-єдиного я маю сина, і це мені завдає великого смутку". Чоловік їй відповів: "Хоч він і один, але вартий похвали. Неспроста кажуть:

Меткий, люб'язний, щедрий,
Досвідчений в ремеслах,
Серйозний, доброчесний
Наш син — син-одинак.
Крім того,
Яка у тому втіха, коли синів багато?
Вони породжують і муки, і осмути.
Хай ліпше буде в нас один, та вірний,
І в ньому слави й шани заживе родина".

Отак розсудивши, він покликав до себе звідницю Дгур-тамаю і так їй сказав: "Я тобі дам тисячу золотих, а ти зроби так, щоб син мій знався на хитрощах і облудах, до яких удаються жінки".— "Гаразд",— сказала звідниця. Довіряючи їй сина, купець при свідках застеріг: "Коли якась гетера обдурить нашого Раму, я з тебе вдвічі більше злуплю грошей!" А вона відповіла: "Хай буде так!"

Підписавши угоду, купець відправив свого сина в домівку звідниці, де той став вивчати всілякі хитрощі й прикидання, що до них вдаються гетери. Ось які він там дива осягнув! Щоб були [312]

*Завжди догідливі слова, оманливі обітниці,
Потоки неприродних сліз, і лицемірні почуття,
І сміх, і горе роблені, і безпричинні радощі,
І здирство із покорою, в любові ж — дух байдужості,
До друзів і до недругів завжди те ж саме ставлення.
Не розрізнять щоб правду й лжу, з коханцями лукавити...
До речі, відомо, що
Губи, щоки, руки, стегна, лоно і пупка кружало
У слабкої статі схожі, а серця у всіх одмінні.*

Про це та ще багато про що, пов'язане з життям гетер, довідався купецький син і згодом, як було домовлено, знову повернувся в батьківську оселю. Незабаром купець послав його торгувати в місто Суварнадвіпу, а там жила гетера Калаваті, з якою молодий Рама водився цілий рік. Коли його коханка вдавалась до хитрощів, звичних для таких жінок, він перепиняв її: "Розкажи щось інше! Це я вже чув від своєї молодшої сестри!"

Хоч як гетера хитрувала й мудрувала, але прибрати до рук багатство його так і не змогла. Тоді вона про все розповіла своїй матері. А та й каже: "Він, мабуть, син гетери, бо ні на які спокуси не піддається. Його треба здолати великою хитрістю! От коли він уже повертатиметься у свій край і прийде попрощатися, ти йому так повинна сказати: "І я поїду з тобою. А якщо не візьмеш мене, помру!" — і кинься в криницю. Отоді він заради кохання все тобі віддасть".

Калаваті заперечила: "Мамо, нащо мені ті гроші, коли мене не буде?

Як-то мовиться:

*Не роби того, що муки спричиняє неймовірні,
Перед ворогом не гнися і закону не зневажуй".*

А мати до неї: "Не говори так, полохлива! Багатство і смерть дає, і життя дарує! Що кажуть про це?

*Не побачить благ людина,
Як не виявить старання, [313]
Заповзятий знайде шлях
До богині щастя.
Щастя справжнього не знайдеш,
Якщо іншого не вколиш*

І не вчиниш неподобства.

Так рибалка ловить рибу.

Вершить час і те, і те:

Й шани гідне, і ганебне.

Робить жебраком людину

Або щедрим милостивцем.

Я ж у тій криниці сітку натягну".

Калаваті вчинила так, як порадила мати, і купецький син справді віддав їй усе до краплинки, а вона забрала мільйони і ганебно вигнала його.

Отож і кажуть люди:

Бува, гетери теж по-справжньому кохають,

Проте й коханого в жадобі ошукають.

Хвала гетерам, що самі себе не люблять!

А він, без грошей, вкритий ганьбою, сів на перший-ліпший корабель і втік з того злочасного міста до себе додому. Батько, як побачив, що його єдиний син повернувся без грошей та без слуг, став крізь сльози допитуватися, куди ж поділися грошенята. Рама, згоряючи від сорому, сам не посмів зізнатися у всьому батькові, а переказав про своє лихо через домашнього жерця.

Батько заспокоїв його: "Не журися, сину! Нещастя для людини щастям обернутись може. Недарма ж кажуть:

О ти, що від нав'ючених слонів відстав,

Чого весь час тривожко поглядаєш?

їж кульки з рису й воду пий, принесену тобі,

Смирений будь! Від долі все — добро і лихо!

Що в тім багатстві, коли ти душею правиш!

Спливло все — не сумуй, а прибуло — радій!"

Отак утішив він сина, а потім покликав Дгуртамаю і сказав їй: "Слухай, що воно за приклюдка сталася?! Все навчався і навчався у тебе мій синок, а повернувся з чужого краю голий як бубон!" [314]

А вона відповідає: "Ой, кого тільки ті жінки не розоряли! Кажуть:

Хто не пишавсь багатствами, що їх нажив?

Хто не загине від чуттєвих насолод?

Серця яких мужчин не розіб'ють жінки?

Хто на землі володареві справжній друг?

Хто часу всемогутнього не вічний раб?

Хто з тих, що вскочив у тенета шахраїв,

Щасливо вибратися з цих тенет зумів?

В гірській долині,

Зарослій темним лісом,

Розбійник Мадана принизив

Говінду, Харі, Хару й Нару.

Так-от знову навантаж корабель товарами і цього разу пошли свого сина зі мною.
Бо ж кажуть:

На діло ділом відгукнись і злом на зло відповідай.

Мені ти крила віддаси, я голову віддам тобі.

Я ж говорила: коли твого сина де-небудь обдурить хоч якась жінка, вина в тім буде моя. Люди ж кажуть:

Земля двигить, хоча й підтримують її

І повелитель зміїв, сімейство гір великих,

І черепаха, і слони — сторожа сторін світу;

Але й тоді, як світові кінець настане,

Ніхто не похитнеться з тих, хто чистий плоттю й духом,-

Тягар обов'язку перед життям весь вік нестиме.

До того ж

Від землетрусу гори рушаються,

Виходять океани з берегів,

Але й тоді натхненні мудреці

Не ухиляються від даних клятв.

Так, справді непохитні люди ті,

Що знають міру в мові і харчах,

І те, що сказано і з'їдено,

Тримують твердо у собі. [315]

Незабаром купець вирушив свого сина у супроводі звідниці Дгуртамаї в ту ж саму Суварнадвіпу торгувати. Коли вони вдвох прибули туди, то всі городяни страшенно зраділи, а гетера Калаваті зі своїми родичами, відчуючи вину, запросила Раму до себе в гості. І от він з нею, забувши про прикрощі, здружився, ніби сам собі покоровився, а вона й цього разу всі грошенята в нього виманила.

Що ж тепер Дгуртамая робитиме? Ось у чому загадка!"

Прабгаваті мовила: "Я не знаю, папуго! Розкажи сам!" — "Ну, коли ти сьогодні не підеш, то я розкажу".

А вона на те: "Я нікуди не піду!"

Розповів папуга ось що: "За кілька днів до того, як у Рами все геть-чисто забрали, Дгуртамая, прибравши вигляду чандалі, почала швендяти туди-сюди, ніби когось розшукуючи. От якось вона примітила, що купецький син і Калаваті пішли удвох на ложе, і стала в дверях. А Рама, як побачив її, схопився, немовби переляканий, і хотів було тікати,— вони раніше так домовились між собою. Спантилена Калаваті підвелася тоді і спитала: "Хто це такий?"

Рама їй відповів: "Кохана, це моя матуся! Я в неї гроші забрав, і вже минуло багато днів відтоді, як її бачив". А Дгуртамая стоїть у дверях і манить його рукою, як домовилися:

"Довго не знаходила тебе. А ти, мій пане,

В домі у гетери, а вона, мерзотниця така,

*З роду млечхів-крадіїв, паскуда, все моє добро,
Що із дому викрав ти, у тебе відібрала!"*

Коли Дгуртамая, що вдала із себе чандалі, лаючись, вийшла на подвір'я, молодий купець упав їй до ніг. Побачивши це, Калаваті удвох із звідницею завела її в оселю й запитала: "Голубко! Хто він? З якої касті? І хто ти така?"

А та сказала: "Я співачка-матангі у царя Сударшани, що править містом Падмаватіпурі, а цей парубок мої гроші забрав і сюди подався, щоб ти ними поживилася. Тепер я знаю про це, і він мусить піти зі мною".

Тоді звідниця й Калаваті упали їй у ноги й заголосили: "Забирай його багатство!"

Дгуртамая їм відповіла: "Ну, тут у вашому домі я його не прийму, а візьму лише у присутності раджі".

Гетерина мати дуже перелякалася і стала просити матангі: "Змилуйся, ради бога, змилуйся над моєю дочкою! Візьми все нажите нами добро, тільки не ганьби мене!"
[316]

Дгуртамая мовила: "Гаразд!" Гетера і звідниця не знали вже як і дякувати жінці — руки їй цілували і за ноги обнімали. А Дгуртамая забрала і купецьке, і їхнє багатство, сіла з Рамою на корабель та й поїхала додому. По прибутті влаштувала велике свято".

Послухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така двадцять третя з сімдесяти оповідок папуги.

От назавтра Прабгаваті знову питає в папуги згоди, а він озивається:

*"Ну що ж, іди, якщо сказати можеш,
Як Садджані сказала чоловіку,
Який схопив її за пишну косу,
Коли вона з коханцем зустрічалась!"*

А Прабгаваті до нього: "А як же це було?" І папуга розповів: "Є таке місто Чандрапур, а в ньому жив тесляр, шановний Сурапала. Дружина його, яку звали Садджані, була дуже охоча до чужих чоловіків, і вчашав до неї задля любовних утіх якийсь Девака. Наслухавшись про це від людей, тесляр уранці пішов з дому, а ввечері непомітно повернувся і ліг з краєчку ліжка. Коли його жінка з полюбовником умостилася на тому ж самому ліжку, Сурапала вхопив її за коси. Ну, от скажи — як їй було з цієї біди виплутатися?" — спитав папуга й відповів: "А отак — коли чоловік ухопив жінку за коси, вона глянула в обличчя своєму "другому чоловікові" і мовила: "Я ж тобі казала, що мого чоловіка, який майструє коляски, нема вдома. Якщо він узяв у тебе гроші, то неодмінно поверне. Тільки-но з'явиться, я до тебе додому прийду, або влаштую вам обом зустріч. Щиру правду тобі кажу".

Послухала Прабгаваті цю історію й заснула.

Така двадцять четверта з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день Прабгаваті знову питає в папуги дозволу піти, а він їй каже:

*"Роби, як випада тобі, красуне,
Коли ти знаєш протидії спосіб,
В який у скруті діяв шветамбара.*

Є місто Чандрапурі, а в ньому жив вельмишановний [317] кшапанак на ймення Сіддгасена, буддійський чернець. У тому ж місті з'явився шветамбара Сітапана, старший з добродішних джайнів, котрі носять біле вбрання. І от цей праведник привернув до себе всіх людей, багато кого з них навіть зробив своїми шраваками — посласниками. Сіддгасена не міг витримати, що тому складають такі почесні, і послав до шветамбари в оселю гетеру, а серед народу пустив чутку, ніби шветамбара ніякий не праведник і дуже полубляє гетер. Щоб йому повірили, він зібрав людей і сказав їм: "Тільки кшапанак, які одягу не знають, шлюб не визнають, істинні праведники, а шветамбари — розпусники". Тоді шветамбара вночі спалив на вогнищі свою одягу і, коли вже стало світати, голий вийшов до людей, тримаючи за руку гетеру. Побачивши це, люди загомоніли, що розпусник — не в білу одягу убраний шветамбара, а голий кшапанак".

Послухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така двадцять п'ята з сімдесяти оповідок папуги.

От збирається вона на другий день піти розважитись, а папуга й мовить:

"Іди, красуне, ти гріха не скоїш,

Якщо сказати зумієш так,

Як Ратнадеві, коли муж

її спіймав з коханцями двома.

Є таке село — Джалауда, а в ньому жив раджпут-герой на ім'я Кшемараджа зі своєю дружиною Ратнадеві. За старосту в тому селі був Деваса, що мав сина Дгавалу. І от батько й син, нічого не знаючи один про одного, втішалися з Ратнадеві. Одного разу сталося так, що вони водночас завітали до неї, а тут і сам раджпут повернувся додому. Скажи, як їй вийти було з цього становища?"

І сам папуга відповів: "Жінка раджпута-героя, погрожуючи старості пальцем, випровадила його з дому. Тільки-но той, мов ошпарений, вискочив на подвір'я, чоловік спитав Ратнадеві: "Що це тут коїться?", а вона засміялася й сказала: "Та його син прибіг у твою домівку, шукаючи захисту, і я йому не відмовила, бо

Кшатрієм зовуть того, хто захищає добрий люд;

На усяке діло той годиться, в кому сила є;

Інший же хай має два наймення,— він безплідний,

Наче вислів, у якому немає думки.[318]

Староста розсердився й почимчикував з двору, а раджпут сказав дружині: "Піди, голубко, випусти його сина". Вона так і зробила".

Вислухала цю розповідь Прабгаваті й заснула.

Така двадцять шоста з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день Прабгаваті питає в папуги дозволу піти до чужого чоловіка, а той озивається:

"Слухай-но, широкостегна: перепони

Хто закоханим посміє ставити?

Йди божественна, якщо Мохіні

Вдача в тебе й зметикуєш, що й до чого.

Є місто під назвою Шанкхапур, і жив там купець Ар'я, в якого була жінка, котру звали Мохіні, а з нею, коли вона виходила з дому, розважався гультьй Кумукха. Довідався про це її чоловік, але був він страшенний боягуз і спромігся лише на те, що звелів своїй жінці нікуди не ходити з дому, день і ніч сидіти біля нього. Та вона все-таки вхитрилася шепнути коханцеві: "Ти приходиь уночі, я скраю спатиму, і обніми мене!"

Той так і зробив, та поки він примощувався, чоловік схопив його за причандалля. Як йому втекти, га?

А далі було ось що. Чоловік, ухопивши полюбовника, одразу звелів жінці: "Принеси швидше світильник! Я злодія впіймав!" А вона йому й каже: "Я боюсь надвір виходити. Краще я його потримаю, а ти сам принеси світильник". Той погодився. Тоді вона полюбовника випустила і вхопила за язик теля, яке було прив'язане в хаті, а сама придурилася, нібито спить. Чоловік повернувся із світильником у руці та й питає: "Ти диви! Невже це телячий язик?" А вона відказує: "Та голодне ж воно, бач, як слина котиться".

Поміж ними зайшла суперечка, але чоловікові довелося поступитися перед нею. А наслідок вона ще й вилаяла його: "Тьху, боягуз, щоб ти провалився!"

Отак присоромлений і вилаяний купець Ар'я і заснув".

Послухала Прабгаваті цю бувальщину і лягла спати.

Така двадцять сьома з сімдесяти оповідок папути.

Попросилася Прабгаваті наступного дня піти скуштувати забороненого плоду, а папуга й каже:[319]

"Що ж, іди, о тонкостанна крало,

Коли зумієш відказати так,

Як відказала Девіка розумна,

Коли її застали із коханцем.

Є велике село, що називається Кухада, і жив там багатосімейний селянин Джараса, дурний як пень, а жінка його, Девіка, все по чужих чоловіках шастала. Якось на відлюдді, посеред поля, під деревом, примостився побавитися з нею брахман Прабгакара. Почувши про таке неподобство від людей, Джараса подався в поле, аби ж самому переконатися, чи так воно є. Він виліз на дерево і все чисто побачив. А потім як загорлає: "Ах ти ж блудниця, нарешті, я тебе застукав!"

Як їй тепер було до чоловіка повернутися?" — "Не знаю,— мовила Прабгаваті,— краще сам скажи!" — "Ну, якщо не підеш нікуди, то й скажу!"

І коли вона погодилася зостатися, папуга повів далі: "Дружина, угледівши чоловіка, ураз коханця спровадила, і тільки-но Джараса з дерева зліз, підійшла до нього й зацокотіла: "Слухай, владико мій! То ж таке дерево чудне: кожному, хто видереться на нього, внизу коханці ввижаються".

Чоловік до неї: "Ну, то вилізь сама та й подивись!" Вона послухала його і вилізла на дерево, а тоді як закричить, хитруха: "Тепер я бачу, що ти не день і не два вчащаєш до чужої молодичі!"

А той дурень і подумав: "Воно й справді так!" Потім пробачився перед жінкою і хутенько повів її додому".

Вислухавши цю розповідь, Прабгаваті заснула.

Така двадцять восьма з сімдесяти оповідок папуги.

Настав другий день, і Прабгаваті спитала в папуги дозволу піти на побачення, а птах їй відказує:

*"Іди, божественна красуне,
Коли ти ладна так вчинити,
Як це вчинила Сундарі,
Застукана з коханцем в домі".*

"А як же це було?" — спитала Прабгаваті.

Папуга заговорив: "Є село, що називається Сіхулі, а в ньому жив дуже багатий купець Махадгана з дружиною своєю Сундарі. До неї частенько навідувався її коханець Мохака, чоловікова заміна, і втішався з молодницею. Одного разу бавляться вони собі удвох, аж тут приходить додому купець. Як їй бути? [320]

І Сундарі зробила ось як: тільки-но помітила, що чоловік підходить до оселі, миттю примусила коханця роздягтися і встромити голову у зашморг, а сама, розпустивши коси, вибігла на подвір'я і здалеку крикнула чоловікові: "У нашому домі голий бгут у зашморг вліз. Швидше поклич заклинателів". А той дурень послухав і пішов по них. Тим часом жінка вхопила в руку головешку і вигнала коханця, а коли повернувся чоловік, сказала йому: "Вистачило бгутові й головешки! Він без сліду щез".

Вислухавши цю розповідь, Прабгаваті заснула.

Така двадцять дев'ята з сімдесяти оповідок папуги.

Настав новий день, і знову Прабгаваті відпрошується в папуги, а він говорить:

*"Іди, божественна! Чому я маю
Тобі якусь чинити перешкоду?
Тим паче, якщо знаєш про одвіт,
Що дав одного разу Муладева.*

Є на землі таке місце, де спляють померлих, воно заселене духами й називається Бгутаваसा. Жили там два пі-шачі — Карала й Упітала. Жінку першого звали — Дгу-мапрабга, а другого — Мегхапрабга. І ніяк ті пішачі не могли дійти згоди, чия жінка краща.

От якось ішли вони кудись зі своїми дружинами і стріли по дорозі Муладеву, схопили його за руки й питають: "Яка з двох жінок доладніша та принадніша? Тільки скажи істинну правду, бо інакше тобі лиха не минути!" Глянув на них Муладева й оторопів — такі вони були обидві старючі та поганючі. Отож, коли він правду скаже,— його розірвуть на шматки. Став він думати-гадати, як його виплутатися з цієї пригоди.

І ось що він їм відповів:

*"Котра для когось любя,
Тому вона й хороша!"*

По цих словах його зразу ж відпустили".

Вислухала ще одну історію Прабгаваті й заснула.

Така тридцята з сімдесяти оповідок папуги.[321]

Настав новий день, і знову Прабгаваті підлещується до папуги, а він озивається:

"Йди, щаслива, коли заблаглося!

Що ж, розважся, тонкостанна,

Як у тебе є кмітливість

Бистра, мов у того зайця!

У хащах лісу, що зветься Мадгурою, жив собі лев Пін-гала. Багатьох звірів він зборов, а ті, що вціліли, зібрались на сходини і вирішили такий порядок установити: щодня по одній звірині йому віддавати.

Якось дійшла черга й до зайця, а він став огинатися. Почали звірі його благати та вмовляти: "Іди, зайчику, а то знову буде лев до нас підступати і всіх звірів підряд пожирати!" А заєць присягнувся, що, мовляв, відсьогодні до лева жоден звір не піде, і притих. Нарешті, десь аж опівдні він мало-помалу пострибав до лев'ячого лігва.

То як же йому врятуватися від такої напасті?

А ось як. Заєць левові сказав: "Простував я до тебе, повелителю, з чотирма зайцями, а твій ворог перетяв нам дорогу, тому й припізнівся я".

Лев заревів: "А де ж той ворог?"

І тоді хитрий заєць привів його в діброву до криниці й показав на відображення. Дурний лев, як побачив себе у воді, то подумав, що то його ворог там заховався. Він страшенно розлютився, стрибнув у криницю і втопився.

Боязливі — сильні глуздом, а не мужністю, напевне.

Не велика мужність в зайця, а здолав же в лісі лева.

Отож кажуть:

Стріла, що пущена із лука,

Уб'є когось, чи мимо пролетить.

Міністр ухвалою своєю може

Згубить царя, країну і народ".

Послухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така тридцять перша з сімдесяти оповідок папуги.

Настав іще один день, і знову Прабгаваті просить у папуги дозволу на походеньки, а він їй не перечить:[322]

"Йди, мій лотосе, куди душа тобі велить,

Знаєш, як відповіла Раджіні про пилюку.

Є таке місто, Шантіпурамом називається, і в ньому жив купець Мадгава з дружиною Мохіні, а сина їхнього звали Сохада. Мав Сохада дружину Раджіні. І гарна вона була з себе, і кмітлива, але дуже ласа до чужих чоловіків.

Якось дала їй свекруха грошей і послала на базар по пшеницю. От прийшла Раджіні на базар і, коли стала купувати зерно, побачила свого коханця. Жінка крадькома кивнула йому, і той підійшов. Вона ж сяк-так торбину з пшеницею зав'язала й залишила її на базарі, а сама кудись повіялася з коханцем. Ну, а купець пшеничку з її

торби висипав і напхав туди порохняви. Довго Раджіні тішилася з полюбовником, а потім прибігла на базар, притьмом ухопила торбину, навіть не глянувши на неї, і повернулася додому.

Побачивши замість пшениці пилюку, свекруха страшенно здивувалася. То що ж мала відповісти Раджіні?"

І папуга сказав: "Коли свекруха скрикнула: "Та що ж це таке?!", Раджіні мовила: "Ой, матінко, на базарі у мене гроші з рук випали, от я через те й принесла пилюку".

Свекруха дуже розсердилася, що невістка гроші загубила".

Послухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така тридцять друга з сімдесяти оповідок папуги.

Іще день настав, і Прабгаваті, жадаючи піти на побачення, питається у папуги дозволу, а той одказує:

"Який в тім гріх, о божественна,

Коли ти можеш так зробити,

Як винахідлива Рамбгіка

У чоловіка на очах".

"А що вона зробила?"

І папуга розповів: "Є таке місто Шанкхапур, а в ньому жив плетільник вінків на ім'я Шанкара. Його жінка Рамбгіка славилася вродою і щедрістю на любові, отож була багатьом чоловікам за дружину, хоч шлюбу з ними й не брала. Якось, коли в домі Шанкари готувались поминати предків, Рамбгіка поклікала на цей день до себе чотирьох своїх коханців, так би мовити, чоловікових підпомагачів. Запрошувала вона їх на роздоріжжі, куди ходила продавати квіти. "Приходь завтра до мене",— сказала Рамбгіка спершу сільському старості, потім синові купця, тоді стражникові, а наприкінці воєначальнику. І кожен з них подумав, що запросила тільки його, так хитро вона їх обкрутила.[323]

На другий день, коли чоловік Рамбгіки пішов у садок, з'явився купецький син, щоб обмитися, попоїсти і розважитися з нею. Та не встиг він іще й рук обполоскати, як у двері вже постукав сільський староста. Переляканого купецького сина, що так і не скінчив обмивання й не встиг одягтися, вона сховала в комору, сплетену з бамбуку й обмазану макухою. Поки староста робив обмивання, прийшов стражник. Помітивши нового гостя, вона й старосту туди спровадила, попередивши його: "Там долі гадюка з гадючентами кублиться".

Поки стражник обмивався, тут і воєначальника принесло. Жартівниця і стражника сховала в коморі за горшками. Поки воєначальник обмивався, і сам чоловік її повернувся з гостями. Стали вони поминати пращурів. Рамбгіка вхитрилася й воєначальника в комору запроторити, потім узяла найсмачніших наїдків і пішла пригощати своїх чотирьох полюбовників, кожного окремо. А ті зальотники причаїлися в темряві та й не бачать один одного. Купчик при обіді страшенно сопів, а старості, який примостився вгорі, здалося, що то сичить гадюка, і він з переляку обмочився; купець подумав, що ллється олія, і підставив свою миску, та ненароком зачепив нею старосту.

Той дуже перепудився і, вигукуючи: "Вкусила мене, вкусила!" — вибіг надвір. За ним і ті троє повискакували, тікаючи від гадюки. А плетільник Шанкара і всі гості його так сміялись, що аж за боки бралися.

Як же тепер мала повестися Рамбгіка?

А ось як. Коли її чоловік побачив усе й гукнув: "Та що ж це таке?!" — вона сказала:

"Любий, шраддгу цю, відомо,

Ти без віри влаштував,

От чому голодні предки

І прийшли тепер сюди".

Довелося чоловікові нову шраддгу влаштовувати, а тим полюбовникам Рамбгіка веліла більше не приходити".

Прабгаваті, вислухавши цю розповідь, заснула.

Така тридцять третя з сімдесяти оповідок папуги. [324]

На другий день знову Прабгаваті просить у папуги дозволу піти на побачення, а він їй радить:

"Іди, божественна, коли зумієш ти відповісти,

Як Шамбгу відповів колись і одяг дівчині віддав".

Спитала Прабгаваті: "А як це було?"

І папуга розповів: "Давним-давно жив у якомусь місті брахман Шамбгу, що дуже любляв грати в кості й мандрувати по різних країнах. Ішов він якось битим шляхом і побачив гарну дівчину, яка стерегла поле. Пригостив він її бетелем і лагідно сказав: "Якщо ти зі мною потішишся, то я тобі одягу віддам. Приголуб мене!"

Ну, от він з нею пораював. А по всьому захотів забрати одягу назад. Що мав робити брахман, аби повернути своє вбрання?"

"А ось що,— відповів папуга.— Коли дівчина пішла додому, він попрямував за нею і цілу дорогу її умовляв, а вона й вухом не повела. Тоді брахман зірвав п'ять колосків і знову поплентав за нею слідом, а як підійшли до села, щосили закричав: "О старійшини, погляньте, яке велике чудо у вашому селі сталося! Всього за п'ять колосків вона одягу мою забрала!"

Старійшини звеліли віддати йому одяг, а присоромлена дівчина не мовила ні словечка".

Послухавши цю історію, Прабгаваті заснула.

Така тридцять четверта з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день, змучена жагою, вона спитала в папуги дозволу піти з дому, а він їй сказав:

"Іди, божественна, і на тобі гріха не буде,

Якщо, цнотлива, інтерес відстоїш свій

Так, як відстоював сезаму торгівець".

"А як саме?",— спитала Прабгаваті, і папуга повідав: "В одному селі дуже давно жив купець, що скуповував сезам, а звали його Шамбака. От пішов він якось у село Сара до тамтешнього крамаря, але не застав його. Вдома була тільки крамарева жінка,

страшенно до любощів охоча. Глянули вони одне на одного й одразу ж покохалися. Крамариха потішилася з купцем, і він подарував їй персня. Та після всього, що сталося, купцеві захотілось відібрати свого персня в коханки.[325]

Тільки ж як йому це зробити? Он питання!"

І папуга мовив: "Скупник сезаму, збагнувши, що так просто він персня не видурить, пішов на базар і сказав крамареві: "Дай мені сто мірок сезаму, як ми з тобою домовилися".

А той до нього: "Про який сезам ти говориш, і коли це я з тобою домовлявся?!"

Скупник своє править: "Та з твоєю жінкою я домовився про те, що за кожну мірку подвійний бариш матиму, а в заставу вона перстень у мене взяла".

Крамар розсердився й послав сина до жінки, щоб переказав їй таке: "Своєю торгівлею ти завдаєш збитків нашій родині!"

Син забрав у матері перстень і віддав його скупникові сезаму, а той як прийшов, так і пішов.

Отож, Прабгаваті, коли й ти така ж кмітлива, тоді йди, а інакше з дому не рушай!"

Заснула Прабгаваті, дослухавши цю розповідь.

Така тридцять п'ята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день, коли вже спускався вечір, Прабгаваті знову звернулась до папуги: "О пернатий, піду я зазнати довгожданої втіхи!"

І сказав їй папуга:

"О, певна річ, в цьому світі слід зазнати втіхи,

Та відповісти мусиш, як Наїні".

Прабгаваті спитала: "Це ж як?"

Розкажи, пернатий, про Наїні

І про відповідь її розумну.

Ти повідай про пригоду з нею,

Щоб я знала, як мені повестись".

"Є таке село під назвою Сарада,— почав папуга,— а за старосту в ньому був Шурапала. Дружина його Наїні дуже просила чоловіка, щоб він їй купив шовкову сукню, а той упирався: "Ми, хлібороби, полотняну одежу носимо, в нашому роду ніхто й слова такого не чув — "шовк"!"

Одного разу на сільських сходинах, де він головував, жінка йому сказала: "Іди додому, повелителю, попоїж своєї бовтяниці".

Прийшов староста додому і став вичитувати жінці: [326]

"Що ж це ти, люба моя, перед усіма сходинами таке образливе, неприємне слово мені сказала? Куди це годиться?"

А вона й мовить: "А ти чому не вволив моєї волі?"

Староста відповів: "Та сьогодні ж буде в тебе сукня, тільки подбай, щоб твоє слово забули!"

А вона йому знов: "Купиш сукню, зроблю так, що про те Образливе слово ніхто й не згадуватиме".

Цікаво, як же Наїні примусила людей забути те слово?"

І папуга пояснив:

"На другий день вона сказала чоловікові: "Коли я тебе сьогодні, як завжди, зі сходинок покличу, запроси до нас додому геть усіх, хто там буде".

Так він і зробив, а вона щедро пригостила людей найсмачнішими стравами. Відтоді селяни гомоніли: "А Шурапала багатий! То його жінка навмисне про бовтяницю говорила, щоб не дуже вирізнятися над нами". Отак примусила вона про те слово забути".

Послухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така тридцять шоста з сімдесяти оповідок папуги.

Настав новий день, і знову Прабгаваті просить у папуги дозволу піти на побачення, а він озивається:

"Іди, щасливице, куди душі завгодно,

У тім гріха немає,

Якщо тобі відомо,

Що проказав кмітливий плугатар".

Прабгаваті поцікавилася: "Про що йдеться?"

Папуга став розповідати:

"У селі Сангама жив багатосімейний чоловік Шура і був у нього наймит Пурнапала, який робив усе і на подвір'ї, і в полі, й на току. Коли він працював у полі, їсти йому туди носила хазяйська дочка Субгага, і Пурнапала любився там з нею на безлюдді, не боячись її батька. Але сусідські наймити таки підстерегли їх і вибовкали про це непристойне, як на їхній розсуд, діло.

Одного разу, Шура, котрий хотів пересвідчитися, що ж там його дочка з наймитом виробляє, пішов сам у поле, причаївся неподалік від їхнього сховища й побачив коханців в обіймах. Що було робити? Як наймитові позбутися лиха? Ось у чому вся заковика".

І папуга не забарився з відповіддю: "Коли вони намиливалися досхочу, наймит устав і, помітивши хазяїна, почав, ніби сам до себе, зітхаючи, говорити: "Тьху, де на мене така робота взялася — і ори, і коло цієї пишногрудої порайся. Хоч у пекло тікай! Мені і землю плугом розпушувати, і їй суглоби розминати! І чого я до цього Шурапали найнявся?! Пропаду я тут, та й годі!" [327]

Після цих слів Шурапала подумав, що наймит його безгрішний, а людські балачки — то все плітки, і, засоромлений, пішов собі додому".

Послухала Прабгаваті цю розповідь і заснула.

Така тридцять сьома з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день, коли вже смеркло, Прабгаваті попросила в папуги дозволу піти на побачення, а він і сказав:

"О струнка, для тих, хто прагне дії,

Жодні перепони не існують.

Йди, коли відомо, як повівся

Праведний подвижник Пріямвада".

Прабгаваті спитала: "А що він зробив?"

І папуга відказав їй:

"Було це дуже давно, красуне. Жив собі брахман Пріямвада, що любляв мандрувати по всіх усядах. Ішов якимсь він путівцем, а в селі Сударшана узяв та й завернув на подвір'я до одного купця, що мав дуже розпусну жінку. Брахман глянув на неї і з радістю подумав: "От добре, що я тут опинився!" — та й попросив її переспати з ним ніч. А купець саме на ринок поїхав, отож брахман подарував його жінці перстень і потішився з нею. Уранці, як попрокидались вони, став брахман назад правити свого персня, а та не віддає. Яким же способом йому забрати перстен-чика? Ось загадка".

Папуга сам і відповів:

"Коли вона, не зваживши на його прохання, персня не віддала, брахман вирвав у черепахи лапку, пішов до купця і сказав йому: "Ось я ненароком наробив шкоди", — і, зітхаючи, показав купцеві лапку. Той питає його: "Що скоїлося, двічі народжений?" А він мовить: "За те, що я вирвав цю лапку, твоя дружина в мене перстень забрала". Купець дуже розлютився і нагримав на жінку: "Через твої дурощі у наш дім жоден прочанин не зайде!"

По таких суворих словах він зняв у неї з пальця перстень і віддав подорожньому, а той з чим прийшов, з тим і пішов".[328]

Послухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така тридцять восьма з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день, як почало сутеніти, знову Прабгаваті просить дозволу в папуги побачитися з чужим чоловіком: "Я піду, пернатий! Гаразд?"

А папуга до неї:

*"Іди, божественна, із красенем розважся,
Якщо у скрутну мить зумієш так одвітить,
Як той купець, що терези собі вернув".*

Прабгаваті мовила:

"Від кого і чому їх довелось вернути?

І що за скрутна мить? Цікаво знать мені".

"Так-от,— розпочав папуга,— є таке місто Кундіна, а там жив купець на ім'я Бгудгара, який до того доторгу-вався, що втратив нажите багатство, і всі приятелі, від нього відцуралися. Недарма кажуть:

*Хто багатий, той і вчений,
Той і щедрий, і святий,
І веде перед в чеснотах,
Дружбу люди водять з ним,
І шанують його всі.
А як грошей кіт наплакав,
Поганяй тоді до ями!*

Залишилися в Бгудгари тільки терези, які він залишив у сусідського купця, а сам

подався світ за очі. Згодом заробив десь грошенят, повернувся до свого міста і просить сусіда, щоб віддав терези, а той не дає. Мабуть, нерозумному купцеві чужі терези до вподоби припали, через те й відповів він: "Таж твої терези давно миші сточили". Наш купець дуже здивувався. От якось він, гостюючи в того сусіда, крадькома забрав у нього синка й повів до себе додому.

Батько хлопчика і вся його рідня стали з горя плакати та побиватися. Інший сусід побачив, як вони голосять, і сказав: "Твого ж сина Бгудгара забрав".

Тоді батько прийшов до Бгудгари й почав вимагати сина, а той і каже: "Слухай, друже, твій син робив обмивання на березі річки, а там його сокіл ухопив та й поніс".[329]

Почувши таке, батько поспішив до царського двору й поскаржився, що в нього вкрали сина. От скажи мені, Прабгаваті, як викрутився злодій? Оце так загадка!"

Сам папуга й відповів: "Коли міністр у присутності раджі спитав Бгудгару, куди подівся купецький син, той мовив:

*"Там, божественний, де миші
Терези гризуть залізні,
Сокіл і слона прихопить,
А не те що хлопчака.
Тож чому тут дивуватись?"*

По цих словах міністр розсудив так: "Коли шахрай поверне тобі терези, тоді треба віддати йому хлопчика, не інакше!"

Ну, і віддав малого Бгудгара, а купець повернув йому терези. Позивача за крутість ще й покарали".

Послухала цю розповідь Прабгаваті й заснула.

Така тридцять дев'ять з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день Прабгаваті питає в папуги дозволу піти на побачення, а він їй у відповідь:

*"Іди, тому, хто прагне йти,
По землі ступати легко,
Як відкажеш, мов Субуддгі,
Про звершене й не звершене".*

І Прабгаваті спитала: "А як же це було?"

Папуга розповів: "Чув я від людей, що в місті Паттана жили два приятелі: щирий та правдивий Субуддгі і підступний та лихий Кубуддгі. Якось помандрував Субуддгі в чужий край на заробітки, а Кубуддгі тим часом унадився до його жінки. Заробив Субуддгі грошей і повернувся додому. Кубуддгі аж стелився перед ним, удаючи з себе вірного друга... Довірливий Субуддгі від душі пригостив його.

От питається в нього Кубуддгі: "Чи пощастило тобі де-небудь якесь диво побачити?"

Субуддгі мовив: "У селі Манорама, що простяглася уздовж берега річки Сарасваті, бачив я вічно живий плід манго, який плавав у криниці".— "Вигадка!" — сказав Кубуддгі.— "Е ні, чиста правда!" — заперечив Субуддгі.— "Коли правда,— сказав

Кубуддгі,— то забори з мого дому все, що зможеш узяти обома руками, а якщо лжа, то я заберу все з твого дому!" [330]

Отак побившись об заклад, Кубуддгі вночі подався до того села і викрав плід з криниці, радіючи, що тепер Субуддгі пошиється в дурні. Рано-вранці пішов він до приятеля правити виграш, бо дуже йому кортіло заграбастати його жінку. Цікаво, як удалося Субуддгі вберегти свою дружину?"

Не чекаючи на відповідь, папуга вів далі: "Субуддгі, знаючи, яке зло може заподіяти його приятель, усе, що мав у господі, навіть жінку свою, сховав на горищі, а драбину кинув додолу. От приходить до нього Кубуддгі, а Субуддгі йому й каже: "Раз ми домовилися, бери з мого дому все, що тобі подобається".

А той, щоб вилізти на горище й забрати приятелеву жінку, ухопив обома руками драбину. І тоді Субуддгі мовив: "Ну, от ми й квити: узяв двома руками драбину, то й неси її з собою!"

Довелось присоромленому Кубуддгі повернутись додому ні з чим. А люди піддали його осуду".

Вислухавши цю історію, Прабгаваті заснула.

Така сорокова з сімдесяти оповідок папуги.

Наступного дня жінка купця знову звернулась до папуги: "О пернатий, коли це пристойно, то я піду повеселюся!" Папуга озвався:

"Варто, певна річ, тобі піти,

Тільки ж треба відповісти, мов брахман".

Прабгаваті спитала: "А як саме?"

І тоді папуга розповів: "Є таке місто, Панчапурую називається, в якому жив нищитель ворогів раджа Шатру-мардана. В його дочки Маданарекхи зробився в горлі налив, і такий був цей налив, що лікарі нічим не могли його вилікувати, а бідолашну дівчину покинули напризволяще. Тоді раджа велів бити в барабани і проголошувати: "Того, хто мою дочку вилікує від недуги, я врятую з бідності!" Почула це оповіщення дружина одного брахмана, яка прийшла з сусіднього села, і поклала руку на барабан. Коли її спитали, що вона має сказати, жінка відповіла: "Мій чоловік вигоює рани заклинаннями, він і зцілить цареву дочку". Царські слуги повели її до раджі, а той послав по брахмана. Прийшла вона додому і каже своєму чоловікові: "Іди, повелителю мій, до міста. Як вилікуєш царівну, матимеш велику нагороду!" [331]

От привели його до царівни, а він же ні на яких мантрах і взагалі ні на чому не знався. Що йому було робити?"

І сам папуга про все розказав: "Отой заклинатель уклонився наставникам і вирік таке заклинання:

"Хіба я знаю, чим життя відроджують, а чим руйнують?

Брахмана запросивши в дім, служи йому, щасливий будеш!

Ліс хихоче й виставляє

Червонястих квітів зуби

І принаджує до себе

Шалом пурпурових манго;
Соковитими плодами
Кшірамаліка рясніє,
Кронами густими джамбу
Блискотить і тімбурані;
Глянь: красуються он кедри,
Гай жасмину і сандала,
Каравінда грона світять,
Пахне камфора й канкола,
Хащі пуннага темніють,
Нага, варана й гранат,
Адамбара і бадарі,
Макара, капіттху, пілу,
Пишається і очерет
Стеблинами зеленими,
Десь полум'ям палають
Розквітлі віти шуканаса;
і до того ж
На червонім олеандрі
Пломеніють яро квіти,
На сусідньому кущеві
Сяють білії троянди; [332]
Тут ясніє цвіт каранди,
Пахне ширіша й уттуга,
Листя піппали, вітапи,
Гханакарма вгору пнеться.
Там із сіндуріки брама
Дивовижна і принадна,
Кетяги з плодів кундаки
І жасмин сліпучо-білий".

А коли брахман оце все виголошував, царева дочка засміялася, і від натуги лопнув у неї в горлі налив. Царівна видужала і знову стала весела й щаслива. Раджа за це щедро віддячив брахманові, і той пішов собі додому".

Послухала Прабгаваті цю історію й заснула.

Така сорок перша з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день Прабгаваті сказала папузі: "Я все-таки піду!" А він їй:

"Суть життя — втішатись щастям, о красуне бездоганна!

Йди, якщо поведистись зможеш, мов винищувачка тигрів".

Вислухавши його, Прабгаваті запитала:

"Втішатись щастям — суть життя? Розкажи мені цю історію, папуго!"

І тоді папуга розповів ось що:

"Є таке село, називається Деула, а в ньому жив раджпут Раджасінха, що мав жінку, яку прозвали Калахапрія — надто сварлива. Одного разу полаялась вона з чоловіком, забрала двох своїх синів і вирушила в далекий край до свого батька. Згоряючи від люті, минула вона чимало великих міст та непрохідних хащ і нарешті дісталася з дітьми до густого лісу коло підніжжя гір Малая. Який він був? А ось який:

*У чагарях густих сандала і самшиту
Ростуть під віттям сахакара і кхарджура,
Тут, там подекуди підносяться увись.
З них сік п'ючі, хмеліють бджоли і пташки.
Додолю гнуться під плодами селу й пілу,
І духмяніють дикі яблуні й гранати.*

От пробирається Калахапрія з дітьми крізь цю гущавину, коли зирк — тигр серед заростей. А він, як угледів її [333] з синами, ударив хвостом об землю і став підкрадатися. Що вона мала робити? Ось у чім загадка!"

Сам папуга й повідав розгадку: "Коли вона побачила, що тигр іде прямо на них, спересердя заходилася дітям лящів давати та ще й приказувати: "Доки ви сваритиметесь, котрому з вас тигра їсти? Зараз ми розділимо он того, а потім другого впіймаємо!"

Почувши такі слова, тигр подумав: "Та це ж якась ви-нищувачка тигрів!" — і з переляку дременув звідтіля.

*Так розуму своєму завдяки
Звільнилася вона від тигра.
Як бачимо ми, декотрі з розумних
Себе звільняють від сліпого страху".*

І Прабгаваті заснула, послуховавши цю історію.

Така сорок друга з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день та, що жадала кохання, знову просить папугу відпустити її, а він і каже:

*"О божественна, нічого підлого не буде. Йди!
У ході велична, йди, коли сяйнеш умом метким,
Як удруге зблиснула винищувачка тигрів".
Питає Прабгаваті: "А як це було?
Розкажи мені, о красномовцю, як і вдруге
Виявила ум меткий приборкувачка тигрів!
О, як цікавить це мене!"*

Папуга став оповідати: "Побачивши, як у лісі переляканий тигр дав драпака, шакал глузливо запитав: "І чого це тигр так прудко біжить?" Тигр відказав йому: "Ти краще, шакалику, сховайся в глухому куточку. Я стрів винищувачку тигрів, про яку в шастрах мовиться. Вона й мене хотіла убити, а я життя своє вхопив у лапи і чкурнув від неї!" Шакал покепкував з нього: "Ну, й дивина! Ти такий сміливий — і раптом злякався людини, цього шматка м'яса!" — "Та бачив я на власні очі,— озвався тигр,— як вона

відшмагала своїх синів за те, що вони сперечалися, кому першому мене з'їсти!"

Шакал до нього: "Чуєш, господарю, ходімо зараз туди, де ота шельма сидить! Коли ти, о тигре, прийдеш до неї і вона тебе побачить перед собою, пригадай те, що я тобі [334] казав, от і випаде тобі щастя!" Тигр заперечив йому: "Якщо ти, шакале, покинеш мене самого, тоді щастя може обернутись на нещастя!" — "А ти,— каже шакал,— прив'яжи мене до своєї шиї і гайда!"

Тигр так і зробив — подався до того лісу, де здивав винищувачку тигрів з її синами. Як же їй відкараскатися від тигра, піддиченого шакалом?"

І папуга сам відповів: "Здогадалась винищувачка тигрів, що смугастого привів до неї шакал і, погрожуючи йому пальцем, заходила картати його:

"Шахраю, ти ж раніш по три приводив тигри!

Зізнайся, чому тепер привів лише одного?" —

Розлючена винищувачка тигрів

Ступила рішуче вперед, а тигр укупі

З прив'язаним шакалом дременув.

Так знов звільнилася вона від страху,

Що тигр посіяв у душі її.

Отож, струнка, у всіх ділах потрібен глузд".

Послухала цю розповідь Прабгаваті й заснула.

Така сорок третя з сімдесяти оповідок папути.

На другий день, коли сонце було на вечірньому пружі, знову Прабгаваті спитала в папути про те ж саме, а він їй сказав:

"Йди, божественна, коли ти знаєш, як в біді чинити,

Знаєш, як шакал повівся і від лиха сам звільнився.

Тигр, тікаючи від страховиська, біг не спиняючись, і в шакала, прив'язаного до його шиї, геть постирались лапи і спина, а кров з нього цебеніла так, що він мало не вмер. Як шакалові збутися тяжкого лиха?"

А папуга вів далі: "От поки тигр щодуху мчав через річки, ліси, кам'яністі степи, рівнини, гори, шакал усе мізкував, як би його врятуватися. І хоч він знемагав від болю, раптом голосно засміявся. "Чого це ти регочеш?" — спитав тигр. Шакал відказав: "Знаєш, ота лісова шельма справді-таки винищувачка тигрів. Тільки завдяки тобі я zostався живий і так далеко опинився. Та коли ця лиходійка і грішниця піде по слідах нашої крові, тоді нам з тобою капець. Ось чому я засміявся. Подумай про це, о могутній тигре-повелителю!"[335]

Тигрові такі слова дуже сподобались. Він миттю відв'язав шакала від своєї шиї і одразу ж утік, а шакал зрадів, що не дав дуба.

Так, широкостегна, розум всім потрібен,

Тим, хто прагне грошей, шани, щастя.

Ті ж, кому Всевишній глузду не вділив,

Ті постійно попадають у біду!

Служить інтересам інших сила тих, хто нерозумний, Декому і слон здається

височенною горою!"

Прабгаваті здивувалася, але, дослухавши цю розповідь, заснула.

Така сорок четверта з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день, коли почало сутеніти, та, що жадала кохання, знову стала відпрошуватися в папуги, а він їй відповів:

"Час тобі, о чарівнице,

Вже потішитись коханим.

Як зумієш те вчинити,

Що вчинив якийсь там Вішну".

"А що вчинив Вішну?" — спитала Прабгаваті.

І папуга розповів: "Є таке місто, Віласапурою називається, і правив там раджа Аріндама — приборкувач ворогів. Жив у тому місті дуже сластолюбний брахман Вішну, якого за це родина вигнала з дому. Прославився він на все місто тим, що був у любовщах нестерпний для всіх жінок, навіть гетери і ті не могли йому догодити. А що вже казати про порядних молодиць! Правда, жила там гетера, яку звали Ратіпрія, тобто палка в коханні.

От вона й запросила його до себе, взявши з нього шістнадцять драхм. Коли Вішну прийшов, жінка почала з ним кокетливо цокотіти, а той, маючи на думці зовсім інше, охоплений хтивістю, кинувся її обнімати. Пробув він з нею довгенько чи заради грошей, чи заради перемоги. Аж ось серед ночі Ратіпрія побігла на перший поверх і сказала своїй звідниці: "Нестерпний цей брахман! Віддай йому гроші й вижени геть. Жива буду, всього матимем доволі!"

Звідниця заперечила: "Жоден любострасник ще не залишав нашого дому так, щоб і гетеру підкорив, і грошики [336] захопив з собою. Ти ще трошечки потерпи, а я на нього ману напушу, то він тоді і сам утече. Зараз я вилізу на дерево піппал з двома кошелями для провіювання зерна і буду ними, ніби крильми, лопотіти та ще й закукурікаю. А ти скажи, що вже, мовляв, світає, і спровадь його". По цих словах вона послала Ратіпрію в горішню кімнату.

Як пообіцяла звідниця, так і зробила вона, а Ратіпрія сказала брахманові, що вже розвиднюється і випровадила його. Вийшов він надвір і одразу ж глянув на небо, а воно темне-темнісіньке — стояла ще глупа ніч. От як тепер брахманові перед людьми збутися ганьби через ту поразку, якої завдала йому звідниця?"

Папуга сам і відповів на це запитання: "Таж побачив він звідницю, яка сиділа на дереві з кошелями замість крил і кукурікала, і закидав її камінням. Вона не втрималась і впала на землю, а жінки, що позбігались, осміяли її. Брахман, узявши з гетери удвічі більше грошей, ніж дав, ославив її перед усім містом і пішов собі додому".

Дослухала цю розповідь Прабгаваті й заснула.

Така сорок п'ята з сімдесяти оповідок папуги.

Знову на другий день відпрошується Прабгаваті в папуги, а він їй відповідає:

"Кинь, божественна, домівку,

Йди, якщо ти знаєш слово,-

Чоловік ним Карагари

Виганяв із тіла духів.

Є, божественна, місто Ватсому, і в ньому жив учений, але бідний брахман, дружину якого справедливо прозвали Карагарою, тобто тюрягою. Вона наводила на кожного такий жах, що навіть бгут, злий дух, який сидів у дереві, навпроти дверей їхньої оселі, від страху перед Карагарою забіг аж у глухий ліс. Та й сам брахман, боячись своєї жінки, як вогню, подався на край світу. В дорозі він зустрів бгута, який сказав йому: "Ти, певно, стомився дуже? Зроби ласку, погостюй у мене сьогодні".

Брахман злякано мовив: "Коли ти хочеш мене пригостити, то роби це швидше!", а бгут до нього: "Та не бійся. Ти ж мій хазяїн. Я — той самий бгут, що жив у дереві навпроти дверей твоєї оселі і втік сюди від страху перед Карагарою. Через те й мушу помагати тобі як своєму хазяїнові. Ти, брахмане, рушай у стольний град Мрігаваті, де править [337] цар Маданаті, а я вселюся в його дочку Мрігалочану і таке їй пороблю, що жоден заклинатель не зможе її вилікувати. А коли ти прийдеш, я гляну на тебе і зразу ж її відпущу. Ти удай із себе заклинателя, тільки роби все мовчки, ніяких заклинань не прорікай". Отак напутивши брахмана, бгут зник і вселився в ту царівну.

Згодом прийшов до міста Мрігаваті й брахман, поклав руку на барабан і, все, що роблять заклинателі, звершив і попрямував до палацу. Але що мав він чинити, коли бгут, хоч і споглядав усю церемонію, дівчини не відпустив?"

І відповів на це сам папуга: "Побачив брахман, що бгут од царівни не відступається, і сказав:

"Я, Карагари чоловік,

Перед тобою ось стою,

Одурений! Як можеш ти

Переді мною хитрувать?

Недарма кажуть:

Народжені в пристойних сім'ях,-

Також брахмани,— не хитрують,

Що вже казати про тих, хто, як і ти,

У світ прийшов з утроби божества".

Тоді бгут відпустив царівну і щез, а цар на радощах вигукнув: "Він її зцілив!" — і віддав дочку брахманові за жінку та ще й півцарства приданого дав. Брахман пішов звідти дуже вдоволений".

Послухала Прабгаваті оповідь про це диво й заснула.

Така сорок шоста з сімдесяти оповідок папуги.

Минув ще один день, і знову Прабгаваті проситься в папуги піти на побачення, а він їй і каже:

"Іди, божественна, іди,

Коли ти знаєш про одвіт,

Що бгутові у скрутну мить

Дав Карагари чоловік.

З царівною чоловік Карагари зазнав істинно царського щастя. Та незабаром той самий бгут подався в місто Кар-наваті і вселився в жінку раджі Сулочану, рідну сестру батька Мадани. Бгут її так змучив, що вона вже ледве [338] животіла і зрештою попросила свого чоловіка послати когось по заклинателя Кешаву в царство, де жила її мати. Раджа Шатругхна розпорядився відправити туди послів і за всяку ціну припровадити зцілителя, але той ні на які умовляння не здався і прийти не схотів. Тоді врятувати страдницю від напасті взявся чоловік Карагари, якого напоумила молода його дружина — царівна. Сам раджа Шатругхна шанобливо прийняв гостя і повів у покої Су-лочани. Бгут, угледівши знайомого брахмана, гримнув на нього: "Я вже раз уволив твою волю, брахмане! Ну, тепер начувайся!" А брахман, ніде правди діти, ніяких заклинань і обрядів не знав. Що ж він мав чинити? Ось у чому заковика!"

І відповів на це запитання папуга:

"Тоді брахман, який відав, що й коли треба робити, впізнавши бгута, склав молитовно руки й прошепотів йому на вухо:

*"О бгуге, тут зо мною Карагара,
За спиною — моя дружина в мене,
І я прийшов про це тобі сказати".
На мову ту бгут духом підупав,
Злякався і сказав: "Я йду!" — і зник,
Звільнивши Сулочану від насланя.*

Отак брахман відволав хвору дружину раджі Шатругхни, який йому за це склав подяку і з почестями вирядив до мхта Мрігаваті".

Послухала Прабгаваті цю історію та й заснула.

Така сорок сьома з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день Прабгаваті знову відпрошується в папуги, щоб піти на побачення, а він їй відказує:

*"В цьому світі, о красуне,
Над усе — це щастя втіхи.
Йди, коли в тяжку хвилину
Вчиниш так, як Шакатала.*

Правив колись у столичному місті Паталіпутрі могутній володар усього краю, раджа Нанда, а за головного міністра в нього був Шакатала, завдяки розуму якого Нанда скорив усіх правителів, і вони платили йому данину.[339]

Правду кажуть:

*Який від того глузд — хтось відданий тобі,
одначе боягуз?!
Яка ж бо радість в тім, що хтось-таки мудрець,
сміливий та зрадливий?!
Ті слуги, що у них з'єдналися в одно
і розум, і хоробрість,
Для повелителя — що віддана жона*

у радощах і бідах.

А ось іще:

Що зроблять недруги із тілом того,

Кого надійно розум захища?!

Вони — неначебто струмки дощу

Для тих, хто парасоль трима в руці.

Однак раджа став віру свою ламати, землю розоряти, хоча міністр і відраював його від цього. Дурний раджа запроторив міністра та його синів у підземелля, і вони там сиділи так довго, що серед людей пішов поголос, ніби того славетного міністра давно вже й на світі нема.

Щоб перевірити цю звістку, правитель Вангали послав до Нанди своїх довірених. Дав їм дві кобили і звелів, щоб повернулись назад лише тоді, коли дізнаються в нього, котра з них мати, а котра дочка. Обидві кобили мали добрий вигляд, і розпізнати їх могли тільки знавці коней. Коли посланці запитали в раджі Нанди, яка з них мати, а яка дочка, він розібратися в цьому не зміг і скрушно подумав: "Без Шакатали я вкриюсь ганьбою!"

Сказано ж:

Родючу землю втратити в краю

Чи втратити розумного слугу?

Смертельна втрата слуг для владаря.

Річ проста землю втрачену вернуть,

А слуг, що втрачені, вже не повернеш.

Отак розсудивши, запитав він у наглядча в'язниці: "Чи в підземеллі є хтось живий з родини Шакатали?" Той відказав: "Хтось є, а хто саме, не знаю. Те, що було велено класти їм у їжу, кожного разу десь дівається". Тоді раджа розпорядився випустити Шакаталу на волю і, вшанувавши його, мовив:[340]

"Достойний друг мені ти і навчитель,

Велінь моїх ретельний виконавець.

Які з чеснот не втілені в тобі?!

Адже стародавні казали:

Ким лиш не був мій друг найліпший Карна?

І владним корнаком, коли приборкував слона,

І вчителем — навчав тримати вправно зброю,

І серцем — я йому свій біль звіряв,

Слугою, як зринали діло невідкладне,

Захисником надійним в небезпеці.

Давав він щедро все, земля на що багата".

На це міністр відповів: "Наказуй, володарю, що я маю зробити?"

І раджа мовив: "Розгадай хутко загадку, загадану хитрими послами: котра з цих двох кобил дочка, а котра мати?" — І як йому з таким ділом упоратись?"

Сам папуга й відповів: "Міністр велів осідлати обох кобил і поганяти їх добряче, а

коли вони стомляться, розсідлати й відпустити на волю — хай собі відпочивають. Отоді ця пара повелася так, що можна вже було розрізнити, де мати, а де дочка. Мати заходилась вилизувати дочку язиком, а дочка почала до неї лащитися. Отож мудрий з наймудріших міністрів урятував раджу від ганьби. Згодом Шакатала розбагатів і зажив великої слави".

Вислухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така сорок восьма з сімдесяти оповідок папуги.

Минає ще один день, і Прабгаваті просить у папуги дозволу піти розважитись, а він їй мовить:

*"О божественна, вже конче нині
Мушиш звідать щастя в насолоді,
Як в становищі скрутному ти
Втямиш, що чинить, мов Шакатала.*

Незабаром правитель Вангали знову послав своїх надійних людей вивідати, чи живий Шакатала, і дав їм узяти з собою майстерно виготовлений жезл з отвором для прапора. Прийшли вони до раджі Нанді і, поклавши перед ним жезл, розцяцькований рубінами, золотом та діамантами, запитали, як було велено їм, де його кінець і де початок. Почувши таке запитання, найстаріші міністри, поважні купці, тонкі знавці мистецтв стали роздивлятися, обмацувати жезл і навіть прикидати на вагу, та ніхто не міг здогадатися, де початок у цій штуковині, а де кінець. Тоді раджа покликав Шакаталу й повелів: "Окрім тебе, нема кому розібратися, де тут кінець і де початок. То скажи своє слово!" Відказує йому міністр: "О повелителю! Хай сподівання справдяться твої! Бо ж кажуть: [341]

*І на місяці шляхетнім, добродішнім і яснім
Можна плями віднайти,
Та за будь-яких обставин повеління владаря
В плямах не повинно бути.*

То як же тямовитий Шакатала зміг розгадати таємницю?"

І сам папуга пояснив: "Мудрий міністр кинув жезл у посудину, наповнену водою, і побачив, що його важча половина, передня частина, занурилась у воду. Він сказав про це повелителеві, а той посланцям розповів, які вислухали все й доповіли своєму володареві. Відтоді всі правителі стали платити всемогутньому Нанді данину, так само, як і раніше".

Послухала Прабгаваті цю історію й заснула.

Така сорок дев'ята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день, коли сутінки землю окрили, Прабгаваті попросила папугу, щоб він пустив її погуляти, а той і каже:

*"Іди, божественна, у тім нема гріха,
Нехай тебе й побачить хтось,
Якщо ти знаєш так, як знав і Дгармабуддгі сам,
Де всі ходи і виходи шукать".*

"Це ж про що?" — спитала вона.

І папуга розповів: "Є, божественна, на землі одне село, що називається Джангала, і жили там колись два приятелі — добрий Дгармабуддгі і лихий — Душтабуддгі. От якось подались вони в чужий край на заробітки і не за день, не за два, заробивши чималенько грошей, повернулись до свого села й домовились так: "Сільки-но грошей ми закопаємо під деревом піппал, а решту понесімо додому-Закопані гроші згодом поділимо навпіл".[342]

Упорались вони з ділом і розійшлись по своїх домівках та й стали жити в radoшах і розкошах. Але послухай, що незабаром укоїв Душтабуддгі, хоч негоже про те й казати. Бо

Не слід, божественна, мені розповідати про чийсь гріх,

Сама розмова про гріхи — то вже провина і ганьба.

Ну, так отой Душтабуддгі викопав під деревом скарб і заховав його у себе вдома. Через деякий час приятелі пішли удвох до піппала, щоб забрати свої гроші. Розкопали, дивляться, а їх там нема... Тоді Дгармабуддгі пішов до міністра, розповів йому про сподіяне, а вину звалив на Душтабуддгі, мовляв, він узяв гроші. Привели Душтабуддгі, а той побився об заклад, що ніяких грошей він не брав, і дав тисячу в завдаток.

Міністр за згодою другої сторони узяв з кожного заклад і всіх відпустив. Повернувшись додому, Душтабуддгі розказав усе своєму батькові, а потім повів його до піппала й посадив у дупло. Рано-вранці міністр з обома сперечальниками в супроводі цікавих попрямував до піппала. Душтабуддгі зробив обмивання, склав молитовно руки і, поклявшись говорити правду, мовив: "Повідай правду, о найліпше з дерев! Коли я забрав гроші, скажи: "Цей забрав!", а коли не я, скажи: "Забрав не цей!" А батько з дупла привселюдно й гукає: "Не цей!"

Що ж тепер мав робити Дгармабуддгі? Ось у чому загадка".

На прохання красуні папуга пояснив: "Дгармабуддгі, впізнавши голос батька Душтабуддгі, вкинув у дупло вогонь. Кашляючи й задихаючись, звідти вискочив напів-обгорілий батько Душтабуддгі та й упав на землю. Побачивши таку дивину, міністр осудив Душтабуддгі, а Дгармабуддгі нагородив".

Послухавши цю історію, Прабгаваті заснула.

Така п'ятдесята з сімдесяти оповідок папуги.

Питає на другий день молодиця в папуги дозволу піти на побачення, а він і каже:

"Ну що ж, іди, божественна, в жаданні

Солодких любовців, палких утіх,

Якщо ти знаєш, як в хвилину скрутну

Одвітити зумів брахман Гангіла".[343]

І Прабгаваті спитала: "А що саме сталося? Розкажи мені".

Ось що розповів їй папуга: "Є таке місто Чаматкара-пурнам, де жили і знавці чотирьох вед, і приналежні до чотирьох станів, і шанувальники чотирьох ашрам. Якось брахмани того міста зібрались на богомілля до Валлабга-натхи. Вони ошатно повдягалися, набрали з собою харчів і ще там усякої всячини і разом зі своїми жінками

та дітьми, хто на возах, запряжених волами, хто кінними підводами, сповнені цікавості, радісні та веселі вирушили в дорогу.

Ну, а в дорозі на них напали розбійники, і все товариство кинулося врозтіч. Один тільки кульгавий брахман Гангіла не зміг утекти з усіма й залишився на возі, запряженому волами. Що йому було робити? Як ти гадаєш?"

І сам папуга відповів: "Коли всі брахмани порозбігалися, Гангіла, сидячи на возі, крикнув услід своєму братові, що накигував п'ятами: "Гей, брате, скільки в нас коней і слонів?! Скажи мені швидше та давай сюди лук — я всіх напасників одним махом порішу цією божественною зброєю!" Після тих слів розбишак немов язиком злизало.

Тож я й кажу, лотосолика:

Над тим, хто здатен оцінити

Закон, багатство і кохання,

Узяти гору не вдасться".

Послухала Прабгаваті цю бувальщину й заснула.

Така п'ятдесят перша з сімдесяти оповідок папуги.

Коли ще один день схилився до вечора і стало темно, Прабгаваті сказала двічінародженому: "Ну, то я піду!", а папуга їй відповів:

"Іди, божественна, до любчика свого,

Твоя на те ухвала й воля.

Коли, немов той Джаяшрі, ти знаєш,

Як вигідно залагодити діло".

"А це ж як?" — спитала Прабгаваті, і папуга заходився розповідати: "Слухай, божественна! Є на землі славна столиця — місто Пратіштхана, в якому правив колись цар Саттвашіла, і мав він сина, якого звали Дурдамана. І Дурдамана якось подумав: "Годі жити на батьків кошт, [344] зароблятиму я на прожиття своїми руками". Отак поміркувавши, зібрав він друзів-однодумців: сина брахмана, сина теслі, сина купця — і подався з ними в чужий край. Прийшли вони туди, порадилися й вирішили віддати шану Великому океанові. Бо ж кажуть:

Для мужів учених, благородних,

Смілих і заможних

Кращого не може бути притулку,

Як царя палац.

А ще кажуть:

Для добрих добрі — визволителі од бід постійних,-

Отак одні слони з болота інших витягають.

Судили-рядили чотири молодики, а потому тричі по сім днів постили, чим дуже вгодили Повелителю вод, і він, на радощах, подарував їм чотири коштовні камені, кожен з яких мав чарівну властивість дарувати те, про що лишень подумає його власник.

Одержавши від океану за пости

Чотири камені коштовних,

*Пішли вони собі додому,
Довіривши їх синові купця.*

А той негідник, охоплений жадобою, зашив усі чотири камені собі в стегно і, відставши по дорозі від друзів, заволав: "Пограбували мене, пограбували!"

Вони спитали його: "Як же це трапилось?" — і хитрун сказав: "Я став до вітру, а злодій підкрався і забрав усе багатство!"

Почувши таке, приятелі дуже здивувалися і ніяк віри йому не йняли. "Тут щось не те!" — мовив один; "Ти диви, який плутяга!" — підхопив другий; "Та цей купчик хоче нас обдурити!" — озвався третій. Нарешті дійшли вони до міста Айраваті, де правив цар, який заслужено носив ім'я Нітісара — досвідчений у політиці. А в нього був міністр Буддгісара, що славився на весь світ своєю мудрістю. Тільки-но, було, почнуть позивачі щось говорити, а він уже знає, як вирішити справу.

Отож царевич і його супутники повідали цьому міністрові, де взялося в них коштовне каміння і як воно зникло, а [345] наприкінці сказали: "Розсуди це діло без тортур і покарань. Ти тільки знайди ті камінчики і дай кожному з нас по одному. Коли ж не зможеш дізнатись, де вони, то ореол всесвітньої слави над тобою померхне!"

По цій мові міністр Буддгісара дуже збентежився, а цар Нітісара й поготів. Що їм робити? Як бути?"

І папуга не забарився відповісти: "Міністр украй засмутився, коли не знайшов у них чотирьох коштовних камінців, і, похнюпивши голову, посповиґав мовчки додому. А вдома його зустріла красуня дочка, яка привітала батька й поцікавилася, чому він такий сумний та невеселий, а той усе чисто їй розповів.

І сказала йому дочка: "Не журися, тату! Я їх розсуджу. Якщо ті чоловіки, які посперечалися, прийдуть питати твоєї думки про дивовижне зникнення самоцвітів, ти їм нічого не кажи, а пришли до мене, я сама знайду поміж них того, хто присвоїв коштовне каміння". Батько засумнівався: "Як же ти, донечко, розберешся в цьому ділі, коли я йому ради не дав?" А вона мовить:

"Таж гніватися, таточку, не варто.

У світі так віддавна повелося,

Бо ж різні люди різний мають розум,

Хтось відає одне, хтось — інше.

До того ж

Кожен хлопець має голову свою,

В кожнім джерелі — своя на смак вода.

З горла кожного — лунає голос свій,

В домі кожному — своя жона.

Лихо і нещастя оминає тих,

В кого очі мудрістю зорять,

Темрява біжить від того геть,

В кого світиться світильник у руках.

Отож не хвилюйся, таточку! Направ тих чужинців до мене, і я їм усе розтлумачу".

Послав міністр мандрівників до своєї дочки, а вона веліла влаштувати їм обмивання та пригошення і постелити кожному з них в окремому покої ложе. Потім вона, прибравшись, як на любовне побачення, відвідала передусім царевича і сказала йому: "Я прийшла до тебе, згоряючи від кохання. Дай мені сотню золотих, [346] а я тебе обдарую любовцями". Він озвався: "Віддав би я тобі й багатство, і царство, але в мене зараз нічогоїсінько нема!"

Дізнавшись таким чином, що в нього немає скарбу, пішла вона до сина брахмана і йому сказала те ж саме, що й царевичу, а той мовив: "Усе батькове багатство і навіть землю, наділену жалуваною грамотою, я тобі подарував би!"

Міністрова дочка, переконавшись, що й цей коштовностей не приховав, завітала до сина теслі і там повела таку ж мову, а він їй сказав: "Не маю зараз я за душею нічого, але згодом я тобі дам сто тисяч золотих!"

Їй стало ясно, що і в цього нема камінців. Тоді вона подалася до купецького сина і сказала йому те ж саме, що й тим трьом, а він витягнув із свого стегна скарб і, віддаючи його їй, прошепотів: "Ось, візьми, повелителько, чотири коштовні камінчики й розділи зі мною ложе!" Красуня під якимось приводом, зберігаючи свою доброчесність, пішла до себе в покої, а чотири коштовні камені вручила батькові. Міністр покликав молодиків і дав кожному з них по самоцвіту. Вони подякували йому і задоволені вирушили додому".

Послухала цю розповідь Прабгаваті й заснула.

Така п'ятдесят друга з сімдесяти оповідок папуги.

От настав другий день, і Прабгаваті просить у папуги дозволу піти на побачення, а він їй і мовить:

*"Іди, о гарностегна, варто йти тобі,
Коли в скрутнім становищі ти зможеш
Відповісти, як жінка чинбаря".*

Спитала в нього Прабгаваті: "Тобто як?" І папуга розповів: "Стоїть на березі річки Чармаваті село Чармакута, а в ньому жив колись чинбар на ім'я Дохана, жінка якого Девіка страшенно кохала чужих чоловіків. От якось Дохана пішов з дому шкури купувати, а вона привела до себе коханця. Коли вони вдвох милувалися, нагодився їй благовірний з купленим товаром. Як тепер їй і коханий виплутатися з такої халепи?"

На це запитання сам папуга й відповідь дав: "Коли чинбариха почула, що прийшов її чоловік, то одразу ж вибігла на подвір'я і стала верзти нісенітницю:[347]

*"Слон танцює на ліані,
Кит косулю поганя.
Ані-валі, джане-тані,
Сонце світить навмання".*

А той дурило подумав, що його жінка з глузду з'їхала й кинувся по селу шукати заклинателя. Поки він туди-сюди метався, коханець утік додому. От коли й ти у скруті зможеш отак заморочити свого чоловіка, тоді йди, а якщо хисту до цього не маєш, то

краще лягай спати!"

І Прабгаваті, послуховавши цю розповідь, заснула.

Така п'ятдесят третя з сімдесяти оповідок папуги.

Минув іще один день, і Прабгаваті, прагнучи піти на побачення, просить папугу змилюватись над нею, а він їй і каже:

"Не буде в тім гріха, божественна, як підеш

І зможеш мовити розумно так,

Як у становищі скрутнім посол цареві".

І спитала Прабгаваті: "А як же це було?" Папуга залюбки став розповідати: "Є таке місто Шакраваті, а правив там раджа Дгармадатта, який славився усякими чеснотами. За головного міністра в нього служив Сушила, дуже порядна людина. Син Сушили, Вішну, теж деякий час був міністром миру та війни, а коли його з тієї посади скинули, він закомизився, мовляв, "я міністр з діда-прадіда", але раджа на це не зважив.

Одного разу Сушила спитав правителя: "Божественний, чому ти обходиш ласкою сина мого Вішну?" А раджа, недолюблюючи того Вішну, нічого міністрові не відповів. Якось при нагоді міністр знову звернувся до раджі: "Володарю, Вішну відданий тобі і вірний, мастак у посольській справі. Спробуй, о божественний, кудись послати його з державним дорученням, щоб переконатися в цьому!"

Тоді раджа, якому міністрова мова не дуже припадала до вподоби, дав Вішну урну з попелом, запечатану печаткою, і послав його в місто Відішу до царя Шатрудамани. Прибув туди Вішну і, ні сном ні духом не відаючи, що в тій злощасній посудині, поставив її перед Шатрудаманою-Коли посудину розпечатали, царя охопив страшенний гнів, і збурилася в ньому гординя. Як же тепер послові, що приніс такий дарунок, минути лиха?"[348]

Сам папуга й відповів: "Побачивши, як розгнівався цар, Вішну додумався сказати йому таке: "Володарю! Мій повелитель приніс у жертву коня і на знак поваги прислав тобі з жертвовного вівтаря цей, породжений трьома священними вогнями попіл, який винищує гріхи і вкриває людей славою. Бо

Є і коні, і слони,

І скарби є різні.

Важко нам здобути попіл,

Що зоставсь від жертви".

Промовляючи це, він натужно підняв посудину з попелом і віддав її Шатрудамані, а тому припали до душі слова Вішну, що він склав йому хвалу, радісно, вручив цінний подарунок для Дгармадатти і з почеснями відпустив його додому.

От коли і ти, красуне, зумієш у скрутному становищі знайти влучну відповідь, тоді йди, а інакше залишайся вдома!"

Послухала цю історію Прабгаваті та й лягла спати.

Така п'ятдесят четверта з сімдесяти оповідок папуги.

Коли минув ще один день і настала ніч, знову Прабгаваті заходила просити в папуги дозволу піти на побачення, а пернатий їй сказав:

*"О широкостегна і легка в ході!
Йди собі, стрічайся, якщо знаєш
Так, як і брахман Шрідгара знав,
Що у відповідь сказати маєш".*

І стала благати Прабгаваті: "Ой, розкажи мені про це, папуго!" І він повідав їй таке: "Жив у селі Чармакуті брахман Шрідгара, а там був швець, якого звали Чандана. Одного разу прийшов до нього Шрідгара й замовив сандалі. Довго довелося Чандані правити з нього гроші за роботу; на домагання шевця брахман щоразу одказував: "Скоро порадується твоя душа!" Так минав час. От якось Чандана перестрів на дорозі брахмана і присікався до нього. Як мав діяти Шрідгара, щоб і грошей не віддати, і викрутитися з прикрого становища? Як ти гадаєш?"

Відповідь дав сам папуга: "Якраз на той час у сільського старости народився син, і проноза брахман хитромудро звернувся до Чандани: "О чоботарю, я ж казав тобі колись, [349] що душа твоя скоро порадується! Сьогодні в нашого старости народився син, хіба ж твоя душа не порадувалася?!"

Як він скаже "Ні, не порадувалася!", то раджа велить його покарати, а скаже: "Порадувалася!", то грошенята загудуть. І Чандана ледве промовив: "Порадувалася! Порадувалася!" — та й пішов собі.

А підступний брахман попростував своєю дорогою. Якщо ти, чарівнице, здатна на такі хитрощі, тоді йди на побачення".

Послухала Прабгаваті цю історію й заснула.

Така п'ятдесят п'ята з сімдесяти оповідок папуги.

Минув ще один день, і знову Прабгаваті просить у папуги дозволу піти на побачення, а він їй на це:

*"Йди, божественна, якщо ти зможеш
Відповісти в скрутному становищі,
Як Сантака, син купця, колись зробив.*

Є тут поблизу село Тріпатха, а в ньому жив дуже багатий, жадібний і злостивий купець Сантака, який любив роз'їжджати по різних селах. Їхав він одного разу з якогось села, де забрав гроші в свого боржника, а по дорозі на нього напали розбійники. Скажи, красуне, як йому було спекатися їх? Що купцеві довелося робити?"

І відповів сам папуга: "Коли Сантака помітив, що його наздоганяють розбійники, він миттю кинувся до статуї якші, котрий звався Галаграха, тобто душитель, і поклав перед нею усі свої гроші, а потім узяв грудочку крейди і так написав володареві якші:

*"Ось, боже, гроші ті, що їх я всюди з боржників збирав,
Зібрав, навік тобі поклав, і тут примножуватись їм".*

Розбійники, побачивши цей напис, подумали, що то гроші якші. Вони поклонилися статуї Галаграхи й пішли геть, а Сантака забрав гроші і, ніби нічого й не сталося, рушив додому".

Послухала Прабгаваті цю історію й заснула.

Така п'ятдесят шоста з сімдесяти оповідок папуги.

Вже дня наступного, надвечір, Звернулась жінка до папуги: "Піду я звідать щастя з іншим,— До нього спалахнула пристрасть".[350]

Папуга їй на те відповів:

"Йди, красуне, коли знаєш,

Як одкажеш чоловіку,-

Раптом він тебе побачить,-

Так, як той Шубганкара,

Що його застукав раджа.

Правив у місті Аванті цар Вікрамарка, і була в нього дружина, яку звали Чандралекха. Вона до нестями закохалася в царського пандита Шубганкару і за допомогою служниці призначила йому побачення. Цариця й пандит втішалися любощами в його домівці, аж поки настала пора дощів.

Цар у час дощів прибув, на прапорі звияжнім —

Павичевий крик, в яким гуркоче грім,

І литаври переможні гучно б'ють.

Тут щодня зіпсована погода.

Негода — для жінок, палких в коханні,

Стає на перешкоді для побачень.

А ще кажуть:

Коли кохаєш і живеш коханням, донько,

Навіщо в дім негідника ідеш?

Отож у таку негодку, вночі, цар, довідавшись, що його дружина зібралась до Шубганкари, нишком убравшись у темно-синю одержу, взяв у руки меч і, охоплений ревнющами, пішов за нею назирці. А Шубганкара, як побачив царицю коло порога свого будинку, сказав:

"О лотосоока, ти з'явилася з антахпура магараджі,

Ніби із вогню Ведава,— причаївсь він в океанській глибині.

І немає друзів, ось чому гадаю я, що полохливість,

Так жінкам, як кажуть, притаманна завше, вдавана у них,

Бо ж з'явилась ти в той час, коли посилюється мла грозою,

І двигтить земля, і чути у сум'ятті перегук сторожі".

Почувши такі слова, цар заквапився до палацу, а Шубганкара став улещувати царицю милуванням та солодкою розмовою. Бо ж кажуть: [351]

Таких чоловіків вподобують жінки,

Котрі не гнівні й годять їм, немов раби,

Отим, що в гнів самі впадають легко,

А інші для жінок нікчеми безнадійні.

Найкращий із коханців той,

Цариця з-між коханок та,

Хто поведе любов свою

У найзручніше з лож.

Ось які достоїнства коханців:
Тисячократно хто згора в огні Мадани,
Кохавши ту, що заперечує його,
Про того слава йде як про нікчому.
Кого кохає безліч чарівниць,
Що їх заповонила млістю Смзра,
А він їх за покору їхню зневажа,-
Вважають, посередній то коханець.
Лиш той, хто віддано красуню любить
І хто не випуска її з обіймів,
Той заслуговує звання найкращого коханця.

Коханки бувають трьох видів:
Щонайкраща любка та, котра удатна в ласках,
У почуттях глибока, не бере дрібниць до серця,
Відхідлива у гніві й коханому покірна!
Недоречно гнівна, то піддатлива, а то й пихата,
Образлива,— коханка посередня.
Жадлива, мов чернець той джайський, балакуча,
Розбещена, вчинити прикрість завше ладна,
Не знає вдячності,— найгірша то коханка.

Коли цар відбув усі вранішні церемонії, він велів покликати царицю й Шубганкару. Посадовив пандита на трон і, немов натякаючи на вчорашнє, сказав йому, усміхаючись: "Сором'язливість жінок буває вдаваною!" Той дуже збентежився, бо зрозумів, що цар усе знає. Як він мав повестися? Отож-то й воно! [352]

Адже і в домі бідняка покара має бути за гріх!
Скажіть, чи ж можуть гріх якийсь простить у домі владаря?"

І тоді папуга сам відповів: "Тільки-но той мудрець утямив, що цареві про його гріх уже все відомо, він одразу ж виголосив такий хвалебний вірш:

"Твоя лиш слава, втілення Мадани, здатна
Проникнути у світ підземний, повний зміїв,
Піднестись на вершини гір урочих,
Здолать безмежний океан з потворами страшними,
І лиш вона зродить спроможна боязкість жінок".

Вислухавши пандита, цар глянув на нього й на царицю і подумав собі: "Важко знайти такого мудреця, а жінку — легко!" Потім узяв руку цариці й віддав її Шубганкарі. "Візьми собі царицю!" — сказав правитель. А пандит, несподівано зазнавши радості, мовив: "Велика твоя милість!"

Кажуть же люди:
Як може неук розпізнати у чому гріх, у чім добро?
Хіба роздивиться сліпий, потвора де, а де краса?
Так завдяки великодушності царя пандит щасливо жив з тією красунею.

Отож, Прабгаваті, коли знаєш, що слід сказати, тоді йди, куди надумалася, а коли не знаєш, то краще залишайся вдома!"

Послухала Прабгаваті цю розповідь і заснула.

Така п'ятдесят сьома з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день, коли стало смеркати, Прабгаваті знову відпрошується в папуги, а той каже:

*"Йди, спрагла пристрасті, повеселись,
Коли у скрутний час вчинити зможеш,
Так, як перед Ганешею вчинив Духшили чоловік".*

"А як це було?" — спитала Прабгаваті.

І папуга розповів: "Є місто Лохапурі, а в ньому жив безрідний Раджада, дружину якого, дуже ласу на чужих чоловіків, звали Духшила. От якось пішла вона з подругами в місто Падмаваті продавати пряжу. Коли жінки проходили повз статую Ганеші, що стояла неподалік від села, вони попросили, щоб той зробив так, аби в кожної з них збулося бажання. А Духшила, в єство якої вселився Мада-на, забажала поцілунків. Бог їм поміг, і продавальниці мали великий прибуток на торзі. Повертаючись додому, молодіці одна по одній підходили до Ганеші й обдаровувати його за те, що він удовольнив їхні прохання, а Духшила роздяглася й поцілувала статую. Тоді схильний до пустощів Ганеша взяв та й закусив їй губи, і вона змушена була залякнутися в позі курочки. Подруги Духшили, заливаючись сміхом, розповіли про все її чоловікові, і він подався визволяти дружину. Як же йому її було врятувати? Ось питання".[353]

І папуга сам відповів: "Побачивши свою жінку в такій позі, він, охоплений пристрастю, обняв її, немов півень, і став голубити. Ця кумедна ситуація розсмішила Ганешу, і він випустив губи Духшили. Жінка низько вклонилася богові та й пішла додому, лаючи дорогою свого чоловіченька.

*Ось так-то він зумів, красуне,
В годину слушну хіть задовольнить,
А заодно й звільнить Духшилу
Із рук творця всіляких перепон.
За діло хто у слушний час береться,
Завжди здобуде пожаданий плід.
Хто знає, що й коли робити,
Той неодмінно процвітає".*

Вислухала Прабгаваті цю розповідь і заснула.

Така п'ятдесят восьма з сімдесяти оповідок папуги.

Збіг ще один день, і Прабгаваті попросила в папуги дозволу піти на побачення, а він їй і сказав:

*"Іди, божественна, зверши давно жадане диво,
Якщо зумієш ошукать чванливця-чоловіка".*

Прабгаваті спитала: "А як це?"

І папуга їй розповів: "Є таке село Сангама, а в ньому жив сварливий і

задержуватий раджпут Рахадо, дружину якого звали Рукміні. Пішов якось він з нею на свято деваятра,— це коли на колісниці вивозять божество,— [354] і помітив, що вона кокетливо поглядає на чужого чоловіка. Рахадо подумав, що то, мабуть, жінчин коханець, бо вона до нього не байдужа.

*В селі, де люди начебто й невчені,
Проте тямущі від природи,
Відомо, хто кому коханець,
В якої мамки молоко пропало.*

Запідозривши таку перемену в своїй дружині, раджпут повернувся додому, вилаяв її грубими словами і посадовив під замок. А вона подумала: "Лише тоді й народження моє, і життя моє, і молодість моя будуть любими для мене, коли я прямо перед самісіньким його носом потішуся з іншим". І в душі поклялася вчинити це. Але як їй було справдити свою клятву? От заковика!"

І папуга вів далі: "Якось Рукміні помітила, що мужчина, який полонив її серце, проходив повз їхню оселю, і сказала йому: "Ти цієї ночі прихось до нас на подвір'я і під деревом чинчині викопай яму за обрисами тіла свого і ляж у неї горілиць". Він погодився і зробив так, як веліла вітрогонка.

Прийшла й вона туди, мліючи від жадання, і вдалась до хитрощів: розпачливим голосом погукала свого чоловіка, показуючи на будинок, а сама, тим часом, відійшла в тінь дерева, лягла на свого коханця, і вони злилися тілами. Коли її чоловік вискочив з луком і сагайдою, вона сказала йому:

*"Чудовий ти лучник, ти — знаменитість,
Про тебе слава по світах пішла.
Тож понижи стрілою місяць,-
Я теж хоробрість визнаю твою".*

Почувши такі слова, отой дурило взяв лук, наклав на нього стрілу і, націлившись у нічне світило, пустив її. Вона, звісно, до неба не долетіла і в місяць не влучила, а впала хтозна-де. Рукміні при такій ганьбі заплескала в долоні, хоч саме була в полоні жаги. Рахадо довго ходив, шукаючи стрілу, а його жінка, зазнавши сповна насолоди, мовила:

*"Дурню, до твого приходу я натішилася вволю!
Таж герой ти нікудишній! Я назавжди йду від тебе!"[355]*

Отак сказала вона, потім сіла на коня, що його привів коханець, і поїхала з двору, а Рахадо-від сорому не знав, куди подітися. Кого тільки не обдурювали жінки, хто корився їхній волі! Адже

*Колись під їхню дудку танцювали
Коханці спритні Шабгу та Говінда,
А Брахма обернувся на скотину.
Кого лише жіноцтво не дурило!
Вони — розсадники гріхів, сансари-дерева плоди,
Квітки і ягідки терзань,— яке там щастя від жінок!
Всі біди — від коріння майї.*

Жіноцтво — це його коріння.
Жінок коріння — в паруванні,
Жінок відкиньте — щастя прийде".
Вислухавши папугу, Прабгаваті заперечила йому:
"Струнка — народження причина,
Струнка — добробуту причина,
Струнка — причина щастя.
Чого осуджуєш її?
Без жінок немає втіх,
Щастя без жінок не досягти.
Чоловік не відчуває без них,
Що в житті досяг мети.
Недарма кажуть:
Хто ж то створив жінок звабливих,
Ці дивні сховища скарбів,
Ці щастя поклади земні,
Нектару джерело глибоке?
Хай погляд милої палає!
Всі інші погляди — пусте!
Адже в нім зболена душа
Знаходить радощів нірвану!"
Послухав її папуга і мовив:
"Слони і коні, і метал,
Жінки, чоловіки, одежа, [356]
Вода, каміння й деревина —
Усе одмінне поміж себе.
Те, що ти сказала, стосується жінок, вірних своїм чоловікам".
Вислухавши цю розповідь, Прабгаваті заснула.
Така п'ятдесят дев'ята з сімдесяти оповідок папуги.
На другий день Прабгаваті відпрошується в папуги на побачення, а він їй каже:
"Йди, божественна, коли ти знаєш,
Як вчинить у випадку сумнівному,
І зможеш повестися, як повівся
Посол в приймальні Віри-владаря!"
"А як це було?" — спитала Прабгаваті, і папуга розповів їй:
"Зачув правитель із країни Каччхі,
Буцім у Віри-владаря приймальня
Богами створена — вся в малюваннях,
У вітражах, коштовних самоцвітах.
Подейкують, оглянуть залу ту
В той край послом послали Харідатта,

*Дарами забезпечивши достатньо,
Клейнодами і табунами коней.*

Харідатта прибув до того міста і, побачивши царя Віру, сказав: "Послав мене мій володар поглянути на твою приймальню, прикрашену малюванням"! А Віра відповів: "Настане ранок — поглянеш!"

На другий день Віра запросив посла до себе, і той одразу ж прийшов. Як побачив він уславлену залу, оздоблену різними коштовностями, то ніяк не міг второпати — з чого вона збудована: з чогось твердого, чи з рідкого, подібного до води. Як дізнатись? Оце так загадка!"

І сам папуга пояснив: "Кинув він тоді додолу кокосовий горіх, і, переконавшись таким чином, що залу збудовано з твердого матеріалу, повернувся додому".

Вислухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така шістдесята з сімдесяти оповідок папуги.[357]

Питає вона іншого разу у папуги дозволу піти на побачення, а він озивається:

*"Іди, красуне, коли будеш знати,
Як натішитися досхочу коханим,
Подібно до Теджуки: з милоданом
Та навтішалася, омріяним давно".*

І спитала Прабгаваті: "А як це було?"

Папуга розповів: "Є село, що зветься Кхорасама, і жив там купецький син на ймення Паршванага, який мав жінку дуже вродливу, але розпусну і хтиву. А звали її Тед-жука. Одного разу пішла вона з приятельками подивитися свято деваятра, коли бога вивозять на розкішно вкрашеній колісниці, і, вгледівши гарного чоловіка, надумалася зійтися з ним. Бо

*Де й гине жінка, як не на весіллі,
Як не на даваятрі, не у сварці,
Не в царському палаці, не в чужому домі?*

Недарма кажуть:

*В домі, в лісі, в час, коли складають жертви
Богові а чи на тиртсі, при купанні,
У плетільниці вінків, у довгих мандрах,
На безлюдді десть чи в юрмищі жіночім,
На току чи в полі, на селі чи в місті,
У палаці, в хижі чи на роздоріжжі,
При воротах у вельможі чи в кравчихи,
В прачки, у порожньому житлі сусіди,
Ждучи виїзду а чи приїзду раджі,
В сутінки, в негоду, серед дня чи ночі,
У лиху годину а чи при нещасті
Непокірна, вперта жінка завше гине.*

Побачила Теджука того красунчика і, моргнувши бровою, покликала його до себе. І

ось що сказала вона йому: "Я тебе полюбила, та чоловік у мене дуже лихий і свавільний — не випускає мене з двору ні на крок. Тому в день, який ми призначимо, я вкину в глечик, що стоятиме біля наших дверей, скорпіона, і коли він звідти вилізе, я придурюся, нібито він мене вжалив. А ти стоятимеш поблизу, вдаючи із себе лікаря". Отак вони домовилися й розійшлися по домівках. У день зустрічі Теджука кинула глечик на подушку й закричала: "Мене вжалив скорпіон, що сидів у глечику!" А майбутній коханець, стоячи коло дверей їхнього будинку, назвався лікарем і став торочити: "Рани перев'язую, животи масажую, колючки витягую, від отрути рятую". Отоді вона чоловіка й попросила: [358]

"Дровами запасайся, щоб на вогні мене спалить!

О чоловіче, я помру — в тім сумніві нема,

Чи заклинателів, чи знахарів поклич сюди,

Аби із мене вигнали давніші болячки".

І чоловік загадав покликати того вродливого молодика, що тупцював біля дому. Удаваний лікар глянув на Теджуку і сказав її чоловікові: "Якщо вона, вжалена чорною гадюкою, виживе, то ти щасливий будеш, а я вкриюся славою!" Відказав йому на те купець: "Благаю тебе, цілителю, врятуй її від отрути!" Тоді самозваний лікар помастив їй губи якоюсь гіркою приправою і сказав купцеві: "Май на увазі, що найсильніша отрута на світі — отрута людська, вона ж і є найсильнішою протиотрутою проти всілякої отрути. Обсмокчи її губи".

Тільки-но став купець виконувати лікареву пораду, як одразу ж відчув, що губи в дружини гіркі, і сказав: "Ти краще, цілителю, сам обсмокчи їй губи!" Перелякавшись, аби отрута не перекинулась на нього, купець подався геть із дому. А його жінка, охоплена жагою, заходила обніматися та милуватися з отим лікарем і невдовзі видужала. Незабаром отямився й купець. "Я — твій слуга!" — звернувся він до цілителя і вдячно торкнувся його ніг. Відтоді удаваний лікар, коли купця не було вдома, приходив до його дружини і втішався з нею. Отож, красуне, якщо ти знаєш, що сказати і вчинити, іди собі!

Хто лукавити уміє,

Знає, як і де повестись,

Той нехай у світ іде

Й робить все собі на благо,

Як йому лиш заманеться".[359]

Вислухала Прабгаваті розповідь і заснула.

Така шістдесят перша з сімдесяти оповідок папуги.

Минув ще один день, і знову Прабгаваті просить дозволу в папуги піти на побачення, а той мовить:

"Ну що ж, з коханим тішитися треба.

Якщо жадаєш ти цього, іди.

Либонь ти здатна відказати так,

Як дві жони Кухани відказали,

В скрутне становище попавши разом.

Є село, що називається Гамбгіра, а в ньому жив радж-пут, якого звали Кухана,— гнівний, капосний, на розум бідний і охочий до молодиць. Він мав дві дружини: одну звали Шобгіка, а другу Теджіка. Жінки були гарні, сластолюбні й не проти того, щоб завести собі коханців. Кухана, оберігаючи їх від спокуси, поставив свій будинок далеко за селом, на березі річки, а сам біля воріт сторожував, щоб вони нікуди не виходили.

Одного разу жінки сказали йому: "Не завадило б прислати нам цирульника!" Чоловік знайшов десь мандрівного цирульника і привів до своїх красунь, щоб він їм, схованим за завіскою, опорядив нігті. Коли той обмивав молодицям ноги, вистромені з-під завіски, раджпут тим часом сидів на дорозі. А жінки дали цирульникові золотий браслет і попросили його: "Візьми цю коштовність і влаштуй нам зустріч з яким-небудь мужчиною".

Цирульник погодився на це і, попрощавшись з раджпуттом, пішов. На другий день одягнув він свого приятеля, в якого ще й вуса не пробилися, в жіноче вбрання, прийшов з ним до чоловіка тих красунь і так йому сказав: "Це моя жінка. Мені треба поїхати в інше село, а я не можу ніде її залишити, крім вашого дому, бо він славиться пильною охороною жінок". Кухана зважив на його прохання, а пройдисвіт цирульник із своїм приятелем завітав до Шобгіки й Теджіки і мовив: "Отепер вважайте її своєю, що хочете, те й робіть!" Второпали вони, кого привів їм цирульник, і з великими почестями прийняли гостя, який удень поводився, як звичайна собі жінка, а по ночах був коханцем то однієї, то другої дружини раджпута.

Ну, а коли в домі з'явилася ще одна красуня, то раджпут, сам дуже ласий до молодиць, захотів звідати її любовців і став докучати їй. А вона все огидалася. Тоді в раджпута закралась підозра, що пожилиця ніяка не жінка, і, щоб переконатися в цьому, сказав своїм дружинам: "За велінням богині Деві завтра вранці я влаштую велике свято, на якому ви, голубоньки, будете усі втрьох танцювати роздягнуті!" [360]

Цікаво, як же танцюватиме той, хто вдавав із себе жінку?"

І папуга сам дав відповідь: "Вони так хитро перев'язали йому причандалля, що воно стало схоже на жіноче лоно, і заходились перед чоловіком витанцювувати, сплескуючи в долоні та приспівуючи:

*"Щоб з раджпута сумнів зняти,
Образ мавпи встиг прийняти хлопець. —
Ні-ні! — в танку примовляє,
Вперту жінку зображає".*

Не зрозумів раджпут, про що вони співали, і жінки пояснили йому: "То мавпочкою лоно називається, і, коли вже тобі захотілося з молодичкою помилуватися, краще пошукай собі іншої".

Дурноверхий раджпут облишив свої домагання, а той, що в жіночому вбранні, і далі розважався з його дружинами.

Красуне, той, хто знає у скрутну хвилину Як мовить має і чинить, собі на щастя, Коли завгодно може йти куди завгодно".

Послухавши цю розповідь, Прабгаваті заснула.

Така шістдесят друга з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день увечері Прабгаваті сказала папузі: "Ну, то я піду!" А він їй відповів:

"Іди, божественна, гріха не буде,

Якщо в становищі сумному

Зумієш, як і Шакатала,

Допетратись, як подолати лихо!

Шакатала для врятування роду свого знищив за допомогою Чанак'ї династію Нанди і завдяки цьому позбувся лиха великого, так і ти... начувайся...

Не слід тобі йти в чужий дім![361]

Недарма кажуть:

Навіть місяць-красень, весь з амріти,

Трав цілющих добрий доглядач,

Пан серед зірок, спадає з виду,

Увійшовши до оселі Сонця:

Той, хто у чужу оселю входить,

В ній приниження своє відчує".

Послухала цю розповідь Прабгаваті й заснула.

Така шістдесят третя з сімдесяти оповідок папуги.

Настав новий день, і знову Прабгаваті відпрошується в папуги, а він озивається:

"Іди, божественна, як знаєш,

Що Девіка вчинила,

Коханця подруги своєї

Звільнивши з небезпеки".

І спитала Прабгаваті: "А як це було?"

Ось що повідав папуга: "Є село, яке називається Кута-пура, і жив там раджпут Сомараджа, а в нього була дружина, звали її Мандука, і з себе гарна, і до коханців охоча. Мала вона одного любаса, який, коли приходив уночі, то дзвонив маленьким дзвіночком, а вона вибігала на подвір'я й тішилася з ним. От якось її чоловік, почувши це дзеленькання, схопив поліняку й вискочив у двір, бо подумав, що туди бик забрів.

Ну, що робити було коханцеві, якого прийняли за бика?"

І сам же папуга відповів: "А в Мандуки була подруга, на ім'я Девіка. Вона нагодилася саме тоді, коли чоловік її приятельки підкрадався до того місця, звідкіля лунало теленькання дзвіночка, і, щоб урятувати коханця Мандуки від погибелі, затиснула дзвіночок рукою й сказала раджпу-тові: "Ой, голубчику, та бик уже вибіг з подвір'я!" А Сомараджа повернувся в дім і розповів дружині про своє геройство".

Послухала цю розповідь Прабгаваті й лягла спати.

Така шістдесят четверта з сімдесяти оповідок папуги.

Другий день настав, і знову Прабгаваті відпрошується в папуги, а він їй і каже: [362]

"О божественна, іди,

*Якщо в хвилину скрутну
Ладна так відповісти,
Мов той зляканий чернець.*

Є, красунечко, величезне місто Джанастанхана, а правив у ньому цар, якого заслужено називали Нанда, що означає — той, хто радує всіх. Жив у цьому місті чернець, ревний шанувальник великого бога Шіви. Якось вирушив він зі своїми учнями до славетного міста Варанасі, а в дорозі послав одного з них м'яса роздобути.

Що він тепер мав робити, як поводитись йому перед іншими ченцями — адже ж м'яса їм не можна їсти?"

І папуга далі повів: "Коли поприходили інші ченці й побачили м'ясо, то взяли на глузи цього шанувальника Шіви й запитали, що ж це таке, а він їм одказав: "Та то мій учень усе переплутав. Я сказав: "За мною рушай", а йому вчулося — "М'ясо подавай!"

Послухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така шістдесят п'ята з сімдесяти оповідок папуги.

На другий день зібралася Прабгаваті на побачення і стала відпрошуватися в папуги, а той сказав:

*"Йди, богиненько, не варто відкладати добре діло,
Коли зможеш в небезпеці, мовби цар гусей, вчинити.*

Є, красуне, десь на землі чудовий ліс, що простягався на десятки гін, любий птахам.

Отож у приємно-прохолодному затінку, що пролягав на кілька гін від мангових дерев, на березі озера, нагулявшись за день по землі, спочивав щовечора на дереві зі своїм сімейством гусячий цар, якого звали Шанкхадгавала. Одного разу, коли гуси пішли пастися, на місці їхнього вечірнього відпочинку мисливець розкинув сітку, ті повернулись наприкінці дня й заплуталися в ній. А як же їм усім було виплутатися?"

І папуга вів далі: "Ну от, коли Шанкхадгавала побачив, що його сімейство опинилося в тенетах, він мовив: "Га, га, га, синочки! Якщо мисливець уранці вилізе на дерево й почне вас розглядати, то ви ні слухом ні духом не виказуйте, що дихаєте, прикиньтесь мертвими. Коли ж він подумає, що ви подохли, і кине вас додолу, не гаючись, летіть геть!" Так воно й сталося. Прийшов уранці мисливець, глянув на гусей, вирішив, що вони подохли, і спересердя пожбурих їх на землю, а вони миттю розлетілися, хто куди хотів!" [363]

Дослухала Прабгаваті цю історію й заснула.

Така шістдесят шоста з сімдесяти оповідок папуги.

Настав новий день, і знову Прабгаваті попросила дозволу в папуги піти на побачення, а він і каже:

*"Як тебе любов здолала,
Йди тоді, о нерішуча,
Знаєш, мабуть, як і мавпа,
Що сказати собі на благо!*

Є один ліс, у якому повно квітів, а називається він Падмакара. Жила там маленька

мавпочка Ванапрія, котру в лісі дуже всі любили. Якось вона побачила, що біля самого берега моря плескалось морське страховисько, макара, і спитала в нього: "Гей, приятелю, тобі життя набридло, що ти на берег виліз?"

Почув ці слова макара й озвався:

*"Кому яка судилася дорога,
Кому яка судилася відзнака,
Тому, о мавпо, й серце порадіє!"*

Та ще й кажуть:

Не сприймаю я Лакшмани й Ланки в блиску злата.

Я щасливий бачити Айодх'ю, хоч і бідну.

Всю її сходили наші пращури далекі.

З бодем люди розлучаються із рідним краєм,

З милими, з життям, багатством і ранковим сном.

Але я вважаю себе щасливим, бо довелось мені побачитися з тобою. Недарма кажуть:

З добродесними зустрітись — благо величезне,

Добродесні ж бо подібні до води в купальні,-

Від купання добрі наслідки приходять згодом,

Від розмови з добродесними людьми — негайно. [364]

Всі народжені на землі щасливі, бо живуть на ній подібно до тебе, о солодкомова!" Вислухала це мавпочка і сказала: "О макаро, відтепер ти мій найкращий друг! Твої слова сповнені дружби!"

Кажуть:

Коли семеро розумних

Зроблять разом кроків сім,

Неодмінно і назавжди

Побратаються вони.

І мавпочка вела далі: "Друже! Ти сьогодні будь моїм гостем!" Промовляючи це, вона дала макарі зрілих і солодких, як амріта, плодів. Щодня відтоді стала мавпочка дарувати макарі плоди кадалі, а він віддавав їх своїй дружині.

Спитала якось його дружина, де він бере такі ласощі, і той геть усе їй розповів. А вона саме була вагітна й подумала собі: "Мабуть, у тієї мавпи, що завжди їсть смачні плоди, і м'ясо смачне, як амріта. Через те, що я зараз вагітна, мені дуже захотілося скуштувати мавпячого м'яса. Коли ти це моє бажання вдовольниш, я житиму, а інакше — помру!"

Вислухавши жінчине прохання, макара подався на берег моря і звернувся до мавпочки: "О друже, кохана твого брата запрошує тебе в гості. Вволи її волю". Коли мавпочка погодилася, він посадовив її собі на спину й поплив. Незабаром вона занепокоїлася і спитала макару: "А як до вас приїдемо, що я робитиму?"

Почувши це, макара подумав: "Далеко я завіз мавпу, ніяк вона не добереться до берега океану, хранителя вод. Скажу-но я їй правду". І про все їй розповів.

Що ж тепер було мавпі робити?"

І папуга сам дав відповідь: "Тоді мавпа сказала: "Ти, макаро, даремно мене туди везеш, у мене ж нема при собі серця. Не взяла я з собою серця".

Макара спитав: "А де ж ти його залишила?" І мавпа йому на те: "Хіба ж ти, любий, не чув?"

На щедрім дереві удумбарі — серце,

На пальмі фіговій — моя душа.

Візьму я серце й попливу з тобою".

Тільки-но сказала це мавпа, нерозумний макара помчав назад до берега, а як дістався до нього, полонянка сплигнула [365] з його спини, скочила на розлоге гіллясте дерево і гукнула звідти макарі: "Забирайся геть! Поки я тут, ніхто з таких, як ти, не зможе мене схопити!"

Хто у воді живе, тому дружити з тим.

Хто по воді пливе, а не ступа по суші,-

Так достеменно твердять мудреці".

Отак вилаяний мавпою, макара поплив до своєї домівки. Недарма кажуть:

Хто в скрутних обставинах

Не втрачає розуму,

Наче мавпа, океан

Подолать спроможеться".

Вислухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така шістдесят сьома з сімдесяти оповідок папути.

Настав новий день, і знову Прабгаваті відпрошується в папути, а він їй каже:

"Іди, упийся щастям, чарівна,

Якщо в хвилину трудно

У тебе буде славний помічник,

Подібний до Вітарки.

Є село, населене брахманами, називається воно Відьястхана — обитель мудрості. А в ньому жив брахман Кешава. Пішов він якось на берег річки зробити обмивання й побачив там вродливу купецьку жінку. Кешаві дуже захотілось обняти її. Одного разу, коли він виходив з води, та попросила його: "Постав мені другий глечик на голову". Підіймаючи посудину, брахман поцілував красуню в губи, а її чоловік побачив це і потягнув нахабу до царського двору на суд і розправу. Як тепер було брахманові позбутись такої напасті?"

І сам папуга відповів: "Був у того брахмана приятель Вітарка, який, дізнавшись про його нещастя, порадив: "Слухай, друже, коли тебе приведуть у царський двір, ти нічого не кажи, а тільки цмокай губами". Той так і зробив, а міністр глянув на нього й розсудив: "Нема на ньому гріха! Це в нього просто звичка від природи — цмокати губами!" Отож завдяки розумові Вітарки брахмана виправдали. Якщо тобі мудрості не забракне, тоді йди, куди надумалася". [366]

Дослухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така шістдесят восьма з сімдесяти оповідок папуги.

Наступного дня Прабгаваті знову відпрошується в папуги, а він їй і каже:

*"Йди, велеока, з любим потішайся,
Якщо зумієш від гріха звільнитись,
Як Веджіка,— вона гайнула з дому,
Лишивши неомитим чоловіка.*

Є таке містечко Каластхана, а там жив купецький син, дружина якого, Веджіка, була страшенно палка в коханні. Одного разу сталося так, що, коли вона допомагала своєму чоловікові робити обмивання, дорогою проходив її коханець, з яким вона раніше домовилася про зустріч. Веджіка сказала чоловікові, що, мовляв, забракло води, і під цим приводом вибігла з дому до того молодика і десь дуже довго пробула з ним. Як їй тепер виправдатися перед неомитим чоловіком?"

А ось і відповідь, яку дав сам папуга: "Після того, коли красуня натішилася з коханцем, їй спало на думку обдурити свого чоловіка, і вона шубовснула в криницю. Тут зчинився страшенний гвалт, і до купецького сина дійшла звістка, що хтось кинувся в криницю. Він подумав: "То, мабуть, моя жінка в криницю впала!" — і щодуху подався рятувати її. У криниці таки справді була його дружина; чоловік витягнув її й повів додому".

Дослухала цю історію Прабгаваті й заснула.

Така шістдесят дев'ята з сімдесяти оповідок папуги.

Поки Прабгаваті одну за одною слухала ці кумедні історії, з далекого краю повернувся додому її чоловік Ма-дана, і вона зустріла його, сповнена ніжності й кохання, а папуга усе примовляв:

*"Марно бути з жінкою гарячим,
Марно з нею бути зарозумілим,
Коли ніжний я до неї завжди,
Не завжди вона до мене ніжна".*

Проте Мадана нічого цього не чув. Усміхнувся тоді папуга і сказав: "Хто — байдуже від кого — доброї поради [367] слухає і чинить згідно з нею, той і тут, і на тім світі зазнає щастя!" Папуга торочив це без угаву, і Мадана врешті запитав, що він має на увазі? Прабгаваті, знітившись, сама йому про все розповіла. Недарма кажуть:

*Чистий хто — твердий душею всюди,
Гордий добрими ділами.
Грішники, злочинці, волоцюги
Всюди спокою не знають.*

"О любий, тобі поклоняюсь я, в чий дім Тривікрама приніс пару птахів, з яких лише папуга прорікає на благо всіх людей, а для мене він був і замість батька з матір'ю, і замість родичів". Чим більше вона хвалила папугу, тим більше він ніяковів.

Бо ж кажуть:

*Полюючи в воді на рибу,
При цьому журавель кричить,*

А лев, коли у лоб слонові

Вганяє пазурі, мовчить.

І спитав Мадана: "Чим же тобі папуга допоміг? Чому він такий добрий?"

А вона відповіла чоловікові: "О повелителю мій, важко знайти таких, що говорять і слухають лише правдиві слова! Недарма люди кажуть:

Завжди, о царю, доста тих,

Хто здатен радість дарувать.

Але знайти нелегко тих,

Хто ладен говорить і слухать

Хай неприємне, але слушне.

О мій володарю, коли

Говорять про жінок, бува,

Що то кокетки, без чеснот,

Гадюки злі і ледащиці,

їх мудрість — в тілі, то це — правда.

Відвернеться від чоловіка —

І занедба своїх дітей.

З любов'ю в серці, добра й мила

Клубком жорстокості стає.[368]

А ще кажуть:

Жінки ласкаві до тих пір, допоки не збагнуть,-

Мужчина клюнув — він у сіті до Мадани вже попав,

Тож його і підсічуть,— на живця отак рибину ловлять.

Жінок рухливість — їхній дар, вони — морський прибій,

Миттєва пристрасть в них, мов зблиски хмар у час заграви.

Мети досявши, вичавлять увесь із тебе сік.

Чарують, споюють, шельмують, кплять,

І насміхом до відчаю доводять.

Чого не вчинять ті жінки кокетні,

Аби проникнуть в серце чоловіче.

Коли ти поїхав, мій повелителю, я довго мучилась від розлуки з тобою, а потім лукаві подружки порадили мені піти до іншого чоловіка, і я хотіла вбити майну, яка перече мені в цьому. Але завдяки папузі та його хитромудрим оповідям я сімдесят днів нікуди не виходила з дому. Отож гріха я ніякого не вчинила, хіба що в думках. Тепер, повелителю мій, від тебе залежить — жити мені чи померти".

Вислухав усе це Мадана й спитав папугу, як було насправді, а той і сказав йому:

"Не слід розумному, не знаючи обставин

Чи навіть знаючи, суть розкривать спрощогу

Чи до якогось рішення доходить.

Від долі і кохана довгождана,

Й життя, й набутки — все у нас від неї,

Отож і слово гідне і негідне.

Хоч і не варто було б, о господарю, про це розповідати, але послухай:

Милостиві люди не беруть до серця

Ні погане, ані добре, якщо те учинить

Напідпитку жінка, дурень, страхопуд,

Ошалілий з пристрасті чи хворий,

Обезумілий від голоду страждалець. [369]

Говориться у "Сказанні про Бгаратів":

Десятеро на закон не важать.

Дґрітарашто, пам'ятай про них:

Випивака та безумець, дурень,

Зморений хто чи страхополох,

Той, хто квапиться кудись, захланець,

Зголоднілий, впалий в лють, коханець.

І тому їхні провини слід прощати, бо такі люди негрішні. Через те й Прабгаваті треба пробачити, бо винувате в усьому її спілкування з легковажними подругами".

До хитрощів удавшись, відъядгара

Зажив з дочкою раджі втіх.

Хоч сумнівів і не було,

Та виправдав дружину чоловік.

А ось яку історію розповів папуга Мадані: "Є на тверді земній гора, яку називають Малая, а на її верховинах лежить чудове місто гандгарвів, яке носить назву Манохара. В ньому жив гандгарва на ім'я Мадана з дружиною Ратнавалі, і мали вони дочку Маданаманджарі. Дивлячись на її вроду, і боги, і данави падали перед нею ниць у нестямі. А пристойного жениха, за якого можна було б видати її, не траплялося. Одного разу прийшов до них мудрець, який також не встояв перед її красою і закохався в дівчину. Але згодом схаменувся і став проклинати її.

Недарма кажуть:

Коли оселиться в щасливця серці

Струнка, зваблива, ніжна і жагуча,

Від себе в захваті, хто переможе?

Хто переможе? То хто ж переможе?!

"Якщо через її вроду навіть я став жертвою Смари, то хай же позбавлено буде її цнотливості!" — мовив мудрець, а раджа нахилився до нього і попросив: "О повелителю, зглянься, зроби ласку!"

Нарада відказав йому: "Хоч і позбавлено буде її цнотливості, але ні гріх її не торкнеться, ні розлука з чоловіком. На горі Мару стоїть місто Віпулапурі, а там живе гандгарва на ім'я Канакапрабга, який і стане нареченим твоєї дочки". І Нарада собі пішов. [370]

Потім, як і провістив мудрець, Маданаманджарі вийшла заміж за того гандгарву. Якось він залишив її вдома, а сам вирушив на гору Кайласу. Одного разу, коли жінка,

змучена розлукою з чоловіком, лежала без одержі й прикрас, вражений її незрівнянною красою відьядгара забажав злитися з нею в любовних обіймах, але вона того не захотіла. Тоді він прибрав вигляду її чоловіка і оволодів вродливицею.

Згодом повернувся додому чоловік і відразу ж помітив, що дружина без нього аж ніяк не нудилася. "Інший утішався її тілом!" — з прикрістю подумав він і вирішив убити зрадницю. З цією метою гандгарва повів її до храму Чандіки. Коли перед статуєю богині він збирався вбити свою жінку, вона закричала: "О володарко! Ти ж обіцяла мені в нагороду, що мій син стане верховним повелителем гандгарвів. Ну, то як, чи доведеться мені побачити личко мого сина?"

Зглянувшись на благаання безталанної, з'явилася сама богиня і мовила: "О мужній гандгарво, негрішна вона! Якийсь відьядгара, вигляду твого прибравши, спокусив її, але вона про те не знала, отож нема на ній вини. А ще ж над нею тяжіло прокляття мудреця. Тому так і вийшло!"

Почувши слова богині: "Не відала вона про прокляття Народи, за його ж словами — невинна вона, і ти мусиш її взяти". Отож гандгарва Канакапрабга забрав свою дружину, пішов з нею додому, і зажили вони щасливим життям.

О купецький сину, коли ти слову моєму віриш, то повинен її, яка нічого лихого на думці не мала, простити!" І погодився Мадана з пернатим, а Харідатта, зрадивши, що повернувся син, влаштував велике свято, під час якого з неба падали вінки, сплетені з божественних квітів, і саме на цьому торжестві папуга, майна й Тривікрама, позбувшись прокляття, піднесли в небо. А Мадана зі своєю чарівною Прабгаваті жив, купаючись у щасті".

Така сімдесята з сімдесяти оповідок папуги.

От і скінчилися "Сімдесят оповідок папуги".

СЛОВНИК ІМЕН І НАЗВ

Авангі — одне з шістнадцяти великих царств стародавньої Індії; столиця його — місто Удджайні.

аджа — коза, призначена для жертви.

Амараваті — столиця Індри, місто-фортеця, посеред якого стоїть блискотливий палац Вайджаянта.

Амбіка — зменшене ім'я Амби, дружини Шіви.

амріта — напій безсмертя.

анджалі — молитовно складені долоні; ознака шаноби, вітання.

анекашакті — букв, "всемогутній".

антахпур — жіноча половина палацу, гарем.

Арджуна — один з п'яти братів, головних героїв великої індійської епопеї "Махабхарата", хоробрий воїн.

артхашастри — твори, що трактують питання держави, політики, економіки.

Аушанас — одне з імен мудреця Шукри, наставника й лікаря асурів і даїтїв,

супротивників богів-девів.

ашадг — місяць індійського календаря, від середини червня до середини липня.

Ашваттхаман — один з персонажів великої індійської епопеї "Махабгарата".

бабуль — широко розповсюджене в Індії дерево, що йде на паливо та виготовлення сільськогосподарського знаряддя.

балакхільї — легендарні мудреці-пігмеї, які оточують колісницю бога Сонця.

Балі — цар з роду асурів, у країні якого всі люди були щасливі. Боги злякалися, що ніхто не віритиме їм і не приносить жертв, тому й вирішили знищити Балі. Зглянувшись на їхнє благання, Вішну, знаючи про щедрість і великодушність Балі, від якого жоден прохач не виходив невдоволеним, обернувся на карка брахмана й попросив у нього стільки землі, скільки зможе покрити за три кроки. Балі погодився, і тоді Вішну, набравши свого істинного вигляду, за два кроки покрити землю й небо, а за третім — поставив ногу на голову Балі і скинув його в пекло. [372]

баньян — могутнє гіллясте дерево з численним повітряним корінням.

Бархаспатья — ім'я стародавнього мудреця, автора трактату про політику; назва однієї з давніх шкіл індійського матеріалізму.

Бгагаван — звертання до бога.

Бгаргава — власне ім'я; потомок Бгрігу, одного з прародителів.

Бгаттаріка — богиня-покровителька.

Бгаума — одне з імен Парваті, дружини Шіви.

Бгішма — один з персонажів великої індійської епопеї "Махабгарата", знавець політики.

бгут — привид, дух.

бетель — засіб, що освіжає і дезинфікує рот; широко розповсюджений в Індії та інших країнах Південної Азії.

білий парасоль — символ царської влади.

блага мінливі — за уявленнями індусів земне життя і все пов'язане з ним ілюзорне.

боги-покровителі — складовою частиною імені кожного індуса є імення того чи іншого бога, до якого й звертаються як до покровителя.

божий суд — різновид судової процедури в середньовічній Індії, за якою того, на кого падає підозра в злочині, могли опустити на тривалий час у воду, примусити взяти в руки розпечене залізо і т. п.; вважалося, що в разі непричетності до вчиненого злочину, він не постраждає.

Брахма — верховне божество в індуїзмі; абсолютний дух, що породжує все суще.

брахмани — вищий стан стародавнього й середньовічного індійського суспільства, що переважно охоплює жерців.

брахмаракшас — тобто брахман серед ракшасів, злих духів; дух брахмана, який негідно повадився за свого життя.

брахмачарин — брахман, який проходить етап учнівства, що починається з церемонії посвячення, після [373] якого йому надається право носити священний шнур.

Бріхаспаті — стародавній мудрець, втілення мудрості; з його ім'ям пов'язана назва

однієї з давніх шкіл індійського матеріалізму.

Бріхатспхіг — власне ім'я, букв, означає — "огузкуватий".

Вадава -одна з іпостасей бога Вішну, всепоглинаючий вогонь у вигляді коня, що криється в глибині океану.

Вайкунтха — рай Вішну.

Вайнатейя — син Вінати, прародительки пернатих, божественний коршун Гаруда.

Вайнья — заклинатель.

еайраг'я — відкидання світу, зречення сімейних і соціальних обов'язків.

Вайшравана — букв. — "прославлений", епітет Кубери, бога багатства.

Валлабгінатх — ім'я божества чи святого.

Вангала — стародавня назва Бенгалії.

Вараручі — давньоіндійський поет, драматург і граматист, персонаж багатьох фольклорних та літературних сюжетів.

Варуна — один з найдавніших богів індійської міфології, бог океану.

Васава — одне з імен Індри.

Васанта — бог весни.

Васу — група молодших божеств у давньоіндійській міфології.

Васудева — ім'я батька бога-пастуха Крішні.

Васушакті — власне ім'я, букв.— "дуже багатий".

Ватсьяяна — ранньосередньовічний індійський мислитель, автор "Камасутри", трактату про кохання.

Вачаспаті — власне ім'я, букв, означає "повелитель мови", автор творів про право.

Вершитель кінця — епітет Ями, бога смерті.

Вїбгутунда — власне ім'я, букв, означає — "пузатий".

Відура — автор книги політичних афоризмів, т. зв. "Відураніті".

Віз Праджапаті — назва сузір'я.

Віз Рохіні — назва сузір'я.

Вікала — букв.— "вечір", "сутінки"; в "Панчатантрі" використано персоніфіковано, як ім'я вдаваного духу.[374]

Вікрамадітья — букв.— "сонце доблесті", популярний герой фольклору, ідеал справедливого царя.

Вікрамарка — одне з імен-епітетів царя Вікрамадітьї.

Віна — музичний щипковий інструмент з додатковим резонатором у верхній частині грифа.

Вінарава — власне ім'я, букв, означає "мелодія віни".

Вінаяка — букв.— "проводир", епітет бога Ганеші.

Вірата — один з персонажів великої індійської епопеї "Махабгарата", цар країни матсьїв.

Вірінчі — одне з імен бога Брахми.

віта — звідник, нахлібник.

Вішвакарман — один з ведичних богів, здібний майстер.

Вішну — одне з найвищих божеств (поряд з Брахмою і Шівою) в індуїзмі і брахманізмі, бог-охоронець.

Вішнугупта — ім'я Чанак'ї, автора політико-економічного трактату "Артхашастра".

Вішнушарман — гаданий автор "Панчатантри".

В'яса — ім'я мудреця, якому приписується авторство великої індійської епопеї "Махабгарата" і упорядкування священних книг стародавніх індійців.

Ганapati — букв.— "проводир ганів", духів, що становлять почет Шіви; син Шіви й Парваті, бог мудрості, вченості, ремесел та мистецтва.

гандгарви — напівбоги, небесні музиканти; зображують їх у вигляді істот з тілом, верхня частина якого людська з крилами, нижня — кінська, а обличчя їхні схожі на пташині.

Гандіва — ім'я лука Арджуни, одного з героїв великої індійської епопеї "Махабгарата".

Ганеша — Ганapati, бог, покровитель наук, мистецтв, ремесел і торгівлі, нищитель перепон; зображують його у вигляді товстуна зі слоновою головою.

Гаруда — божественний коршун, на якому літає бог Вішну.

гетера (ганіка) — в стародавній і середньовічній Індії був дуже розвинений інститут гетеризму, що становив об'єкт багатьох сатиричних творів.

Гірі — гора; також — Гімалаї.

Говінда — букв. — "той, що шукає корів", епітет бога Вішну; ім'я стародавнього мудреця.[375]

граматика — в давнину і в ранньому середньовіччі була найважливішою з наук.

гунджака — чагарник з червоно-чорними ягодами.

Гурджара — стародавня назва Гуджарата.

дайтьї — разом з асурами в давньоіндійській міфології протистоять богам-девам.

дарбга — жорстка трава.

дауварика — брамник.

Дашаратха — персонаж великої індійської епопеї "Рамаяна", батько її героя Рами.

Двіта — букв, означає "другий" або "двійка".

Дгарма -бог справедливості.

дгарма — сукупність релігійно-правових законів, що визначають спосіб життя; справедливість.

дгарма царя — коло обов'язків царя: турбуватися про народ, захищати країну, дотримуватися справедливості і т. п.

Дгармараджа — бог смерті Яма, букв.— "вершитель справедливості".

дгармашастра — правовий трактат, такий як "Закони Ману" та ін.

Дгаум'я — ім'я головного жерця роду пандавів, героїв великої індійської епопеї "Махабгарата".

Дгрітараштра — персонаж великої індійської епопеї "Махабгарата", глава роду кауравів.

Деві — богиня; може бути епітетом богинь Парваті, Лакшмі і Сарасваті.

Джайміні — індійський філософ, основоположник філософії міманса.

джамбу — рожева яблуня; також — священне дерево, що росте на міфічній горі Меру. Його плоди виростають завбільшки з слона, а досягаючи, падають на схили гори й розбиваються; з їхнього соку утворюється річка, води якої дають безсмертя.

джанапада — царство, держава.

Джанардана — букв. — "збуджуючий", епітет бога-пастуха Крішні.

Джахнаві — епітет річки Ганги.

джняпака — наставник, учитель; глашатай.

дигамбара — секта джайнів, представники якої не носять ніякого одягу, боячись позбавити життя якоїсь із комах, що ненароком опиняться в його складках.[376]

динарій — золота монета.

Діті — одна з прародительок усього сущого, мати даїтьїв і асурів.

Дрона — персонаж великої індійської епопеї "Махабгарата", умілий воїн, що навчав воєнного мистецтва основних героїв епосу, юнаків з ворогуючих родів Пандавів та Кауравів.

другий чоловік -тобто коханець.

Дурга — букв.— "нездоланна"; ім'я дружини Шіви.

Дурйодгана — один з головних персонажів великої індійської епопеї "Махабгарата", втілення підступності, умілий воїн.

Еката — одиниця, одиночка.

за колишнього життя — згідно з індуїзмом усі живі істоти зазнають переродження. Кожне наступне народження викликає зміну зовнішності й статусу залежно від кількості добрих і лихих справ тієї чи іншої душі за колишнього життя.

Індра — цар богів у давньоіндійській міфології, бог грози.

індроподібний — тут у значенні — той, що справедливо чинить.

їздова тварина — у кожного з богів індійської міфології є тварина, на якій він їздить; у Вішну, наприклад, це божественний коршун Гаруда.

йог — подвижник, аскет; чаклун, чарівник.

Йогешвара — букв.— "повелитель йогів", епітет бога Шіви.

йогічний сон — стан трансу.

йоджана — міра довжини, близько 15 км.

калакута — смертельна отрута, вивержена з надр Молочного океану під час збивання її богами-девами та їхніми родичами-супротивниками асурами.

каліюга — юги — космічні епохи, на які поділяється період існування всесвіту між пралай — світовими катаклізмами; каліюга — остання з них, що триває 432 000 років.

Калінді — одна з кількох назв річки Ямуни.

Кама — бог кохання.

Камандакіянітішастра — трактат про політику, написаний мудрецем Камандакі і являє собою переробку "Артха-шастри" Каутілії.

камашастри — твори про кохання.[377]

канчука — взагалі — обладунок, броня; тут — коротка жіноча кофтинка.

капалика — подвижник, що належить до однієї з шіваїтських сект, члени якої поклонялися Шіві в його найстрашнішій іпостасі Бгайрази. Так, для здійснення всіх бажань капаликам належало їсти з чаші, зробленої з людського черепа, та ін.

Карала — букв.— "жахлива", "страшна"; один з епітетів богині Дурги, дружини Шіви.

карма — сукупність добрих і поганих вчинків, сподіяних за колишніх народжень; визначає статус людини і взагалі будь-якої істоти в теперішньому народженні.

Карна — один з персонажів "Махабгарати", народився в бойовому обладунку. *Картар* — творець.

кортика — назва місяця індійського календаря, від середини жовтня до середини листопада.

Картікея — букв.— "народжений від Кріттік", шести небесних дів, персоніфікованих як сузір'я Плеяд; епітет бога війни Сканди.

каурі — дрібна черепашка, використовується як розмінна монета.

каустхуба — чарівний камінь, що його Вішну носить на грудях.

Кешава — букв.— "волохатий", епітет бога Вішну.

кімарита — подія, що відбулася, повідомлення про подію.

"*Кіратарджунія*" — епічна поема, в основі сюжету якої лежить один з епізодів "Махабгарати", написав її поет Бгараві в VI ст.

кірати — назва стародавнього племені.

Крітанга — букв.— "той, що чинить кінець", епітет бога смерті.

Крішна — букв.— "чорний"; ім'я бога-пастуха, що вважається земним втіленням бога Вішну.

Кубера — бог багатства.

Курма — черепаха, одна з іпостасей Вішну.

Куру — стародавній цар, предок суперницьких родів Кауравів і Пандавів, розбрат яких ліг в основу сюжету великої індійської епопеї "Махабгарата".

кшапанака — буддійський або джайнський чернець.[378]

кшатрії — воїнський стан в давньоіндійському суспільстві.

Лакшмі — богиня щастя, багатства і краси.

Лінгам — філософ Шіви, об'єкт поклоніння.

лінгаят — член шіваїтської секти, об'єктом поклоніння якої є лінгам.

Мадана — букв.— "п'яний", епітет бога кохання Ками.

Мадгу — ім'я асура, який хотів знищити Брахму.

Мадрі — ім'я другої дружини Панду, батька п'ятох братів, героїв великої індійської епопеї "Махабгарата".

майна — індійський шпак.

майя — концепція ілюзорності світу і особливо земного життя.

макара — міфічна тварина, що живе у воді, здебільшого в океані, може ототожнюватися з крокодилом, дельфіном і т. п.

Малая — гірський хребет у Південній Індії, на верховинах якого росте багато

сандала.

мангуста — звірок, що його індійці часто тримають у своїх домівках для захисту від змії.

Мандгата — легендарний цар; його ім'я часто вживають у виразах, подібних до нашого — "За царя Гороха".

мантри — магичні формули, заклинання.

Ману — один з прародителів, іменем якого названо давній звід звичаєвого права "Закони Ману".

Марути — ведичні боги вітру й бурі, друзі й союзники Індри.

матангі — жінка з племені матангів, які, подібно до чандалів, стояли на дуже низькому кастовому рівні.

Махакала — букв.— "великий час", іпостась Шіви у вигляді всепоглинаючого часу.

Махашвара — букв.— "великий бог", епітет Шіви.

Махіларон'я — стародавнє місто в Південній Індії.

млечхи — варвари.

Муладева — популярний фольклорний герой, ловкач і хитрун.

Намучі — асур, який сперечався з Іन्द्रою за владу. Індра обіцяв, що не вб'є Намучі ні вдень, ні вночі, ні мокрою, ні сухою зброєю, але, вибравши момент у присмерку, тобто ні вдень, ні [379] вночі, він убив його палицею, покритою морською піною, тобто ні мокрою, ні сухою.

Нанда — назва династії, що правила в царстві Магадга з 364 по 334 р. до н. є.

Нарада — мудрець, автор кількох гімнів "Рігведи". В індійській міфології нерідко відігравав роль посередника поміж богами та людьми.

Нараяна — букв.— "той, що рухається на водах", епітет, застосовуваний і до Брахми, який народився в лотосі, і до Вішну, що лежить на змієві Шеші посеред океану.

Нахуша — батько царя Яяті, перетворений прокляттям мудреця Агасті на змія; йому приписують створення першого театру на землі.

Нищитель перепон — епітет бога Ганеші.

нірвана — буддійське вчення про досягнення віруючим найвищого стану, коли він звільняється від усіх земних пристрастей і страждань.

Нітішастра -твори про політику і житейську мудрість.

ньягродга — фігова пальма.

пандави — п'ятеро братів, героїв великої індійської епопеї "Махабгарата".

пандит — учений.

Паніні — великий індійський учений-граматист і поет, приблизно 2-1 ст. ст. до н. є.

Панчатантрака — одна з назв "Панчатантри".

Парашара — автор зводу законів, т. з. "Парашарасмрити".

Парваті — дружина бога Шіви, букв.— "гірська".

Парджанья — бог грози й бурі.

паривраджака — прочанин, паломник.

париджата -дерево в раю Індри; вважалося, що в того, хто сидить під ним,

зникають усі турботи.

Патала — підземне царство.

патола — рід вибивної тканини.

Пауластья — одне з імен ракшаса Равани, ворога Рами, героя великої індійської епопеї "Рамаяна".

Пінгала — автор трактату про віршування, приблизно 2 ст. до н. є.

пінпал — вічнозелене, високе дерево з розкішною кроною і великими жовтими чи рожевими квітами, схожими на дзвоники.

пішачі — в народних повір'ях — злі духи, рід демонів; духи убивць.[380]

побажай-дерево — одне з дерев, що ростуть у раю Індри, кальпаврикша.

Повелитель вод — епітет Океану.

Повелитель дня — Сонце.

Повелитель ночі — епітет Місяця.

Повелитель прикрашених

каптуром — тобто Шеша, повелитель зміїв.

прадештар — розпорядник, церемоніймейстер.

пралая — кінець світу, космічна катастрофа, коли, начебто, увесь світ буде знищено вогнем і водою, на небі зійдуть дванадцять сонць, потім їх обляжуть хмари, що метатимуть вогонь. *пулінди* — плем'я, що живе в лісах.

пурохіта — верховний жрець.

пустаки — книги, записані на пальмовому листі.

п'ять початкових елементів — тобто земля, вода, вітер, вогонь і простір.

Радга — кохана бога-пастуха Крішні.

ракшас -демон, уособлення лихої сили.

Рама — герой великої індійської епопеї "Рамаяна", якого вважають земним втіленням бога Вішну.

Раху — ім'я асури, що намагався вкрасти чашу з амрітою, напоєм безсмертя. Сур'я (Сонце) і Чандра (Місяць) помітили це і направили на нього Вішну. Той метнув своїм бойовим диском і відрубав йому голову. Оскільки Раху встиг пригубити амріти, його голова стала безсмертною і мандрує в світовому просторі. Прагнучи помсти, вона час від часу намагається проковтнути Сонце або Місяць, чим нібито й пояснюється сонячне та місячне затемнення.

Рукміні — ім'я першої дружини бога Крішні.

Сагара — Океан.

самахартар — скарбник.

самнітдгатар — герольд.

сандал — дерево, з якого добувають запашну олію, виготовляють ліки та різні вироби.

Сандх'я — богиня сутінок.

сансара — круговорот земного буття.

Сатъяврата — букв.— "вірний істині", "правдивий", епітет Бгішми.

сидга — великий успіх; процвітання.

син Дгарми — епітет Юдгіштхіри, старшого з п'ятьох братів, героїв "Махабгарати". [381]

Сіддгешварі — повелителька, яка володіє чарівними силами, епітет богині Дурги.

Сіпра — річка, на якій стоїть місто Удджайїні.

сказання про Бгаратів — тобто велика індійська епопея "Махабгарата".

"Скарб у лотосі" — епітет Брахми чи Будди.

Смара — букв.— "спогад", епітет бога кохання Ками.

смарти — брахмани, послідовники індуської ортодоксії.

субгашита — букв.— "добре сказано", жанр короткого ліричного вірша; афоризм, сентенція.

Суварнадеіпа — букв.— "Золотий острів"; припускають, що в давнину індійці так називали Бірму.

Суматі — букв.— "великорозумний".

Сур'я — бог Сонце.

сутри -давньоіндійські священні, юридичні й наукові книги.

тамала — пальма з темною корою.

тантра — ткацький верстат, утік і основа; частина книги, розділ.

тиртха — власне дорога, шлях, переправа; місце священних купань; видатні особи.

Трикута — назва гори.

три світи — небо, земля і підземний світ.

трита — трійка; цифра три.

Уграшакті — букв.— "жорстокодушій".

Уттарапатха — букв.— "північний шлях", назва північної частини Індії.

Ушанас — наставник дайтьїв, автор трактату про політику.

халахала — смертельна отрута.

Хара — "руйнівник" і водночас "творець", епітет бога Шіви.

харичандана — різновид сандала, дерева з особливим ароматом.

Хіраньякашіпу — цар асурів, який завоював усі три світи і зайняв трон Індри.

хранителі світу — група молодших божеств — покровителів десяти сторін світу (північ, північний схід, північний захід, схід, захід, південний захід, південний схід, південь, зеніт, надир).

чайтра — місяць індійського календаря, від середини березня до середини квітня.

чакра — бойовий диск, зброя Вішну. [382]

Чанак'я — див. Вішнугупта.

чандала — недоторканний, низькокастовий.

Чандіка — букв.— "люта", іпостась Парваті, дружини Шіви; поклоніння їй пов'язане з кривавими жертвоприношеннями.

Чандра — Місяць.

чарпаті — букв.— "чотириногий"; рід ліжка, рама на чотирьох ніжках, затягнута мотузкою сіткою.

чатурмандала — чотири кола.

Шакра — епітет Індри.

шала — гіллясте дерево, тик.

Шамбара — уособлення засухи.

Шамбгу — букв.— "могутній", епітет бога Шіви.

Шамбу — букв.— "доброзичливий", епітет Шіви.

Шанкха — власне черепашка, атрибут Вішну, черепашка, що провіщає перемогу.

Шарада — букв.— "та, що грає на віні"; епітет Сарасваті, богині красномовства.

шастра — науковий твір.

шветамбара — букв.— "одягнений у біле"; назва основної секти джайнізму — релігійно-філософського вчення, що виникло в 6 ст. до н. є. в Індії. Шветамбари носять біле вбрання, на відміну від них представники іншої секти — дигамбари взагалі нічого на себе не надягають. Іноді дигамбарів називають кшапанаксами.

Шіва — бог-руйнівник і водночас творець.

шлока — двовірш; основний епічний розмір ануштубг.

шравака — послухник, учень.

шраддга — поминання предків.

шратрія — брахман, який здійснює жертвоприношення.

Шрі — богиня щастя, дружина Вішну.

шудра — назва нижчого, четвертого стану давньоіндійського суспільства; до нього належать селяни і всі ті, хто обслуговує вищі три стани.

Шукра — наставник асурів і даїтїв.

Якші — лісовики, супутники бога багатства Кубери, охоронці скарбів. Зображуються у вигляді карликів з витріщеними очима.

Яма — бог смерті.